

Letnik XXXIV
številka 1-2

2000

dobje

dobje

kulturna
revija

meddobje
entresiglo

med

DOBJE

DOBJE

M E D D O B J E

Splošno kulturna revija

Entresiglo

Revista de cultura general

Letnik/Año XXXIV.

2000

Št./Nº 1-2

Izdaja SLOVENSKA KULTURNA AKCIJA - Propietario: Acción Cultural Eslovena

Ramón L. Falcón 4158, (1407) Buenos Aires, Argentina.

Uredništvo / Directores: MARIJAN EILETZ (glavni urednik/director general),
VINKO RODE in MILENA AHČIN, sourednika,
LEV DETELA, urednik za Evropo.

Lektorica: Milena Ahčin

Oblikovanje platnic: Erika Indihar.

Letno izhajata dve dvojni številki. Za podpisane prispevke odgovarjajo avtorji.
Spisi s psevdonimom se objavljajo, če je uredniku znano tudi pravo avtorjevo
ime. Rokopisi se ne vračajo.

Ta zvezek je 170. publikacija Slovenske kulturne akcije, dotiskan 04/2000

Registro Nacional de la Propiedad Intelectual Nº 259299.

Tisk tiskarne / impreso en: Editorial Báraga del Centro Misional Báraga,
Colón 2544, (1826) Remedios de Escalada, Buenos Aires, Argentina.

IZHAJANJE MEDDOBJA DENARNO PODPIRA MINISTRSTVO ZA KULTURO
REPUBLIKE SLOVENIJE.

UVODNA MISEL

TONE MIZERIT (Arg.): Tretja vrsta 3

POEZIJA

VLADIMIR KOS (Japonska): Pesmi iz japonskega
otoka Hónšu 5

PROZA

ZORKO SIMČIČ (Slo.): Ko se domine dvigajo 10

DRAMA

MARKO KREMŽAR (Arg.): Na pragu 23

ESEJI in RAZPRAVE

JOŽE RANT (Arg.): Filozofi – terapevti 81

MAGISTRSKA NALOGA

IRENA AVSENIK NABERGOJ (Slo.): Literarna kritika
in esejistika v Meddobju (I) 92

OCENE

MILENA AHČIN (Arg.):
ANDREJ BRVAR (Slo.): Mariborska knjiga 158

UMETNIŠKA PRILOGA

BRANKO ZAVRTANIK (Slo.)

TONE MIZERIT

TRETJA VRSTA

Kadar ocenjujemo stanje naše emigracije v Argentini neizbežno pride na površje vprašanje: koliko časa bomo še vzdržali? Prihodnost je stalna skrb tistih, ki nosijo odgovornost za usodo skupnosti. Ni naključje da se to vprašanje nenehno ponavlja tudi v sklopu SKA. Oba zadnja uvodnika Meddobja in tudi uvodni članek v zadnjem Glasu so bili direktno ali indirektno posvečeni tej snovi.

Zavest opravljenega in skrb nadaljevanja pa ima neko bolečo točko: obvladanje slovenskega jezika s strani naše mladine. Panoge delovanja, kjer jezik ni bistveno orodje (glasba, likovne umetnosti...), se lepo razvijajo; naraščaja ne manjka. Drugačen je položaj na polju literarnega ustvarjanja. In vendar je "bistvo slovenstva za emigranta nedvomno v slovenski besedi v bogatem, sočnem, sodobnem obvladanju slovenskega jezika. Pomanjkanje takih ustvarjalcev je ena izmed najbolj šibkih točk SKA." (Katica Cukjati, Meddobje 1999, št. 3-4).

Ta ni edina zaskrbljujoča ocena. T(ine) D(ebeljak) v Glasu (1999, št. 3-4) slično ugotavlja:

"Pozna se upadanje znanja jezika, ki sicer zadostuje za povprečno sporazumevanje, a za višje kulturno izražanje je to premalo."

Te ugotovitve niso sad pesimizma, marveč realističen pogled na našo stvarnost. Vendar bi bilo nevarno že v samem izhodišču zavreči možnost novega zagona, pojave novih ustvarjalcev, ki bi bili zmožni vplesti nove bisere v nakit naše izseljenske ustvarjalnosti. Pogled nazaj nam pokaže, da tudi v prvih letih SKA niso bili vsi prepričani o uspešnosti zastavljenega dela. Saj lahko beremo da "nekateri, mlajši, z zaupanjem gledajo in pričakujejo nove mladinske literature. Starejši trdijo, da ne bo ne mladinske in tudi druge ne, in primerjajo položaj naše književnosti v tujini s položajem Čangkajškove vojske na Formozi,

ki ne dobiva dotoka in se stara" ("Anketa 1945", Meddobje II - 1955, št.1, 2, 3, stran 71, kot deveto izdanje Slovenske kukturne akcije). Če bi zapadli pesimizmu v tistih prvih letih emigracije, ne bi bilo "argentinskega čudeža". Ne bi bilo teh nad sto šestdeset knjižnih in drugih publicističnih izdaj, ne esejev in študij, ne XLVI letnikov Glasa, ne XXXIV letnikov Meddobja...

"Mnogo neznanih izzivov je še pred nami. Jih bomo znali rešiti?", se sprašuje predsednik SKA Marijan Eiletz (Meddobje 1999 št. 1-2). Smatram, da je vprašanje znanja, a tudi namena. Tudi na področju literarnega ustvarjanja ni vse izgubljeno. TD (ibid) ugotavlja, da "vendar imamo nekaj mlajših, ki pišejo v slovenščini še kar zadovoljivo".

Najslabše v tem stanju bi bilo obupati, spregledati problem ali gledati proč. Nekaj takega se je zgodilo z drugo generacijo, h kateri se prištevam. Del mladih in nadarjenih, z zadovoljivim znanjem jezika, ni dozorel, se je razkropil ali se razgubil, ker jih tedanje vodstvo ni znalo pritegniti, vpeljati, usposobiti ali navdušiti. Ali ker je bilo zaverovano v svoje probleme in celo v svoje razprtije.

Danes je položaj v neki meri še slabši. Tretja vrsta nastopa spričo hudega pomanjkanja voditeljev in mentorjev. A priročnost modernih sredstev (internet) in sodelovanje sorodnih krogov iz matične domovine lahko premosti marsikatero vrzel.

"Naloga Slovenske kulturne akcije je, da mladini kaže smernice in jih vzpodbuja" (TD ibid). Da ne bi ostalo le pri besedah!

VLADIMIR KOS

PESMI IZ JAPONSKEGA OTOKA HÓNŠU

(Naslednjih sedem pesmi ima naslove, ki se vsi začenjajo z besedico "Na" - morda mi je v "podzavesti" ali njej podobnem duševnem sloju созvenel japonski "nā", ki lahko na koncu pogovornih besed izraža veselje ali hrepenenje.)

NA OBALI V MRAKU UPANJA

Drevo, ki nanj naslanjam se, trepeče.

Od mojega trepeta, skritega.

Doklej bo up rešitve moj zmagalec?

Ko slutnje vzvalovijo se peneč,

da upa cvet z obale odplavijo.

Še luč odhaja. Sence se množé.

Na nébes vračajo se tiho zvezde,

a komaj se srcá dotakne sij.

Spet slutnje mračne vzvalovijo k cvetu.

Še veter se pridruži jim hladnó.

A cvet trepeče, malce se upogne,

in spet vzravna se,

droben, nezavzet.

Zaupam ti,

da ta večer še traja.

In da učim se

v mraku upati.

Obala vere cvet drži

v temini,

in nébes se odpira

na stežaj.

NA JEZERU YAMANÁKA (izg. Jamanáka)

Na tem jezeru so štirje kilometri -
kjerkoli si, prisedi v čoln z menoj.
Goré od sonca dremajo opoja,
še prvih aster dih je ves ogret.

Ne boj vodé se; glej, veslam počasi.
Miru valovi naju nosijo:
na zdravje nama gostolijo z borov,
še ribe nama kažejo obraz.

Še to: v tem čolnu nisva čisto sama -
vprašanje naju gleda, v dnu čepeč:
ne more biti človek malce srečen?
Kaj mora se udinjati vojskám?

Morda kdaj najdeva odgovor,
ki bo vprašanju vzel nemira bol.
Čuj, ptički žvrgolijo naokoli,
veseli vdilj zorečih se sadov.

NA POTI V ADVENT

Prav tih si veter trga zadnje rože.
Prav tih v srcé prihaja spet advent.
Čeprav nebo je danes čok cementa,
svetá novice
neusmiljen nož.

Drugačen od svetá v ta svet prihaja,
čeprav v zemljé kimono je odet,
in tu se v ledu, tam se v soncu sveti,
kot da mu dobrodošel je
vsak kraj.

Advent spominjanja, advent čakánja.
Na gozdni stezi list zamrznjen spi.
Znad smrečnih vej me gleda veverica.
Na tleh je oreh.
Glej, ne stopim nanj.

NA POLJU MED ASTRAMI ČAKÁNJA

Jesensko jutro in japonske astre.

Na sonce čakajo, lahnó drhté.

Čez polje krokarji leté vreščeče.

Oblaki širijo čez svod oblast.

V svilenih haljah čakajo na sonce.

Naj čakajo, jim veter šepeta,...

da sonce se za kompromis pogaja...

da vse milejši je oblakov ton...

Za hip se sonce z nébesa nasmehne,

ker glavni stan oblakov to pusti.

Oblakov skupine pa se množijo

v smehljaj leden, ki govori uspeh.

Potrpežljivo astre v svod strmijo.

A veter nič jim več ne šepeta.

Ves svod zasedli so dežjá oblaki.

Čakánje aster je edini sij.

NA POSLOVNI CESTI

Že dolgo izpovedati sem hotel:

da rad jo gledam, pot poslovnikov,

kako je trdna, da hite z vozovi

(in včasih peš) do izmenjav dobrot.

Pred leti so jo znova izgradili -

zaslútili so občestva korist.

Odtlej njen tek je vztrajen, dolg in bister.

Ponosno ji rekó "Napredni stil".

To cesto rad imam, na njej brzine.

Kako sicèr prišli bi do dobrot,

ki vsak ima jih, del nebeške dote -

o, da bi ne imeli zlih skomin!

Dà, rad jo gledam, cesto, vez med mesti,

kako hiti, ker v času je vrednost.

A rad lepak izvesil bi "Kreposti!

Bogastvo za na pot do večnih zvezd!"

NA HRIBU MIKÚNI

Kako imajo prav od zdavnjih časov,
da z vrha hriba svet se razprostre,
očem ubogim pesem razodene,
ki zanj o vrh in pólja dajo glas.

Vrhovi so za opero višine,
v ozadju s strun srebrnih harfami.
Razsežnosti, razpete čez ravnine,
zvenijo od bogastva umetnin.

V daljavi se svetlika reka lena-
zakaj si ur bi ne privóščila?
Nekje v meglicah stara delta čaka -
zares je stara, ker ji ni za sen...

In z bori hiše družijo se v mesto,
ki s cestami hiti na vse strani:
po mostu, skoz predor, in vzdolž nasipov,
še zrak postal je citre žičnih zvez.

Ko mrak se mi pridruži, svod odpre se.
So z vrha hriba ceste do Nebes?
Z najbližjih kandelabrov tlijo zvezde,
kot da se prav pod njimi pot začne.

Drugačje svetlobo svetla v se in svetlobo
drugačje svetlobo svetla v se in svetlobo
drugačje svetlobo svetla v se in svetlobo
drugačje svetlobo svetla v se in svetlobo

Adventni sponzorjansa, adventni svetla
Na svetla svetla svetla svetla svetla svetla
Zvezde svetla svetla svetla svetla svetla svetla
Na svetla svetla svetla svetla svetla svetla
Glej, svetla svetla svetla svetla svetla svetla

NA MAJHNI, SKALNATI PLOŠČADI

Zdaj sonce se vsebolj v nebo umika -
ima z jesenjo kak dogovor skrit?
A ko odloči se h gozdovom priti,
ga kuščar čaka
v jeklu barvnih pik.

Ne vem: je kuščar? ali kuščarica?
Negibno na ploščadi se smehlja,
kot da pristrčno s soncem se poznata,
odkar živi
spod skalnatih polic.

Smehlja se, vendar ves čas opazuje.
Morda se čudiš, da natanko vem.
Metulj prilétel je z miru namenom -
in če bi ne bilo
vetrovnih struj -

ko kuščar hlastnil je, bi...saj razumeš.
Metuljček je brezskrbno plul naprej,
in kuščar je naprej smehljaj se v veje.
Še zdaj slavim
drugačnih vrst pogum.

KO SE DOMINE DVIGAJO

(Ob 70. obletnici Dominika Smoleta)

Kot otroci smo večkrat igrali domino. Pa se dostikrat tudi kmalu naveličali. Česar se pa nisi naveličal, je bilo, postavljati ploščice pokonci, drugo za drugo, in ko je bila vrsta postavljena, rahlo suniti zadnjo figuro: pa se je ta začela rušiti, podrla svojo prednico in cela četa se je "pogrnila" po tleh. "Drug za drugim podajo vojaki..." Če so bile figurice postavljene v obliko črke S, je bilo "padanje kitajskega zidu" pa še posebno zanimivo. Pač užitek: s hipnim in to rahlim sunkom povzročiti dolgotrajno, razgibano akcijo. Figura za figuro je padala, zakrila število pik, svojo "identiteto", pokopala tudi stoječega pred seboj. Seveda pa je bilo nekaj povsem drugega skušati dvigniti "zadnjega vojaka", doseči, da bi se pa zdaj vrsta padlih postavila pokonci. Ni šlo. Najsi smo še tako hoteli in poskušali. Samo enkrat, a to v sanjah, mi je uspel tak dobeseden "podvig".

Se mi pa zadnje čase dogaja nekaj, kar me tudi budnega spominja na moje otroške želje. Že leta ležeči mrtvi spomini se prebudijo, dvigujejo. Kakor izpod debele plasti pepela se kdaj nenadoma prikaže neznan obraz, že desetletja pozabljena pokrajina... in navadno en spomin dvigne pokonci še drugega.

Na Radiu Slovenija imam prijatelje. Vsake tri mesece mi pošljejo Kulturno-umetniški program in tako sem pred tedni prejel program za oddaje med julijem in septembrom. Pa sem onikrat listal po knjižici, da vidim, o kom in čem vse bo v naslednjih tednih govor, gledam fotografijo za fotografijo.

"Koliko ljudi poznaš, ali si jih poznal", si pravim. "Ja... je videti, da si pa res star..."

Aleš Berger... (glej ga... zaradi njega ti je Paul Claudel, ki ti ni nikdar bil preveč simpatičen, nenadoma postal blizu...) Barbara Juršič Terseglav... (kdo ve, če ni poročena s kom iz znane

stare familije, morda celo s potomcem tistega Franceta Terseglava, ki je v Gonarsu 'stanoval' vis-a-vis mene s šotoru, na katerega je pripel napis: Olim memnissse juvabit - nekoč se bomo z veseljem spominjali... in ki smo ga lačni, vrh vsega pa še s krvavo grizo, zaradi tega pošiljali k vragu... namesto da bi uživali, ker capitano, "ponosni potomec starih Rimljanov" za Vergila ni vedel... Damir Feigel... (pa zagledam očeta: na vratih stoji - to se ponavlja vsak rojstni dan - za hrbtom skriva darilo: po navadi v antikvariatu kupljeno knjigo. Nekoč Pol litra Vipavca... Pa moj obisk Feigla v Gorici leta 1947, leto dni pred odhodom v Ameriko; gledal me je kot deveto čudo: Kako da sploh še kdo zanj ve...) Alojzij Rebula... (zamižim, pa se zagledam sedečega na klopci pred brunarico ob Lago Moreno na jugu Argentine, na obali že skoraj v senci Andov ležečega jezera, kako prebiram V Sibilinem vetru...) France Filipič... (za katerega na mariborskem 'Maratonu' na ves glas navijamo prvošolci "gumizajci" (gimnazijci), da ga pri teku na 200 metrov ja ne bi prehitel kak "realfuks" (realčan)... - In tu je zdaj na Hemingway... (ravno pred dnevi sem razmišljajoč o uprašnju asimilacije pisal o njem...) pa Josip Stritar... (s kakšnim veseljem sem jemal v roke njegove Jagode, Lešnike - kdo ve, če ni bilo celo še preden sem prvič stopil na težko pot učenosti...) Jorge Luis Borges... (kako se čeprav napol slep sprehaja z gospo Kodama po Floridi, najbolj chic ulici Buenos Airesa... kako suvereno govori publiki, ko pa ti ni povsem jasno, kateri del njegovega razmišljanja je pravzaprav res "njegov": ta, v katerem se norčuje iz "militaristov" ali oni, ko proti mladim revolucionarnim kulturnikom nenadoma zagovarja vojaštvo, brez katerega države že davno ne bi več bilo... ali ko kdaj drugič ne veš, ali je samo dobro obvladajoč se igralec ali pa je človek, ki se je res spoprijaznil s svojo usodo: govori o evfemizmih, ki jih danes svet uporablja, ko z njimi samo vara sam sebe; mož ne izgubi ironije, niti ko govori o svoji slepoti: Gospodje, kakor veste, jaz nisem slep, jaz sem samo "ne videč"...) Obrnem nov list: Dominik Smole...

24. avgusta: literarni večer ob 70. obletnici Dominika Smoleta

Dominik Smole... (Antigona... Krst pri Savici...) Ne. Ne bom se še ustavil, bom listal naprej. Morda so na programu še drugi znanci. In res: Primož Kozak... (kdo ve, če ne bi dodal mojemu razmišljanju o slovenskem teatru, tistemu, ki ga pišem - oziroma v mislih pisarim...) že nekaj let, pripombe, ki sem si jih pred tridesetimi leti zapisoval ob branju njegovega Kongresa...) Aleksij Pregarc... (sonornoglasni igralec... prvič sem ga srečal pred leti v Argentini, takrat niti ne slutil, da ga bom nekoč poslušal tudi v

Sloveniji in to celo v kakšni svoji radijski igri...) Potem se prikaže "moj" Anton Martin, nato - presenečenje - Mirko Javornik... (še kot dijak sem pisal v njegov Obisk... vendar zdaj se pred menoj prikaže Napoli... zadnji dan pred mojim odhodom z ladjo v Argentino... za nekaj ur sva skočila na Capri, obujala spomine na Axela Muntheja, od tam poslala pozdrav Ludviku Klakočeru v Avstralijo, prvemu prevajalcu zgodbe o San Michele...) Potem se prikaže obraz Janez Menarta... (njegove pesmi sem prebiral buenosaireskim, že v tujini rojenim študentom, ko sem jim skušal približati klasično pa tudi sodobno slovensko poezijo... Zdaj filmska kamara spomina nenadoma odpotuje naprej, prikaže se buenosaireska Avenida de Mayo v noči, dežuje - zoom naprej - kavarna, v njej pozni gost prebira Časopisne stihe in pesem o domovini... in tisti verz, tisti verz... Še danes, že v domovini, že doma, oziroma "čeprav doma", mi vsak dan govori izpod stekla na pisalni mizi - hčerka mi je pred leti za rojstni dan v umetniških črkah napisala "Boli povsod, a naj boli doma...")

"Ja... res si star, toliko znancev..." tudi tolikih že vodoravnih mož, bi dejal Župančič... Nenadoma pa me prime, da bi zalistal po programu nazaj. In tako zdaj spet zro vame temne oči Dominika Smoleta.

Pa se začno domine dvigati...

Leta 1953 sem izdal v Buenos Airesu že med vojno za Matijo Tomca napisani libreto Krst pri Savici. Jože Peterlin, begunec v Trstu, steber tamkajšnje slovenske radiofonije, ga še isto leto postavi na oder in sicer na prostem, na Repentaboru pri Trstu. Že leta 1947 je na Radiu Trst II. režiral mojo Žalostna pesem. O čem vse sva se tiste čase pogovarjala! Seveda se je tudi tokrat izkazalo, da "kdor je doma, ima sto misli, kdor je zdoma, eno samo", a tudi sredi teh pogovorov je na prvem mestu vedno bil - teater. Ni torej čudno, če mi je tudi že nekaj let pozneje, že v Argentino, poslal pravkar izišlo Smoletovo Antigono. O tej poetični drami so do nas seveda tudi že prej prihajali odmevi iz Ljubljane in tako smo - recimo - v GLASU Slovenske kulturne akcije septembra 1961 prebirali "da problemi revolucije postajajo vsebine novih slovenskih dram. Dominik Smole je napisal tragedijo, Antigono, kjer je v Kreonu orisal lik sodobnega diktatorja, ki prizna, da je zašel v slepo ulico in si more najti rešitev samo v nekem brezdušnem cinizmu. Ljubljanska kritika je ost opazila in delo zavrnila, dasi ga je v literarnem smislu proglasila za velik uspeh."

Od doma je tudi pozneje bilo večkrat slišati hvalnice tej sodobni Antigoni. Marca 1963 pa je dala dramo na oder tudi gledališka družina Mladja v Celovcu in ob tej priložnosti je v Glasu SKA o Smoletu pisal - kakor že nekajkrat prej - na Dunaju živeči Lev Detela. Ponovno je opozoril na dramo kot na prelomnico v našem povojnem slovstvu, predvsem dramatskem. Ob Smoletovi Antigoni da se "prikazuje trenutek, ko se bo treba odločiti, zapustiti čredništvo in postati družbeno osveščen posameznik v svetu človečnosti".

Leta 1964 - moje prvo potovanje v Evropo. Obiski sotrudnikov revije Meddobje. Srečujem se pa tudi z drugimi: v Parizu z znancom še iz mariborskih dijaških let, z Nacetom Čretnikom, pa tudi z Jožetom Žabkarjem že iz mojih poznejših "rimskih časov". Sicer pa spoznavam še kakšne dotlej mi neznane člane pariške "slovenske kolonije". Založnik Dore Ogrizek, znanstvenik France Žajdela, Hrvoje Maister... Dan potem, ko mi je Hrvoje Maister razkazoval Pariz, sem se dobil z njim in z Borutom Žerjavom v kavarni Vavin, na Boulevard de Montparnasse. Žerjav, vse od začetka Slovenske kulturne akcije navdušen nad njo, celo sotrudnik Meddobja, mi podari "v spomin na pariško srečanje" *Les Mots* Jeana-Paula Sartrea, knjigo, ki je prav tisti dan izšla. Sedimo v kavarni in k mizi prisedeta tudi Lojze Krakar in Filip Kalan Kumbatovič. Pri Visokošolskem tečaju v Buenos Airesu smo se tam leta 1985 kar nekaj ur ustavil ob Krakarju (*Autoportret, Jesen, Smrt, Kolumb potuje dalje...*), Kalana Kumbatoviča pa sem po imenu sicer poznal "že od doma", toda tudi njega nikoli videl. O njem sem poleg tega, da je povsem gledališki človek, vedel samo še to, da je nekoč - čeprav stoječ na drugem bregu - pisal o nas v emigraciji z dostojnostjo, skoraj obžalujoč ljudi, ki so morali v tujino. Sedimo, poleg sebe na stolu imam številko Meddobja, v kateri je objavljeno moje razmišljanje o simpoziju PENa v Buenos Airesu. Nenadoma mi reče Kalan Kumbatovič (in to zelo prijazno): "Veste, tisto tam" - namigne na Meddobje - "kar pišete v uvodu o slovenskem PENu, pa ne drži." Kot moto sem namreč napisal: "To poročilo prinašamo v časih, ko je desetina afriških rodov začela s svojim državnim življenjem in pri mednarodnih forumih zahtevala pomoč za lastno kulturno afirmacijo - ter ko se je slovenski PEN odrekel svoji samostojnosti." Nisem vedel, kar reči, dvomil pa sem, da bi bili iz matice napačno informirani in tako samo vprašam: "Ali imate morda izkaznico PENa pri sebi?" Nič ni odvrnil. A prav vidno mu je postalo nerodno,

nerodno pa tudi meni. No, ko sem zdaj po vrnitvi v domovino skušal zvedeti, odkod so prišle v Buenos Aires informacije o VI. kongresu Zveze pisateljev Jugoslavije (Sarajevo, septembra 1961), ko nam je bilo sporočeno, da je "isti kongres ukinil slovensko članstvo v svetovnem PEN Clubu", sem videl (bi v svojem plastičnem izražanju dejali *porteños*, prebivalci Buenos Airesa), da se slovenski PEN svoji samostojnosti ni odrekel, ampak da "so ga odrekli". Pogovor je zašel na slovensko dramatiko in z občudovanjem sem omenil Smoletovo *Antigono*. Na moje veliko začudenje je Kalan Kumbatovič bil mnenja, da Smole ni dramatik. *Antigona* da mu je sicer uspela, toda v njem da je preizrazita pesniška žilica, nima pa notranje "drže", potrebne za gradbo nasprotujočih si karakterjev in situacij, kar da je prvi razpoznavni znak rojenega dramatika. Nestrinjanje s Smoletovo miselnostjo, ali pa samo tudi pri Kalanu predolgo življenje sredi strogih zakonov klasične dramatike?

Bila so leta, ko so v slovenski skupnosti, ki je ob prihodu v Argentino štela z otroki vred komaj 6.000 glav, kdaj delovalo kar več gledaliških družin. Nekoč so me zaprosili, da bi pripravil kakšno svoje delo za oder. Moj *Krst pri Savici* je na Repentaboru le deloma uspel. Po predstavi je tržaški kritik sodil, da je treba sicer priznati, da je Krst "kot operni scenarij verjetno najboljši, kar je bilo kdaj v slovenščini napisano v ta namen", da pa igra "ni mogla prikleniti gledalcev, kakor prava drama. Vse preveč je razodevala lirične značilnosti libreta in dejanje je bilo premalo napeto." Sklenil sem libreto predelati, izločiti številne lirične pasuse, predvsem pa dodati nekaj prizorov. (Igra je bila pozneje uprizorjena v Trstu, Kanadi, Buenos Airesu, Mendozi.*) V času predelave pa so se v meni oglasila razna vprašanja.

V Buenos Airesu so bila takrat za teatrskega človeka zlata leta. Dano ti je bilo videti uprizoritve stalnih "gledaliških družin", vsak dan si pa tudi lahko izbiral med štiridesetimi amaterskimi gledališči. Če se samo spomnim *Utve* Čehova ali pa kakšne drame Arthurga Millerja ali Williamsa Tennesseeja, moram reči, da ljubiteljska gledališča niso zaostajala za državnimi ali drugimi "uradnimi" ansambli, včasih so jih celo pre-

* Morda bi se kdaj kazalo ustaviti prav posebej ob Smoletovem *Krstu pri Savici* in to zaradi reakcij ob ljubljanski premieri. Že samo – recimo – ob Vidmarjevi uničevalni kritiki te po njegovem "polutanske drame". (Gl. Delo, januarja 1969; v istem dnevniku pa tudi poznejše replike).

kašala. Vendar pa je bilo najbolj zanimivo, da si si lahko ogledal enkrat nastop Črnega teatra iz Prage, drugič Pekinške opere, predvsem pa, da si lahko ob gostovanjih raznih evropskih gledaliških skupin, poslušal njihova klasična pa tudi moderna dela v originalnih jezikih. Nepozaben je bil večer v Teatru Colon, ko so pariški gledališčniki uprizorili Paula Claudela *Le livre de Christophe Colomb*, s scensko glasbo Dariusa Milhauda (orkester je dirigiral Pierre Boulez...) in sta v glavnih vlogah nastopila Madeleine Renaud in Jean-Louis Barrault. Pogosto je v argentinsko prestolnico prihajal *Il piccolo teatro di Milano* (Vittorio Gasman), manj zanimanja je bilo za nemške goste. Naravnost neverjeten interes pa je vzbudilo gostovanje skupine iz Grčije, *Piraiikon Theatron*: večer za večerom so v Teatru San Martin pred nabito dvorano uprizarjali svoje stare klasike. Res da v moderni grščini, vendar pa v klasični režiji, s solisti in zbori. Nekega večera Elektro. Nepozabno.

Ob razmišljanju o stari dramatiki, predvsem pa o igralcih v grški tragediji in zboru, ki dejanje spremlja, pa tudi ob moderni (recimo ob Eliotovem *Umoru v katedrali*, ko dogodke na odru prav tako spremlja "grški zbor" žena) me je začelo zanimati, kako v dobi modernega teatra gledajo naši dramatikci na vprašanja poetične drame, na uporabo "komentatorjev" dejanja, pa naj gre pri tem za solista ali za zbor. In tako sem se odločil pisati Stanku Majcnu, avtorju *Kasije*, *Prekopa*, *Apokalipse*, *Mater...* (za druge drame, inclusive za *Revolucijo*, smo vedeli samo, da jo ima shranjeno). Ob primerih, kakor so Eliotov *Umor*, Frischovi *Požigalci* pa tudi Smoletova *Antigona* sem želel zvedeti, ali ga je kdaj - pesnika - zamikalo napisati dramo v verzih, kako gleda na uporabo zbora v sodobni dramatiki (zbora, ali pa - kot pri Millerjevem *Pogledu z mosta* - zgolj solista, komentatorja odvijajočega se dejanja), pa tudi kakšna je po njegovem povezava med našim narodnim značajem in dejstvom, da se naši pesniki, razen izjem, niso spuščali v dramatiko. (Odgovoril mi je in besedili bosta objavljeni v *Mojih srečanjih z Majcnom*, v sklopu najine korespondence med leti 1961 in 1970.)

V tistih časih je bilo dopisovanje med ljudmi v matici in nami v "sovražni emigraciji" za človeka v Sloveniji seveda tvegano. In niti ni bilo treba, da si bil ti v tujini ali oni v domovini na kakšni posebni črni listi. Z Majcnom sva si dopisovala prek ovinkov (Italija in Avstrija), a še to pod psevdonimi. Že leto dni prej pa sem poslal nekaj vprašanj tudi Dominiku

Smoletu in sicer tokrat kot 'Albin Kralj'. Najbrž nikoli ni zvedel kdo se za imenom skriva.

Majhen intermezzo? Smoletu nisem pisal, ker bi mislil, kakor so mnogi v matici in, logično, še številnejši v emigraciji, da je dramatik s svojo *Antigono* odprl vrata revizijskemu pogledu na konec revolucije in naše državljanske vojne, izrazil kritiko do vladajoče partijske oblasti. Da gre za nov primer disidentstva. (Je namreč tako: *izseljenec* morda lahko pozablja pretekost, *človek v eksilu* pa ne more živeti brez upanja, da se bodo "stvari doma nekoč pa le spremenile". In dogodek, kakršnega je predstavljal izid Smoletove *Antigone*, je bil torej kakor novo vabilo k upanju, da bodo totalitaristične oblasti začele popuščati in da jih bo nekoč konec.) Vendar v mojem primeru ni šlo za to. Že takrat sem se namreč spraševal - in se tudi še danes, ko je vendar tudi kratkovidnežu lahko jasno, kaj se je pri nas med 1941 in 1945 pa leta pozneje v resnici dogajalo - kako da nekateri ob vprašanju sprave, pokopa padlih v naši državljanski vojni, predvsem pa pobitih po koncu vojne, jemljejo zgodbo grške Antigone kot nekako vzporednico? Res da tudi premaganci iz naše bratomorne vojne še danes niso dostojno pokopani - toda kaj ima Sofoklejeva *Antigona* sicer opraviti z našo zgodbo? Mar so se naši "Polinejki" (vaški stražarji, pozneje domobranci) leta 1941 vrnili iz kakšnega pregnanstva, pripeljali s seboj kakšno "vojsko Argejcev nad svoje rodno mesto"? So se naši "Polinejki" začeli boriti za oblast ali pa so prišli za orožje šele v samoobrambi pred "Eteokli" in njegovimi? Ali je mogoče v naši bratomorni vojni govoriti o "Polinejku", kot o

*"...bratu, ki se dvignil
ubežnik zoper rodne je bogove
in hotel zemljo dedov požgati
in hotel bratske se krvi napiti,
rojake usužnjiti?"*

Da kdo išče v grški *Antigoni* asociacije, v redu. Če pa hoče potegniti vzporednico, pomeni to samo, da ali sploh ne pozna originalne *Antigone* ali pa še danes noče videti, kaj se je pri nas godilo. Da so nekateri "socialistični" akterji ali njihovi simpatizerji začeli govoriti o spravi in o *Antigoni*, je bilo razumljivo. Najsi so imeli poštene namene ali pa kaj za bregom - korak je bil logičen. *Antigono* se je dalo citirati. Še posebno v času,

ko naj bi bili pietetno pokopani po holoklavstu pobiti domobranci, ko pa si celo takrat mogel slišati, da je mrtve treba pokopati, kajti "čeprav so bili izdajalci, so pa vendarle bili ljudje"...

Česar pa nisem mogel razumeti je bilo, da so tudi mnogi na "poraženi strani" začeli bolehati za Antigoninim sindromom. Nisem jih mogel razumeti, vse dokler nisem v mesecih po vrnitvi, ob srečanjih s stotinami ljudi uvidel, da premnogim med njimi, dolga leta poniževanim, ustrahovanim in od desetletja trajajočih krivic utrujenim, naposled ni več bilo mar, kaj kdo o njih sodi, o njih ali o njihovih mrtvih, "samo naše pobite dostojno pokopljite". Preveč dotolčeni - (kakšna zadeta novotvorba!) - so bili, da bi jim prišlo na misel, kako s tem ostajajo samo pri zahtevi po pokopu "Polinejkov", ne pa tudi, da se o slovenski - bodimo banalni, "različici" - izkaže resnica. Niso mogli videti, da s tem nehotе pristajajo na izhodišča "rdečih", za katere so že vaški stražarji (kaj šele domobranci!) bili "Polinejki", narodni izdajalci. Ali ni bil s tem dan *placet* tistim zgodovinarjem, ki trdijo, da je pač šlo za "borbo za oblast" in s tem krepijo svojo tezo o "dvojni krivdi", povsem enaki krivdi? Ali res tudi še danes ni jasno, kaj in predvsem zakaj je pri nas prišlo do revolucije in protirevolucije? Da množica tega ne vidi (ali da noče videti...), bi bilo razumljivo, toda kaj se dogaja - razen izjemoma - z raziskovalci naše polpreteklosti? Kakor da bi še danes bilo treba ne vem kam izkopavat dokumente in gradivo in ne zgolj prebirati Kardeljeva pisma Ivanu Mačku ali Zdenki Kidričevi... Ta nejasnost ne more biti v pomoč ljudem, ki se za spravo v narodu resnično trudijo, pa naj so nekoč pripadali temu ali onemu taboru.

A povrnimo se k Smoletu. Izid njegove tragedije je bil vsekakor znak odjuge. Danes mi pravijo, da pa je mogla zaživeti samo med leti 1961 in 1971, to je: v letih najmanjšega partijskega pritiska na kulturne ustvarjalce. Ne deset let prej, pa tudi ne deset pozneje ne bi prišla v javnost, še manj seveda na oder.

Pogosto je slišati, da je treba besedne umetnine brati imanentno: brez poznanja ali celo zanimanja za ozadja, ki so dramo, roman, pesem porodila. V glavnem to drži, vendar se lahko zgodi, da ob takem branju besedna umetnina ni prav doumljena ali pa da sploh brez odmeva obvisi v zraku. In tako se danes ob Smoletovem Kreonu sprašujem: ali so Grki tam v V. stol. pr. Kr., ko so poslušali Sofoklejevega, ki je govoril Antigoni

(ko se je ta uprla njegovi prepovedi pokopati brata Polinejka): "Edina vseh Tebancev ti to vidiš" (tako gledaš), pa mu je ta odgovorila "Vsi vidijo, le usta si mašijo", te stavke res poslušali kot nekaj zgolj artistični lepoti imanentnega?

Kako je bila Smoletova drama komentirana v Sloveniji, smo od časa do časa zvedeli po referencah. Vendar pa, ali je res bilo treba brati knjigo nekaj tisoč kilometrov od "Teb", v izgnanstvu, da si se zamislil ob repliki ciničnega Teiresiasa Ismeni ("*Greh, krivda, čistost, vest - o koliko besed! Kaj pa življenje, kraljična, dejstva, položaj, okoliščine in vse, kar je zares otipljivo...*")? Da si se zamislil ob demagoških besedah Teiresiasa Glasniku, ki je pretresen ob smrti obeh bratov: "*Glavo pokonci: v bleščavi sonca je zmeraj kak oblaček. Ne misli nanj in ga ne glej, pa ga ne bo...*" Še posebno pa smo se zamislili, ko smo zvedeli za tiste v domovini, ki so nekako v slogu Remčevega Drejca v *Delavnici oblakov* (govori o ženah padlih partizanov, ki "bi rade vedele, če so njihovi možje padli za čisto stvar, ali pa je kdo z njimi barantal"), ali Minattijeve *Bilance* ("*Nekaj je narobe, nekaj je prva zares narobe, treba bo prelistati račune za nazaj...*") videli, kam je ta vojna, za mnoge "Eteokle" sveta vojska, v resnici pripeljala, pa so tudi ti slišali, naj nikar ne drezajo v preteklost, kajti sicer jih lahko "zadene preiskava". Pusti raje vse pri miru "sicer zasmeh, ponižanje v smrdljivem dnu te čaka." Poleg tega, kakor pravi Smoletov Kreon Ismeni: tudi tisti, ki bi radi razčistili preteklost, niso vedno "čisti", tudi oni niso rešeni "črnih pik in peg". In torej, če boš ti zdaj preveč drezala, bomo mi

"... skrbno bomo raziskali tvoje, pobrskali do kraja in našli mnogo in še marsikaj preveč. Veseli bomo vrgli v svet to umazano prgišče. Dejali bomo: nje upor je sad koristoljublja, slabega značaja, častihlepja, zarote zoper mir in zoper javni blagor, v škodo ljudstva in zoper ljudstvo. Pisali bomo obilico dokazov za tvojo zvezo s sovražniki iz Argosa, odkrili zaroto (kjer bo padlo še nekaj drugih nepokornih glav), in te proglasili za hujskaško izdajalko, ki se je vnovič zaželela krvi in vojne, požigov in mrličev. Ljudstvo samo te bo sežgalo na grmadi!"

In kako zgolj imanentno brati Ismenino misel: "Druga za drugo grožnja kot v nevihti toča. Srce zastrupljajo s strahom in ga rahljajo z dvomom."

Kdo bi vedel, kaj vse se je pletlo v avtorjevi glavi ob ustvarjanju *Antigone*. Vemo pa, da je bilo že kmalu po izidu zapisano, da je dramatik "ob antični zgodbi uspešno strnil nadčasovne in časovne elemente". In nič drugače ni sodil prevajalec Sofoklejeve *Antigone*, Anton Sovre, ki je ob Smoletovi varianti napisal, da je to "delo, ki je navzlic antični fabuli rojeno iz današnjosti". In dejstvo, da je Smoletova *Antigona* doma doživela uspeh, da pa ni bilo opaziti prehudega truda, (in se zdi, da ga tudi še danes ni), da bi ta drama bila poslana preko vseh tujih odrov kot najbolj kvalitetna in reprezentativna slovenska sodobna drama, ni ravno pomirljivo... In tako ne samo odsotna Smoletova *Antigona*, ampak tudi Kreon, Teiresias in Ismena, sprva izvajalka Antigone zamisli, (morda najbolj zanimiv ženski lik iz celotne slovenske dramatike in eden najbolj zanimivih v vsej sodobni dramatiki), še danes govorijo samo nam, Slovencem. In še to samo iz knjige, *Antigone* namreč ni na stalnem repertoarju, kakor so kakšna druga slovenska dela, pa čeprav bi mlajši rodovi prav ob njej mogli začutiti nekaj resnično še danes aktualnega, nekaj našega, torej tudi njihovega, neko našo specifično hkrati pa univerzalno problematiko. Zadnja leta se o Smoletovi *Antigoni* bolj malo govori, toda sito časa opravi svoje in prej ali slej bodo napisane knjige o tej tragediji. V njej se namreč lahko prepoznavajo Antigone, Kreoni, Teiresias, Haimoni, Ismene, pa tudi Paži vseh časov. Res pa bodo te knjige najbrž prej pisali misleci psihologi kot pa zgolj literarni eruditi.

Kopije Smoletu poslanega pisma žal v svojem arhivu nimam. Vsekakor pa je iz dramatikovih odgovorov razvideti, o čem je tekla beseda. Njegovo pismo je datirano 26. oktobra 1967:

Spoštovani gospod,

prav rad odgovorjam na Vaša vprašanja, žal z zamudo, ki bo kar precejšnja, ko boste dobili to pismo v roke. Ne zamerite mi.

Preden se lotim odgovorov, za katere ste se zanimali v Vaših točkah, nekaj splošnega o Zboru v mojih dramah. Potreben mi je bil, tako mi vsaj kaže moja današnja posteriori analiza, zaradi dveh reči. Najprej kot medij z izrazito težo na dimenziji časa in časovnosti sploh v nekaterih nijansah tudi že konkretne zgodovine (kar je, po mojem, v pomembni razliki s kategorijami usode, usodnosti, etc.) V drugo, Zbor

je na nekaterih mestih neposreden razlagavec, še bolj pa interpret po vsebinski plati, po estetski plati pa, za moj občutek, nosivec nekega ritma, neke poetične lestvice, ki sem jo v tekstu očitno potreboval, zlasti tudi dramaturško.

Odgovarjam na vprašanja: 1. Videl sem štiri uprizoritve tega teksta (Oder 57, Drama SNG Maribor, Drama SNG Ljubljana, Zagrebško dramsko kazalište), vse uporabljajo za zbor solista. - 2. V vseh je pozicija Zbora v glavnem statična, z minimalnimi premiki, ki so bolj rezultat večje ali manjše intenzitete izvajalčevega telesa kot mizanscene. Zanimiva je morda tu postavitev v Drami SNG v Ljubljani, kjer je bilo mesto Zbora pri (ob) kompoziciji akad. kiparja Draga Tršarja (cela scena je njegovo delo) - zaradi predstavljalivosti Vam prilagam nekaj fotografskih izrezkov.

(Pismu je bil priložen izrezek iz nekega časopisa: Zbor (Andrej Kurent); trije izrezki najbrž iz Gledališkega lista - Drama Ljubljana: a) scena; b) prizor: Teiresias, Kreon, Stražnik in Ismena (Štefka Drolčeva) ter c) prizor: Haimon (Boris Kralj), Stražnik (Lojze Rozman), Kreon (Jurij Souček), Teiresias (Stane Sever) in Paž (Ali Raner).-

Pripominjam seveda, da s tem, ko so režiserji teh štirih predstav postavili solistično varianto, kajpada nikakor niso izčrpali drugih možnosti in rešitev. - 3. O uporabnosti odnosno umetnosti uvrstitve Zbora v sodobno igro, je teoretično težko soditi. Vprašanje se bržkone slednjič le reducira na umetnino in na umestnost, nenadomestljivost in prepričljivost, kakor je to konec koncev z vsemi tehnikami in načini v umetnosti. V luči teh zahtev, se pravi, za izpolnitev teh zahtev, lahko dramatik počne res prav vse, kar se mu zdi potrebno. Res pa je, da je Zbor, vsaj v sodobnih igrar, ki jih poznam (med temi ni Frischa, ki ga omenjate) brez dvoma izrazito metafizično sredstvo. Povsem mogoče se mi zdi, da temu ne bo vedno tako: v antidrami, v sodobnih grotesknih freskah in drugih podobnih žanrih, slutim možnost za povsem nove, po smislu in formi, možnosti za uporabo Zbora, ali nečesa takega, kar je bilo Zbor v antičnem izvornem koturnu. Ob tej priložnosti Vas opozarjam na uporabo Zbora vaških žensk v eni novejših slovenskih dram "Delavnica oblakov" (tematika NOB in borcev NOB v neeshatološki povojni slovenski stvarnosti) Mihe Remca. V tej sicer povsem realistično koncipirani drami, ki

ji daje okvir razprava pred sodiščen, nastopajo v prizorih med vojno, manj tudi v prizorih, ki govorijo o povojnem položaju slovenskega kmeta, vaške ženske, kmetice, ki, poleg osnovnih vlog pozameznice v poteku zgodbe, zbrane v Zbor, zdaj na način molitve, zdaj na način "naricaljk" privzdigujejo dejanje v pomembnejšo, veljavnejšo sfero. Tukaj je režiser z Zborom postopal na način orkestra s solo partijami in unisono, masovno in s posamezno arijo. Postavitev je delovala kar prepričljivo in predvsem lepo, a izrazito na čustveni ravni.

To bi bilo, spoštovani gospod, trenutno vse, kar mi pride na misel. Kot vidite, zelo malo, in bojim se, da Vam nisem kaj prida koristil. Če sem Vam kljub temu malo, lahko te misli uporabite kakor želite.

Ali bi Vas ob tej priložnosti smel nadlegovati s prošnjo, ki jo postavljam zelo hipotetično, z majhnimi upi, da je lahko uresničljiva. Živo me namreč zanimajo slovenski teksti (beletristični in drugi), ki so natisnjeni v tujini in ki dopolnjujejo sliko slovenske ustvarjalnosti. V Ljubljani težko ali sploh ne pridemo do tega. Bi se našla možnost, da bi dobil kaj takega? Morda tako, da bi Vam za protivrednost poslal od tu, kar bi želeli? Hvaležen bi Vam bil, če bi utegnili malo razmisliti o tem, kajpada povsem neobvezno.

Lepo Vas pozdravljam in Vam želim srečo ter seveda tudi poln uspeh pri Vašem delu.

Ljubljana, Kumanovska 1/I

Dominik Smole

Odpisal sem mu. Toda kdo ve, če mu nisem ob vprašanju, kakšne tekste bi najraje imel, preveč "glasno" odprl pahljače: zanimivi teksti so bili beletristični, še bolj pa oni "drugi" v knjigah pričevanj, ki so govorila o strahotah revolucije, razgalila zvižanost slovenske KP. Vsekakor odgovora na moje pismo ni bilo. Ga že moje ni doseglo? Se je "izgubilo"? Saj se to ob budnem očesu "Velikega brata" ne bi zgodilo prvič: ne ob mojem pismu, ne ob pismu koga drugega iz emigracije.

Vsekakor: človek iz politične emigracije ni v naslednjih letih kljub "stalnemu razvoju demokratičnega komunizma" imel pravice komu v domovini še bolj komplicirati življenje. Leta pozneje pa, ko se je vedno jasneje prikazoval razpad

"socialističnega reda, je pa tako ali tako raslo upanje na vrnitev in torej na stik z ljudmi doma.

Smole. Eden tistih, s katerimi sem se želel srečati. Te želje v meni ni mogel zatreti niti namig, češ da je dramatik "sicer antikomunist, toda cinik". V to zadnje sem podvomil. Da je bil ironik, ja, to je tudi bilo razvideti iz njegovih tekstov, in ugotovitev, izrečena ob podelitvi Prešernove nagrade, češ da je za Smoleta "značilen spoj tragične presunljivosti in skeptične ironije" je bila povsem utemeljena. O njegovem "ironičnem, razmerju do zmagovalne postrevolucionarne 'stvarnosti'" je bil govor celo ob njegovi smrti (Andrej Inkret) in gotovo je tudi Lojze Kovačič, (zanj je bil Smole "ljubljski mestni Sokrat") imel v mislih sokratsko ironijo - toda kaj ima to opraviti s... cinizmom! Cinik je v bistvu vedno demoraliziran nerealist. Pri Smoletu pa o kakšnem nerealizmu ni sledu, o demoralizaciji pa še manj. Demoraliziran človek ne piše ene same drame nekaj let. (Tudi ko sem zdaj že po vrnitvi v domovino prebiral kakšen njegov meni doslej nepoznan intervju in sem res imel občutek, da se je dramatik začel poigravati s cinizmom, me to ni prepričalo. Bolj kot izjavam časnikarjem, zaupam temu, kar se je umetniku podzavestno "zapisalo" v njegovih stvaritvah.) Mislim, da ni mogoče prebirati *Antigone*, ne da bi postalo jasno: trditev, izražena ob njegovi smrti, da njegova *Antigona* "predstavlja v naši dramatikki še danes nedosežen estetski in etični vzor" (Inkret), velja tudi še danes. Začutimo pa tudi, da je imel pesnik v sebi prevelik etični naboj, da bi mogel zdrkniti v cinizem. Ne bi se bal reči še več: kdor ne bi nosil v sebi zavesti prav o svetosti človeka, se ne bi lotil - vsaj uspešno ne - dileme o zvestobi človeškim ali božjim zakonom.

Na zadnjih straneh tragedije vabi Paž Tebance, naj gredo za Antigono. ("O, ponižani, šibki, v temo zroči! Za njo, z njeno vero in po njeni poti!") Zadiši po tendenčnosti? Ne. Ne zadiši. Je tendenčnost. Taka, kakršna je v vsaki resnični umetnini, zlasti vsaki klasični drami, pa naj nad tem mi, novoveški ljudje, kdaj še tako vihamo nosove.

Včasih si pravim: ko bi me usoda pripeljala nazaj v Slovenijo samo eno leto prej, kot me je... Mislim, da bi se mogla pogovoriti o marsičem. Tako pa, žal, ni mogoče reči drugega kot to, kar si ob pogledu na naše "Tebe" tolikokrat rečem: "Žal..."

MARKO KREMŽAR

NA PRAGU

(Drama v dveh dejanjih)

Dogaja se v letu Gospodovem 1990.

OSEBE:

Jani Rogel in njegova družina:

Jani Rogel: Vnuk umorjenega domobranca Matjaža Rogla, star okoli 18 let.

Rezika Rogel: Janijeva mlajša sestra, Matjaževa vnukinja, ki ni na najboljši poti.

Terezija Trpin por. Rogel: zelo stara babica, vdova po Matjažu. Njuna hči **Mateja**, Janijeva in Rezikina nezakonska mati, je navadno uporabljala materin priimek, ker ni bil politično obremenjen. Umrla je kmalu po Rezikinem rojstvu.

Karl Logar in njegova družina:

Karl Logar: Dobro ohranjen gospod blizu sedemdesetih let, partijec in premožen direktor samoupravnega podjetja. Kot partizan je sodeloval pri medvojnih in povojnih pobojih.

Irene: Karlova druga, skrbno negovana žena. Ima sina Borisa iz prejšnjih časov.

Boris: Irenin sin iz kakega drugega zakona, fant v poznih dvajsetih letih.

Silva: Težko bolna Karlova prva žena iz partizanskih dni. Njun edini sin se je pred leti, s svojo družico, smrtno ponesrečil. Zapustil je hčerkico Heleno, za katero je skrbela Silva.

Helena: Karlova in Silvina vnukinja, ki ima z njima malo stikov. Nekateri prijatelji ji rečejo Hela, drugi pa Elenka. Dobro pozna Borisa pa tudi Janija Rogla.

Nastopijo tudi:

Angel A: varuh, ki skrbi za Janija, v podobi dekleta.

Angel B: varuh, ki skrbi za Karla, v podobi fanta.

Hudič: ki skrbi zase. Včasih je viden, včasih ne, kakor mu prija.

PRED ZASTOROM

(V dvorani ugasnejo luči, žaromet osvetli pred zastorom gospoda v črni obleki, z belimi rokavicami in z rdečo ovratnico. Sence mu poglobljajo ostre poteze na obrazu.)

Hudič: Ni navada, da bi hodil na predstave, kot je ta. Ker pa imamo, kakor veste, slavne precedente, branil ta korak bom brez težav pred knezom téme.

No, ne bom vam pravil kdo, da sem. Saj se poznamo. Stari znanci smo. Poznam prav dobro vsakega od vas, ne kakor mene vi, ljudje površni. To je rahla prednost, ki si jo dovolim. Zdaj pa k stvari. Slepomišijo naj drugi. Meni, ki ne služim in sem svoj gospod, ni tega treba.

Vsi, ste v pasti. Tudi ona, ki sta zdaj na tem, da stopita na oder. Mojster jima vleče skrite niti, kakor vam, ki brez skrbi - a ne za dolgo - sedli ste na mehke, nič kaj varne, stole. Čas, kot kača, plazi se pod njimi in izteka. Te pasti vam nisem jaz nastavil. Nisem tak. Pripravil vam jo je že ob spočetju On, Tiran hinavski. Kocke vrgel je brez vas in vse prepustil slepi sili toka, ki vas neizprosno vleče v gluho noč. Res, brcate kot, da bi bil izhod mogoč. Prav v tem je past. Rešitve ni! Poglejta tale dva človečka, ki se bosta zvijala pred vašimi očmi, kot črva, predno črna noč pogoltne ju, za večno.

Nauk vam bo, da kljub usodi slepi, neizbežni, treba je uživati naslade, dokler so. Dan in noč napolnite z užitki uma, čutov, slave oblasti, časti imetja.... Čas izrabite, doklér ga še imate, pótlej bo prepozno! Onima, ki tamle čakata, da stopita na oder, se ne sanja, da imata zanjko na goltancu.

Sama bosta potegnila vrv in se znašla, hip na to, v ognjenih zubljih - mraza. Zame, nova zmaga? Nov dokaz ljudem, o moči kneza téme? Ne. To je - premalo. Zmaga nad tiranskim Starcem je edina vredna takega imena. Njemu hočem spet dokazati - nemoč!

Ko je sprostil iz svoje biti, ta Sanjač, svobode drobec, vrgel ga kot pest drobtin med nas... in res, da tudi nekaj malega ljudem na zemlji, tisti hip, je bil poražen. Če ostal bi On - edina Bit svobodna, kot despot bi vladal nas lahkó na veke. Zdaj, ko Oče rad bi bil - je s tem izgubil igro. Konec monopola! Smo svobodni! Hkrati breme nas duši - izbire.

On pa zdaj si še domišlja, da bi mu za tak nesmisel kdo izkazoval hvaležnost! Le čemu? Mar ni hvaležnost nekoristno čustvo? Dobro, da je ta lastnost med vami tukaj strašno redka. Mi poznamo jo le po imenu. Nihče ni hvaležen. Drobec že svobode je dovolj, da smo svobodno nehvaležni! Vam svoboda služi le za to, da meni svóbodno sledite - tja, kjer nihče, nikdar vam ne terja, da bi hlinili hvaležnost. Konec bo svobode!

Starec je odslužil; čudno le, da trmoglavost vztraja. Še in še trdi, da je neskončno vsemogóčen, On, jetnik, dobrote svoje in svobode naše! Zmage ne pozna, ker vsaka bitka, ki jo z nami bije zanj je izgubljena. Kakor ta, ki se bo doigrala v svoji končni fazi, tu pred vami.

Vsaka zmaga nad Tiranom sivim je dokaz, da končno stopamo, ponosni, v vek brez Njega. Kmalu vladala bo nova Moč, kot kruta sila,

brez dobrote, mrzla in svinčena. Slednji bo spomin zatrt na Bit, ki svojevoljno nam je naložila zle svobode, strašni jarem.

Res, patetičen pogled. Požira vas močvirje spolzko, ko neprizadeto, kot nagrobniki, ti spomeniki mojih zmag, sedite tu pred mano. Gležnji? Vsi pod vodo. Do kolen večina, do pasu se marsikdo pogreza, nekaterim pljuska gnojnica pod nos. Ne morete iz blatnih tal sveta.... Od tam polzite vedno niže, tja, kjer v mukah nepopisnih vlada svetu strašni Mojster - zla.

Izginem. Svoje delo sem opravil. Zdaj privoščim si oddih in konec opazujem lahko - kot gledalec.

(Odide. Na desni, pred zaveso, se pogovarjata rahlo osvetljena angela. Eden je dekle, drugi mladenič, oba v popolnoma belih, vsakdanjih oblekah.)

Angel A: Meniš, da naj odgovarjava na strup, ki med ljudi ga je izbruhal zapeljivec?

Angel B: Satanu ne moreš biti kos v besedah. Logične debate, kakor veš, ne sprejme, nam pa tuje mlatenje je prazne slame.

Angel A: Radi poslušalcev, tam v dvorani, mislim.

Angel B: Radi teh in drugih, bolj bi bil na mestu zgled. Mordá bi bolj prepričal kot besede. Teh so vajeni preveč. Obračajo jih kakor se jim zdi koristno. Radi bi še pri očetu zmote in laži odkrili kaj resnice. Niso vajeni trditev bogoskrunskih in klevet, laži ostudnih, zavrniti jasno in odločno. Mlačni so, previdno medli. Iščejo pomene skrite, ki jih ni, ugibajo če misel zmotna láhko je le pesniška primera. Se boje resnice ker skalila bi jim lažni mir grobov. Da našli bi nekje po

sredi pot, ki bi za vse bila primerna,
so pripravljeni priznati zmoti dobro
voljo in spoznanjem skromno relativnost.
So boječi. Cenijo nad vse debato,
ki pa ni usmerjena v spreobrnjenje
grešnika.

V meglenem svetu tem je prav, da
posvetiva čas, ki ga imava, raje
varovancema, kot splošnemu pomenku.

Angel A: Modro si povedal. Res, naloga, ki na
naju čaka zdaj zahteva vso pozornost.

(Luč ugasne, angela izgineta.)

PRVO DEJANJE

(Ob zatemnjeni dvorani je slišati tri močne, zaporedne revolverске strele, nato več strellov iz orožja različnih kalibrov. Ko streljanje potihne je slišati sirene rešilcev in policije. Med tem se zastor odpre. Prikaže se svetla, nenavadno razčlenjena dvorana. Edino pohištvo sta dve klopi. Skozi veliko obokano okno v zadnji steni je videti plavo nebo. V obeh neenakih stranskih stenah je po troje gladkih, belih vrat, katera imajo namesto kljuk in ključavnic masivne ročaje. V kotih, levo in desno od okna, so okovana vrata od katerih vodijo stopnice. Leva vrata se odpro. Vstopi Jani, preprost, rahlo zmršen, komaj dorastel fant v kavbojkah in usnjenem suknjiču z napol odpeto srajco. Nemirno se ozira, samogibno porine vrata, da se za njim neslišno zapro in posluša, če ga kdo zasleduje.)

Jani: Na varnem sem... za nekaj časa.... Zdi se, da
me iščejo drugje. Kričanje je zamrlo.
Ni slišati korakov. Kakšen mir je tu....
Debele stene, stara zgradba... To, se zdi,
poslopje javne je porabe. Nisem gledal
ne kje, ne kam..., tako je pokalo za mano.
Med avti, kar čez cesto, pod nekaj obok
sem planil. Tekel sem, kar mi je dala sapa.
Hodnik teman se vlekel je brez konca, prav
do tehle vrat.

Sem ga, hudiča starega,
kot je zaslužil. Pam, pam! Pam! Vsaj dve sta ga
zadeli. Sredi policajev. In pri dnevu!
Kaj takega res ni pričakoval, hudič.
Začudeno zija je vame, ko sem sprožil,
pred nosom varnostnikov, skoraj tik ob njem....
Ni trenil, skrčil se je le, da je postal
še manjši, kot je že. Zločinec....

Čuden prostor....

Vse polno vrat..., a ni kotička kamor bi
se lahko skril dokler se stvar na cesti ne
poleže.... Skozi okno še pogledam, prav
previdno... pa izmuznem se....

Poglej, poglej...

Ta hip so dvignili nosila... in kako
hitijo.... Polno policajev drenja se
okrog rešilca.... Zanj prepozno. Mrtev je.
Na tleh je kri.... Krvi vse polno. Dobro sem
zadel morilca starega. Zaslužil je,
da kdo bi to opravil z njim že davno. Prav
gotovo si je mislil, da ušel bo kazni.
Mordá bo zdaj še druge malo strah.

Kako

so streljali za mano, kakor nori. Sreča.
Nobeden ni zadel....

Kaj vidim!? Spet rešilec?

Pa ne, da so zadeli koga po nesreči!
Predaleč je, da bi razločil.... Mislim, da
bilá je izgubljena krogla. Moški je,
če dobro vidim. Policija stréljala
je vse povprek. Nekdo, nedolžen revež, je
za njihovo brezvestnost plačal. Kakor vedno....

(Ponovno je slišati zavijanje rešilca. Vrata, skozi katera je prišel Jani, se odprejo, vstopi Karl, sivolas, skrbno oblečen gospod. Vrata se neslišno zapro.)

Karl: Takole sredi dneva.... Smrkavec nesramni.
Le kaj si misli. Da bo streljal, kar tako,
brez kazni? Ta ne bo ušel. Dobil bo, kar
zasluži. A upehal sem se kar za silo.
So leta.... Kaj se hoče.

Hej!? Kdo ste pa vi?

- Jani: Kdo? Jaz? Nič, tukaj... čakam....
- Karl: Kaj zijate vame?
- Jani: Zijam? Mogoče.... Oprostite. Zdeli ste se mi, za hip podobni....
- Karl: Vsi smo si podobni. Mudi se mi. Minister čaka name. Vi, imate uro? Moja, se mi zdi, se je ustavila. Proklemano, ne dela zdaj, ko bi jo najbolj rabil. Kronometer je iz Švice, vedno v garanciji. Prvovrsten.
- Jani: Za vruga! Nimam je..., gotovo mi je padla.... Tovariš, no, gospod, na žalost, sem brez ure.
- Karl: Res, sitna reč. Pri glavnem vhodu straža me pozna in točna ura kaže čas, da ni zamud nadležnih. Tu pa nič! Menda so me zaradi varnosti, poslali skozi nek postranski vhod, okoli po hodnikih v to čakalnico, kar ni navada. Vse zaradi preklemanega terorista. Smrkavca. Ste slišali streljanje? Jasno, kaj ga ne bi. Se skozi okno vidi kaj na cesti? Naj pogledam....
- Jani: Slišal sem, a videti je malo. Sicér pa, ni še terorist kdor strelja.
- Karl: Kaj!? Da ne? Na cesti? Brez povoda? Kar tako?
- Jani: Pogumen človek, res. Gotovo je imel razloge. Saj pri nas sodnija ne deluje. Tako ljudje si sami iščejo pravico.
- Karl: Pravico? Kakšno neki. Dajte no.... Je lep razgled od tu. Na cesti tare se ljudi... in policajev. Glej, rešilec, tamle spodaj. Mendá so fentali hudiča.
- Jani: Jasno, da. Tam peljejo ga, Logarja, 'heroja'...

- Karl: Koga?
Kje neki! Mene? Vidiš, da sem zdrav. Hudič
jo je izkupil..., tam leži, za avtom.
- Jani: Kaj
ste rekli?!
- Karl: Le poglej ga, ves krvav je. Prav
mu je... kaj strelja, če ne zna.
- Jani: Ne zna? Kako,
da ne! Sem videl... skozi okno, malo prej.
Se zdi, da še nekdo je po nesreči bil
zadet. Po moje, dva sta mrtva.
- Karl: Dva? Mogoče.
Pri vsem streljanju.... Mene, ni zadel nihče.
Bilo je strašno hitro. Nisem dobro videl.
Ko počili so streli, varnostniki so
tako me potegnili proč, na varno.
- Kje
je tukaj kaka tajnica, da pelje me
k ministru, ki že čaka name? Kaj pa vi?
- Jani: Jaz? Čakam. Ne, ministra ne.... Jaz... čakam, da
na vrsto pridem....
- Karl: Prostor ta mi ni poznan.
Seveda je Ministrstvo za zveze in
promet, kot menda veste.
- Jani: Jaz, sem prvič tu.
- Karl: Nekje bi moral biti zvonec... ali kaj...
Pri vseh teh vratih, človek res ne ve kako
in kam naj se obrne.... *(Pogleda skozi okno.)*
Glejte no.... Prav zdaj
ga nesejo tam spodaj...
- Jani: Koga nesejo?
- Karl: Pogledajte.... Terorista. Zdaj se dobro vidi.
Nekako tvojih let bo... in od daleč ste
si vsi podobni. Suknjič je usnjen, kot tvoj,
kavbojke zguljene... in skuštrani lasje.
Imaš morda kje brata dvojčka? Čudno, res....
Pa ne, da tudi ti si zapleten v zaroto,
s capinom, tistim, ki je dolí name streljal?

- Jani: Saj ne zameriš, da te tikam? S fanti, ki so tvojih let ne vem nikoli. Če jih vikam, starinsko se mi zdi, a tikanje je včasih nekako pre... domače. Slišiš, no! Povej, kako ti je ime? Vseeno, raje tikam.
- Jani: Kot hočete. Ni važno. Jani mi recite. In... oprostite..., če sem slišal prav, na vas naj streljal bi... na cesti?
- Karl: Mar si, strela, gluhi! Sem rekel, da nekdó je streljal name, prav ko stopal sem iz avta, tamle spodaj. Res, imel sem srečo. Oni tič pa je dobil kar je iskal. Nosilnico z mrličem so odnesli. Ampak, kar je res je res, strašansko podobna sta si z onim teroristom. Nisi opazil tega tudi sam, saj se od tu prav dobro vidi?
- Jani: Sem.... Res, zdel se mi je znan.
- Karl: Vsa stvar postaja mi sumljiva. Si preveč podoben onemu. Takoj ko pride kdo, kak detektiv, ministrstva imajo v tem oziru kar uspešno službo, razložiš kako in kaj. Med tem pa stopi proč od vrat! Če nisi kriv in nisi zapleten v napad na mene, bodi brez skrbi. Bom poskrbel, da vse opravljeno bo brez izgube časa.
- Jani: Gospod, povejte. Ste zares, vi... Logar... Karl?
- Karl: Seveda, kdo pa drugi. Vidiš me lahko na tebe dnevniku, vsak dan. A, kdo si ti, se vprašam....
- Jani: Jaz? Kdo sem, sprašujete... ? Kdo sem... Ne vem in ne razmem.... Groza.... Bog Nebeški..., edena pest me stiska.... Čreva zledenela... se zvijajo od strašnega spoznanja.... Smrt...? Srce otrpnilo je..., v glavi se vrti.... Kako, moj ljubi Bog...!? Kako sem znašel se naenkrat tu? In skupaj s temle..., kar na lepem....
- Karl: Brez zveze, blebetaš. Bi rad me zmedel, kaj? Ne boš. Sem takih tičov vajen. Nihče ne

postopa kar tako v ministrskih poslopih.
Povej kdo si. Kako ti je ime?

Jani: Kaj vam
bo to služilo?

Karl: Nič izgovorov. Govori.

Jani: Se pišem... Jani Rogel. Vam, priimek je
poznan. Mar ne?

Karl: Od kod? Ne vem zakaj naj bi
poznal priimek? A obraz... obraz se zdi
mi znan. Čim bolj te gledam, bolj se zdi mi, da
sem videl te... pred kratkim, Rogel Jani...? Ne.
Priimek ne pove ničesar, le oči...,
so bolj zgovorne. Kaj počenjaš tu? Povej
že enkrat, strela!

Jani: Čakam.

Karl: Čakam! Čakam! Vrag.
Se norca delaš ali kaj?

Jani: Ni moj namen,
da bril bi norce zdaj..., ko čakam prav kot vi.

Karl: Sem slutil prav, da nekaj skupnega imaš
s fantinom, ki so tamle pravkar ga odnesli.
Ne boš tajil! Za las ti je podoben.

Jani: Res,
za las.

Karl: Sem vedel!

Jani: Vedel? Kaj ste vedel? Nič!
Tam doli... na nosilih... sem... v resnici - jaz!!

Karl: Ne bodi smešen! Jani, Jani.... Zvit si, fant.
Pri meni pa ti tale taktika ne bo
uspela. Res pa je, da si originalen.

Jani: Brezverec stari. Ko se cvrl bo v peklú,
bo še trdil, da ne verjame! Ali res
ne vidite resnice, ko vas drega prav
pod nos? Oba sva mrtva! Vi in jaz! Oba!!

Karl: Čvekač. Poglej me vendar. Mar ležim na parah?
Še ranjen nisem! Ti si zmešan, ali pa
prebrisan, pobalin.

- Jani: Na vas ni videti
krvi, ne rane.... Vendar, ko sem videl vas -
le nekaj bo minut od tega - tamle doli,
bili ste ves krvav.
- Karl: Krvav? In, videl si...
od tu?
- Jani: Najprej na cesti. Tukaj pa potem,
ko so vas nesli na nosilih.
- Karl: Mene? Daj
no mir. Na cesti praviš? Kje?
- Jani: Ko z avta ste
stopili... tamle spodaj.
- Karl: Viš hudiča! Zdaj
prizna, da bil je zapleten. Povej mi brž
kdo so ostali. Kdo je streljal? Če poveš,
bo tvoja kazen manjša.
- Jani: Kazen? Kazen..., ta
zadela bo oba.
- Karl: Ne bodi smešen. Mene?
Ti boš obtoženec, ne jaz. Pri atentatu,
imel si prste zraven. To ni šala.
- Jani: Ne
le prste. Vse! Edino jaz sem streljal... in
sem vas ubil. Ustrelil! Jani Rogelj..., jaz.
- Karl: Kako? Da ti si streljal na me?
- Jani: Zdaj oba
sva mrtva. Ali je za ateistične
možgane to pretežko razumeti? Smrt
sva doživela. Zdaj sva tu.
- Karl: In oni tam?
- Jani: Rešilec je odpeljal, kot ste videl sam,
ostanke moje..., vse krvave, prav tako,
kot malo prej so nekam odpeljali vas,
zadetega od mojih krogel.... Bog je priča!
- Karl: Boga pa kar pri miru pusti, ti capin!
Če res si streljal name, te ne rešita

ne Bog, ne vrag! Izgubil si pištolo, kaj?
Sedaj mi ne uideš. Nimaš kam zbežati.
Pomoč pokličem... Ni hudič, da pride kdo.

Jani: Od tukaj, ni izhoda.

Karl: Kaj? Da ne? Počakaj!
Prekleta vrata! Kdo jih je zaklenil!? Strela!

(Karl poskuša odpreti razna vrata, tudi tista skozi katera je prišel. Skozi vrata na desni zadaj vstopita angela in se pomikata proti sredi odra. Karl ju prvi opazi.)

Jani: Za naju konec je poti.... Pustite že
pri miru vrata. Mrtev ste, kot jaz.

Karl: Kot ti?!
Nikoli! Mrtev ali živ, jaz se na dam!
Še vedno našel sem izhod in bodi brez
skrbi, da tudi zdaj ne bo drugače.... Hej!
No, saj sem vedel! Vidva! Hitro sem! In brž
zgrabita fantina! Terorist je. Jaz,
sem, kakor vesta, Karl Logar. Zdaj pa hitro.
Zganita se! Ne vidita, da bo ušel!?
Le kaj stojita? Vraga...!

Angel B: Nisva vraga, Karl.
Na tvojem mestu, ne bi klical na pomoč
peklá.

Angel A: In Jani, tvoj obup... žaljiv ni manj
od kletve.

Karl: Kaj kvasata? Bolničarja sta?
Ne rabim sanitete! Nisem ranjen. Tega
pa primita čimprej, da ne napravi škode.
Jaz grem. Prepuščam odgovornost vama, saj
sta dva. Že vidim, kje so prava vrata. Zdravo!

(Stopi proti vratom od koder sta prišla angela.)

Angel B: Ne lftiti. Tam je le prehod za nas, ki smo,
recimo, tu v službi. Zate, dragi Karl,
izhod ne bo tako lahak. Sprijazni se,
saj veš, da to kar jasno v srcu slutiš, je
resnica. Ni poti nazaj.

Angel A: Ti, dragi Jani,
si tega ne prikrivaš.

Jani: Me poznaš? Kdo si?

Angel A: Tvoj varuh sem. Še kot otrok si k meni rad zatekal se zaupno. Zadnje čase pa bolj redko si me prosil za pomoč. Kljub temu, ob strani sem ti stal ves čas.

Jani: Si... angel... moj?

Angel A: Zakaj sprašuješ to, kar veš?

Jani: In tale fant?

Angel A: Naj njega Karl vpraša.

Karl: Jaz? Naj vprašam? Kaj?

Nikoli nisem veroval, ne v angele
in ne v svetnike.

Angel B: Dragi Karl, daj, ne delaj se bolj nevernega kot si. Zatekal si nekoč se k meni. Res, kasneje vedno manj in končno - nič. A v dobrega Boga si vedno - čeprav po tihem - veroval. Na glas si ga tajil, ker si se bal, kaj bodo drugi rekli.

Karl: Da sem se bal? Ničesar ne bojim se in ne vérjem nič! Posebno ne v prikazni, ki jih ne poznam.

Angel B: Prav dobro veš kdo sem. Nič ne pomaga, če tajiš. Luč sveti tudi ko mižiš in grom bobni čeprav si gluhi kot skala. Naravno je, da se bojiš. Zato sem tu, da ti pomagam.

Karl: Da pomagaš? Če sem mrtev, kot pravite, potem je že prepozno za pomoč. Mar ne? A da zagrabim lopova za vrat, ki streljal je na mene, ni prepozno!

Jani: Mene? Tiho bodi! Kriv si vsega ti! Saj vesta, da moril je zvezane ljudi. Pehal jih v brezna!

Angel A: Lastne grehe obžaluj.
Za nje boš odgovarjal, Jani. Zdaj poslušaj.

- Angel B: Še ni prepozno. Večnosti je prag za vas skrivnost, ki Vsemogočni jo dobrotno vam prikriva. A dovolj je to kar veš. Ko duša, na zemlji zapusti telo, se združi z njim ponovno le za končno, brezprizivno sodbo.
- Karl: Potem bi tukaj čakal me hudič..., ne angel.
- Angel B: Ne dvomi, da je blizu tudi on, nesrečni, uporni naš sorodnik. Váruje pred njim te zdaj še božja milost.
- Karl: No, kaj hočeta od naju?
- Angel B: Nič, od vaju. Le od vsakega posebej. Vse pomembne odločitve so osebne.
- Angel A: Pot, ki jo prehodimo osebe, od hipa ko nas Stvarnik je priklical v bit iz nič, za vsakega je ena in osebna in taka je vso večnost. Smrt, za vas ljudi je le trenutek, ko izberete si smer za bivanje brez konca.
- Vajini stezi pa, na zemlji, sta zapletli se do take mere, da skupaj sva prišla s prijateljem, oba, po božjem naročilu.
- Angel B: Kar odločita se zdaj, je nepreklicno, Karl. Čas beži.
- Angel A: Pred zadnjem si razpotjem Jani. Sam odločaš.
- Karl: Če res si varuh moj, pokaži pot iz te dvorane..., polne vrat.
- Angel B: Prav to želim.
- Jani: Kako? Je to mogoče?
- Angela A in B: Bogu je mogoče vse, v nebesih in na zemlji.
- Angel A: Razložim. Nazaj, ne iščita poti. Zaprta je dokončno. Pred vama je več vrat. Za njimi traja večnost.
- Jani: Le kakšna!
- Angel A: Kakor boš izbral.

Jani: Mi boš pomagal,
da prav izberem... vrata?

Karl: Ti si smešen. Kaj
sprašuješ bedarije! Tale dva, nikoli
ne bosta ti povedala, kaj stori. Mar
ne vidiš, da so vrata vsa enaka, vsa
zaprta, vsa brez kljuk? V resnici so uganka!
Uganke pa nihče ne bo zastavil brez
namenja. Ta navadno silno je preprost:
pokazat hoče, da si ti neumen in
kako učen je ali zvit, kdor jo zastavi.
Ta najina angela, lahko povedala
bi nama, če bi res hotela, kje je kak
izhod. Pa ne! Ne, tega nista zmožna! Kot,
da gledal farja tukaj bi pred sabo, ki
je srečen le, ko vleče vernika za nos.
Jaz, kratko malo, slepomišenja ne morem,
medtem ko takim, ki kot angeli stoje
pred tabo, pravi je užitek, če pogrešaš
se v negotovost, kakor konj v močvirje. To
izkusil sem v življenju - le verjemi - več
ko enkrat. Njim je vse skrivnostno! Navodil,
ki jasna bi bila in ne kot kozji rog
zavita, ti, ljudje cerkveni niso zmožni.
Za vrati čaka večnost. Prav. A vrata so
zaprta. Ti odpri jih. Prav. A so brez kljuke.
Izberi prava, glej, da se pri tem ne zmotiš!
Naj bo. A šest jih je in vsa so si enaka.
Tako se norca delajo iz nas, še zdaj,
po smrti, če je res, kot praviš, da si me
ubil. To tipična je klerikalna past
in taktika je stara. Jaz sem tega sit!
Svoboden si, potem pa kaznovan, ker si
odločal se po svoji glavi. Ker pod kožo
krjav si bil ustvarjen, se zaradi bab
vso večnost cvri v peklú. Je to pravično? Prav
zato obrnil hrbet sem cerkvenim krogom.
Razumeš? Farjem! Stvar je, vsaj za mene, jasna
in prav, da tudi angel tu, razume. Jaz
svoboden sem in pika. Če zato naj zdaj
plačujem neko kazen, vidim v tem krivico.

Angel B: Verjameš, da te čaka večnost. To izraz je vere, Karl, ki potrebna je krepost za pravo odločitev. Več imaš jo kot si sam priznaš. Premisli in izbiraj. Si oseba! Prav kot jaz, si tudi ti prejel svobodnost v dar.

Angel A: Ko se odločiš, Jani in prestopiš prag, odpre se ti neskončna pot v življenje ali v smrt.

Jani: Kako? Življenje sem zapustil.... Ne razumem.

Angel A: Res, zapuščaš čas. Življenje ali smrt pa čakata pred tabo.

Jani: Oprosti, ali ni izbira tehle vrat podobna loteriji, slepi sreči, ki ima kaj malo ali nič opraviti s pravico..., mislim?

Angel A: Prav, da misliš, Jani. Kdor verúje, da pravičen in usmiljen je Gospod, naj upa in zaupa Vanj.

Karl: Zakaj

je treba toliko besed!? Pošljita me naravnost v pékel, če že mislita, da je tam mesto zame in da bo tako Gospod, ki služita mu, zadovoljen. Tegale razbojnika seveda prav tako. Ubil me je in s tem zakrivil vse.

Težko mi gre iz ust priznanje, da sem mrtev. Da me je ubil..., zveni mi skoraj smešno. Saj se ne počutim slabo. Malo sem še vrtoglav. Vsekakor, nočem v igro, ki se zdi mi - past. (Pokaže na Janija.) In ta? Kaj bosta z njim storila?

Angel B: Jani bo za sebe odgovarjal, ti pa zase, Karl. Zamisli se in ne zanašaj se na čute. Ostali so s telesom. Raje misli in zahvali Bogu se, da potrpi s teboj, več kot zaslužiš po pravici.

Angel A: Vse kar je,
in kar še bo, izraz Njegove je ljubezni.
On, s svojimi stvarmi se ne igra. Ljubeč
je Oče, ki nas spremlja in pomaga, če
mu sami ne zapremo vrat.

Karl: Spet sama vrata.

Jani: Povejta, kaj naj zdaj...?

Angel A in B: Imata uro časa.

Jani: Kaj naj s tem časom?

Angel A: Vidiš Jani, to premisli.
Zakaj ti služi čas, - skrivnostni božji dar?
Ni važna količina ur in dni in let.
Trenutek vsak, lahko dokončno je razpotje.

Angel B: Poglobi se, ker luč prihaja, Karl, iz
globine. Ko pa primeš za ročaj pri vratih,
se sama ti odpró.

Karl: Pritiskal sem na vse
ročaje. Nič se ni odprlo.

Angel B: Vrata ta
se ne odpró slučajno ali po nesreči.
Za tvojim gibom mora stati um in volja.

Jani: Ostaneš tukaj z mano?

Angel A: Vedno ti bom blizu.

Jani: Ne hodi proč. Pomagaj, angel, prosim, da
razumem....

Angel A: Vera sega dalje kot razum.

Angel B: Še par nasvetov.

Karl: Zadnji čas.

Angel B: Nestrpni Karl....
Dejanje pravo sad je sklepa, ki rodi
ga misel zaplojena v zbranosti in miru.

Karl: Sem mislil, da boš rekel, naj se zrušim na
kolena in pričnem se trkati na prsa....

Angel B: Mordá bi lažje se zamislil, če bi klečal.
Ni slaba tvoja misel, a rešitev ni
v kolenih. Glavo rabi raje - in srce.

Angel A: Opozoril bi še na okno. Je zato,
da lahko vidita na svet.

Jani: Zakaj? Kaj naj
pomaga mi pogled na cesto? Nič!

Angel A: Kaj nič
je, Jani, ti ne veš in tudi ne, kaj je.

Angel B: Če kdaj ne videla oba enako bi
sveta, ne bojta se. To je naravno.

Karl: Vidiš!
Imel sem prav, da je na svetu več resnic
pa župnik ni verjel in je rohnal, da mu
ovčice mešam in koštrune.... Jasno je,
da vidi vsak resnico, ki mu prija. In
kot vse na svetu, tudi tole okno je,
brez dvoma, čista relativnost. Odvisi
od tistega, ki gleda.

Angel B: Karl, prav imaš,
da okno je del stvarstva. A resnica je,
to dobro si zapomni, ena. Res pa je,
da iz različnih zornih kotov jo ljudje
lahko kdaj vidite različno.

Jani: Ne razumem.
Mar on ne vidi isto kakor jaz? Pogled
na cesto zame bo enak, kot zanj.

Angel A: Oba
imata isto pred očmi, a vidita
lahko različno. Le stopita k oknu.

Karl: Jaz,
ne grem nikamor. S temle teroristom pa
še manj. Kar sami glejte!

(Jani stopi k oknu, Karl se počasi, zadržano bliža.)

Angel A: Jani, zdaj povej,
kaj vidiš tamle spodaj?

Jani: Policajev ni...
mrači se že.

Angel A: Nič več?

Jani: Na travi tam, leži
ob robu parka, pes. Nikjer ni žive duše.

Angel B: Poglej še, Karl, ti. Kaj vidiš?

Karl: Da mrači
se, to je res, a da ni policajev je
pa bosa. Tamle na vogalu eden se
naslanja in za stebrom, drugi. Pes je res
na robu parka, tamle pod drevesom, zadaj,
zaljubljeno se mucka parček. In... prav tu,
pod oknom... je slabó zabrisan madež. Kri....
Po moji krvi so tacali s čevlji....

Jani: Tam,
je moja kri pomešana z njegovo....

Angel A: Jani!
Poglej in reci: oni pes na travi, tam
leži na miru. Koliko naj bi imel,
po tvoje, tac?

Jani: Se šališ?

Angel A: Šalim? Ne. Povej.

Jani: Kaj vidim? Taci vidim dve, a vem, da psi
imajo štiri tace. To ve vsak.

Karl: Od tu
razločim tri, ker eno zvija pod seboj,
na njej leži. A kakšen smisel naj ima
vse to? Opazovati znam. Vsekakor, bolj
kot on. A pes imel bo štiri tace, ne
glede na to, kaj vidi kdo.

Angel B: Res, vam ljudem
se stvarnost iz različnih zornih kotov zdi
lahko drugačna in pozornost zaostri
pogled. Spoznanj globina večkrat je različna.
A stvarnost, čudoviti dar, ta, vedno je
le ena. Bitje, ki je stvar, ni zmožno, da
zajelo stvarstvo bi v celoti. To odsev,
šibak je in medlen, neskončnega Boga.

Karl: Pa smo spet tam. Kaj brigajo me pasje tace.

Angel B: Resničnost opazuj in vrni se k stvarjem.
Od njih lahko je najti pravo pot v višine.

Angel A: Da se ne boš preveč zanašal, Jani, na
učeno splošno znanje, vedi: oni pes
tam doli, ranjen je. Ima na žalost le
tri tace. Enó mu odbila krogla je,
ko so streljali nate. Ne pozabi, da
posplóševanje ne privede do resnice.

Jani: Lahkó je tebi, ko si angel...

Angel A: Človek si!
Razmisli malo, pa bo tudi tebi lažje.
Resnico išči in ne čakaj, da bi sama
priplavala od kod. Dobil si milosti
dovolj, a ne preveč. Pomoč dobi, le kdor
se sam potrudi.

Karl: Nehaj že. Razumem, da
vse tole govorjenje je zato, da jaz
priznal bi vama vdano, da ni več resnic.

Angel B: Morda bi to spoznanje moglo ti služiti
kot dobro izhodišče, Karl.

Karl: No, potem
ubogi pes, če je pohabljen v ta namen.
In to sta spletla angela! Kako otročje.

Jani: Svetlí se mi in mislim, da razumem...

Angel A: Res?
Potem naj posvarim te tudi pred razumom.
Hudo je, če presojo zameglijo čuti,
še huje, kadar te razum zavede. Če
zavrneš božji nauk, zapreš si pravo pot
- z napuhom.

Angel A in B: Izrabíta čas! Odhajava.
Predvsem, nikar ne pozabíta na - ljubezen.

Karl: Počakajta! Vsaj to bi vedel rad, kako
ime ti je, če si, kot praviš, angel moj?

Angel B: Ime mi dal je Bog. Povedal ti ga bom,
če srečava se srečno tam, na oni strani.

Jani: Še to, počakaj, angel, stoj! Povej... zakaj si ti dekle in Karlov angel je mladenič.

Angel A: Kot duh bi zate bil neviden. In zato imam podobo, kot si me predstavljaš ti. Spoznal me boš lahko le tam, kjer bom, daj Bog, lahkó zaupal ti ime.

Angel A in B: Ostani, z Bogom!

(Angela izgineta za vrati skozi katera sta prišla.)

Jani: Odšla sta...

Karl: Ali pa ju nikdar ni biló.
Lahko vse skupaj je bila samo prevara.

Jani: Kaj govorite. Angela bila sta z nama.
Saj dobro veste. Zdaj sva sama....

Karl: Jasno. Sama.

Mar nisi vedno sam?

Tako, da ti si me ubil. Prokleti tepec! Mene! Le zakaj?
Za vrat bi te zagrabil, stresel kakor psa!
Pohodil kot golazen! V prah bi te zmastil!!
A v teh razmerah, kaj naj s tabo? Res ne vem....
In še nerodno ti ni nič.

Jani: Razloge sem imel.

Karl: Le kakšne neki! Ti? Razloge? Pahnili v nesrečo si oba. Sicer pa... rečem ti: prenehaj me že vikati! Patetično.
Ubije me, potem me pa capin še vika.
Te katehet pri verouku je učil, da za umor dobiš odpustek, če pri tem spoštljivo rečeš žrtvi: vi. Ne bodi smešen.
Saj veš kako mi je ime. In ti? Kako si rekel, da se pišeš? Če sva res na drugem, vsaj meni, nepoznanem bregu, nima smisla, da bi prikrival, kdo v resnici si.

Jani: Kot sem povedal: Rogel... sem. Priimek ti je znan.

Karl: Nikogar s tem imenom ne poznam.

- Jani: Zares?
Težko se spomniš vseh, katere si nekoč pomoril.
- Karl: Jaz?
- Jani: Ne delaj se nevednega, ti stari revolucionar. Morilec. Kar priznaj. Jaz vem kaj si počel!
- Karl: Otrok, kaj veš o tistih strašnih časih.... Zdaj sva tu pred vse drugačnimi problemi.
- Jani: Kot se vzame.
Te ne zanima vedeti, zakaj sem te ustrelil?
- Karl: Kot se čudno sliši, ne preveč.
Jezi me pa. A če sva že pri tem, povej, zakaj si ti življenje tvegaj? Vedel si, da dobro bom zastražen.
- Jani: Ne dovolj.
- Karl: Zares.
Nobena straža ni dovolj, če je morilec pripravljen, da umre. A v tem ne vidim smisla. In koliko so ti obljubljali za to, da me ubiješ? Saj, kdorkoli je že bil je vedel, da obljuba je poceni, ker mrlič... ne terja.
- Jani: Vsi neplačani dolgovi se terjajo nekoč. Dolžnost terjatve je zvestoba rajnim.
- Karl: Torej, maščevanje?
- Jani: Ne.
- Karl: Pravica.
- Karl: Koliko je vredna moja smrt?
- Jani: Ne vem. Te ne bi streljal za denar. Sem tvegaj, ker dolg krvavi poravna lahko - le kri.
- Karl: O kakšnem dolgu govoriš? Sicer pa, veš, razlogi tvoji so mi strašno malo mar.

Vprašanja kot: zakaj, kako, čemu, so brez pomena zame. Kar bi vedel rad je le, kaj naj ukrenem zdaj. Vsekakor... zanimivo.

Jani: Kaj vidiš 'zanimivega'?

Karl: Je res, kar sem že dolgo slutil..., da na koncu ti ni mar, ne kdo te strelja, ne zakaj... Se zdi, da smrt ti vzame radovednost.

Jani: To si slutil? Kdaj?

Karl: Nekako tvojih let sem bil takrat, ko smo - po vojni je bilo - zagrebli belčke v Rog. Takrat je šlo na hitro, a opazil sem, da tik pred smrtjo oni..., pretepeni, nagi... bilí dejansko daleč so od nas, da ni bilo jim dosti mar kdo strelja. To sem bil za ene jaz... pa toliko še drugih. Zanje: postave sive brez imena, slepa sila, orodje le, usode zgodovinske....

Jani: No, potem sem tudi jaz orodje.

Karl: Ti? Morda. Rad zvedel bi - čigavo.

Jani: In na ta način oba bila bi prosta odgovornosti. A stvar je dosti manj preprosta. Kriv si ti, ker sprožil si nesreče plaz - na nas.

Karl: Naj zdaj še svoje smrti sam sem kriv!

Jani: Vsekakor bolj kot jaz, čeprav sem streljal nate. Slabši si od mene. Val gorja, krivic brez konca se vali od tistih črnih jam in temnih gošč, kjer ti moril si zvezane, nedolžne....

Karl: Kaj!? Očitaš mi?! Prav ti? Ubogal sem ukaz, a da bi streljal kakor ti ljudi na cesti, mi ni prišlo na um! Res, likvidiral sem, priznam, moril pa ne. Umor je druga stvar.

Umor je, ko ubiješ... no... nekoga, ki ima ime, priimek... in ki veš, kdo je. Medtem ko, kadar streljaš vse povprek, telesa enaka skoraj, naga....

Jani: Nagi so bili,
a vendar še osebe..., še ljudje z imeni....
Imeli so družine, žene, dom, otroke....
Oropal si življenja ene, drugim pa si vzel ljubezni dar. To hujši je zločin, ker bolečina, ki si osamelim jo zadal, je dolgotrajna. Ni kot smrt, ki je, to veva ti in jaz, lahko neznansko hitra. Prav skrite rane ne zacelijo se kmalu. Potomci krvavé iz njih. Ostajajo odprte dolgo časa..., tja še v drugi... v tretji... in Bog ve še v kateri rod. Jaz vem, da je tako, ker sem izgubil deda.

Karl: Deda praviš?
Izgubo starega moža v prevratnih časih težko imenoval bi 'hud zločin'. Takrat je marsikdo izgubil glavo. Stari oče je bil gotovo belček in reakcionar. Seveda, take smo pospravili, kot je navada v vojski.

Jani: Dedek je takrat bil mlad.
In vojske ni bilo... in bil je, revež, zvezan...
Sirota je postala moja mama predno je dopolnila leto. Babica pa vdova.
Zdaj je že silno stara. Sestrica in jaz sva z njo. Priimek Rogel nič ti ne pove? Matjaž, ime bilo je dedku. Le pomisli. Jaz dobro vem, da si ga ti ustrelil.

Karl: Jaz?
Lahko. A koga še zanima zdaj vse to po letih. Ne verjamem, da bi vedeli natančno, kdo je koga. Zame so bili neznanci, brez imen.... A tik pred koncem sem obraze jasno videl v mesečini.... Od takrat smo znanci. Vsako noč jim zrem v oči, odkrivam za pogledi mirnimi treslaji, vsaj čisto majhen znak, da nismo si več tuji.

Prekleti belčki. Treba je priznati, kar je res je res, umirati so znali. Ti ljudje so res verjeli, da gredo v nebesa.... Na videz jih poznam, a po imenu res ne morem se približati nobenemu od njih. Morda bi Rogla prepoznal, če ga opišeš.

Jani: Čvrst junak je bil, visok, postaven, pogleda jasnega in temnih las..., kaj več težko bi rekel.

Karl: To je toliko kot nič.

Jani: Le ena slika je ostala babici za njim. Jo hrani - vso porumenelo - med podobami mučencev v mašni knjižici.

Karl: Res, nima smisla, da razpravljava o tem. Za vruga, zdaj sva midva v zosu! Čisto brez potrebe. In oba po tvoji krivdi, fant.

Jani: Nekdó je moral plačati zločin nad dedkom.

Karl: Zakaj prav jaz?

Jani: Ker vem, da si prav ti pognal Matjažu, dedku, kroglo v tilnik. Tak zločin, pri nas, sodnikov ne zanima. Ni pravice. Ti je kaj žal, da si moril?

Karl: Je tebi!? Strela. Še to, da tale bi mi zdaj po vesti brskal!

Jani: No, ravno žal mi ni, a zdaj ko te poznam, si mislim, da te ne bi...

Karl: Zdaj jih tudi jaz verjetno ne bi..., a takrat je bila stvar drugačna. Mlad sem bil. Verjel sem v novi svet... in v sanje...

Jani: Vidim, da se ne kesaš, prav nič!

Karl: Kesati bi se moral prej. Prepozno je. Spokorniki mi niso bili nikdar prav pri srcu. Nedoslednost prej slabost je, kot krepost.

- Jani: No, zdaj še ta morilec stari rad bi bil kreposten. Saj priznam, da tudi jaz bi v sebi rad odkril, vsaj majhno trohico kreposti. Nanjo bi obesil svoj brezup.... Morda pa ni prepozno! Ura časa, ki sta angela jo dala, nama teče. Kaj naj z njo?
- Karl: Čakalnica je to. Kot vsaka, ni prijetna, a še vedno boljša kakor to, kar čaka naju tam - za vrati.
- Jani: Ti verjameš..., saj veš... pekél, nebesa..., kot so nas učili?
- Karl: V pekél verjamem, vedno sem verjel, nebesa..., nebesa pa si bolj težkó predstavljam. Res, nekje gotovo prostor je za papeže in škofe in svetnike, a nebesa za ljudi, navadno rajo, tega pa ne vem....
- Jani: Nebesa, pravijo, da so bila še prej kot pékel, se mi zdi. Kaj praviš? Saj menda si rekel, da v Boga veruješ?
- Karl: Oni, je to rekel. Jaz..., ne vem. Kaj malega, mogoče, a dvomov..., teh je več od vere. Dvomov res ne manjka. Čutim pa, da nekaj je na stvari. Zdaj je prepozno, da bi še o tem razpravljaj. Kar je, to je, a vem, da vera ni kar župnik mi hotel je ubiti v glavo, ko sem bil otrok. Za njega vse bilo je jasno kot, da gledal bi Boga v župnišču vsak večer pri mizi. Ni bil slab gospod..., a mene ni prenesel. Še kot fant sem vedno nekaj dvomil. Potem prinese ti življenje to in ono, da znajdeš končno se v čakalnici, kjer vzel te bo - hudič.
- Jani: Imam idejo!
- Karl: Kakšno?
- Jani: Vrata!
- Ostalo je brez zveze. Šest jih je. Zakaj?

Karl: To je vprašanje - ne ideja - cepec.

Jani: Res,
a brez vprašanja čakal boš zaman na kak
odgovor. Vrat je šest. Če bi imela tu
namesto šestih, le tri vrata, staval bi,
da ena bi vodila v vice, druga pa
v pekél in tretja v raj. A le zakaj šest vrat?

Karl: Ker dvakrat tri je šest. Imaš tri vrata zase
in zame druga tri. Izbiraj.

Jani: Nujno ni,
da morala iskati pot bi vsak posebej.

Karl: S teboj? Nikoli! Raje sem vso večnost sam
v peklú, kot v tvoji družbi, vrag si vedi kje.
Sicer pa, daj že enkrat mir! Izbire ni.

Jani: Izbiral boš kot jaz.

Karl: Čemu? Minil je čas.
Usodo drugim sem krojil in svojo zdaj
sprejemam. Ti, glej zase.

Jani: Misliš, da je res
v peklú vročina? Ogenj mora biti vroč,
posebno če je večn. Daj, poskusiva
potipati po vratih. Če katera so
le za spoznanje topla bolj od drugih, jih
pustiva. Vsaj peklá se rešiva tako.

Karl: To ni tako preprosto, fant.

Jani: Le kaj te stane.
Poglej, jaz bom poskusil.

*(Stopa od vrat do vrat in jih otipava. Med pogovorom obstaneta
tako, da si stojita nasproti in imata vsak na levi in na desni po
tri vrata.)*

Karl: Kakor hočeš. Jaz
v razmerah kot so te, ne stavim več na čute.
Le pamet lahko najde kak izhod - če je.
V primeru, da bi tale vrsta vrat bila
strahotni srečolov, ki ga postavil je
v zabavo sebi Bog, nagrada bi bile
že vice, če zadel bi pot do njih po sreči.
Nebesa kar pozabi! Če resnično so,

za naju so zaprta. Pekel, za oba,
alternativa je najbolj verjetna. Tja
bi, po pravici, spadala oba.

Jani: Potem
je vse le gola sreča? Ne verjamem. Prav
imaš. V toploti ni razlike.

Karl: Tri na levi...,
na desni tri. Ta vrata tukaj na levisi
po moje, vodijo v pekel, na desni pa
verjetno v vice.

Jani: Le zakaj?

Karl: Preprosto. Če
ob koncu bo sveta posadil Bog pravične
na desno stran, med tem ko druge bo z leve
pognal hudiču v pest, potem ne vem zakaj
biló bi zdaj drugače.

Jani: Ti bi se odločil
za tale vrata?

Karl: Ne! Za ta na desni.

Jani: Zame,
je tole desna.... Mislim, da tako ne bo
mogoče najti pravih vrat.

Karl: Kako je zdaj
vse zapleteno. Kje je leva? Smešna stvar.
Levice sem se držal vse življenje. Zdaj
ko rad bi se odločil za nasprotni breg,
naenkrat več ne vem, kje ena je, kje druga.
Kar sam poišči svojo stran. Morda imel
boš srečo. Kaj, če enemu od naju je
usojena poguba, drugemu pa ne.
Ne vem sicer zakaj...

Jani: Potem gotovo bo
zadela večna kazen - mene.

Karl: Prav nasprotno!
Starejši sem. Potegnem krajšo slamico.
Nabral sem grehov več in takih, ki o njih
se tebi, fant, še sanja ne. Sem spraval kar
precej ljudi... in mnoge čez trpljenje... v večnost.

Od tega je že dolgo, vem, a krivda ne zastara. Ti, le mene si ubil. Povej, te ni nič strah? Saj končno tudi moja smrt je greh. Se ne bojiš razsodbe?

Jani: Strah me je...

Tesnoba čutim..., tukaj iz želodca raste.... Ko sem se znašel tu, sem bal se policajev. Potem sem čutil strah pred smrtjo..., pa mi je za hip pregnal bojazen angel varuh. Zdaj pa groza se povrača... vedno bolj ledena, ker vem, da kriv sem sam nesreče svoje... in do neke mere... tudi tvoje.

Karl: Vsaj priznaš.

Kdo drugi kriv je, če ne ti?!

Jani: Res, s kroglo sem

ti možnost vzel kesanja. V istem stanju sem umrl tudi jaz. Morda več škode si napravil v teku let, a storil si lahkó, kljub vsemu, kako dobro stvar. Medtem ko jaz imam na vesti tvojo smrt, a praznih rok sem kar se tiče dobrih del.

Karl: Zdaj je, kar je.

Ne vem, zakaj vsiljuje se spomin mi le na zla dejanja, želje skrite, na besede katere, mislil sem, da so izbrisane za vedno. Živo vidim vse namene podle, ki zakopani v podzavesti silijo kot črvi, spet na dan. Če kdaj sem storil kaj v življenju dobrega, se zdaj ne spomnim več. Tesnoba me objema..., Zame je preveč! Dovolj je čakanja. Naj bo, kar bo. Zaprem oči..., se zaletim tja proti vratom, pa zagrabim prvo kljuko.... Konec dvomov. Fant! Si slišal? Konec!! Temni nič.... Pošastna stava. Omamni hip, ki vreden je človeka.

Jani: Stoj!

In če ni konec? Strah, ki čutim ga v kosteh ni strah pred ničem. Naju, Karl, čaka tam - resničnost. Tej ne ubeživa.

Karl: Proč! S poti!

Kaj tebi mar?! Za sebe skrbi.

- Jani: Jaz, sem te ustrelil! Da sva tu, sem odgovoren jaz. Za tvojo smrt ni manjkalo razlogov. Kar priznaj! Za takega kot ti, edina je primerna kazen - smrt. A pogubljenje, to je druga stvar. To kazen je neskončnega Boga.... Če bi zaradi mene šel v pekél, nesrečo večno, vem, da tudi zame, po pravici, ni rešitve. Najini sta usodi povezani na večne čase... pa čeprav je to krivično. Ti si mi umoril deda! Brez tvoje krivde ne bi bil dolžan iskati pravice sam, na lastno pest, v brezbriznem svetu.
- Karl: Pravico? Maščevanje si iskal. Priznaj! Zakaj bi zdaj lagal? Pravica? Kaj je to? Ne jaz ne ti ne veva kaj pomeni ta beseda. Če bi res bilá nekje pravica, in jaz o tem še vedno dvomim, menim, da je strašna. Človek se zgrozi če le pomisli.... Pravica..., to je led..., ki žge....
- Jani: Mordá midvá, kot grešnika, tako občutiva pravico. Pravičnim najbrž je v veselje.
- Karl: Tepec. Kje si srečal že pravičnega človeka. Smo iz blata. Čisto vsi! Le Bog, če res nekje se skriva, je lahko pravičen. Prav zato od mladih nog se ga bojim..., ga nočem!!! Ker, kako naj ljubil bi pravičnega Boga? Če je pravičen..., bom obsojen. In če ni... potem ga ni. Za mene ni izhoda.
- Jani: Ti, brezbožnež, mislil si o Bogu več ko jaz, ki hodil k nauku sem in k maši. Dobro, da neskončen je in to kar veva ti in jaz o Njem, je strašno malo. Vendar je lepo, da angela poslal je k nama. Moj je bil dekle.
- Karl: Le uro časa sta prinesla. To je šestdeset minut, ne več. Od tega je minilo že precej. Brez ure sva. Kako naj veva, kdaj se bo iztekkel čas.

- Jani: Ne vem.
Bo bolje, da se spomniva nasvetov. Eden
je rekel, naj premisliva... in drugi je
omenil okno.
- Karl: Okno. Res. Naj gledam psa
tam doli.
- Jani: Ni bilo tako.
- Karl: Ti glej, če hočeš.
Jaz človek sem dejanj. Ne vem, kaj naj bi še
razmišljal. Dober sklep je hiter in nagonski.
V dejanju je rešitev, fant! Ne bom mencial,
postajal, tudi če za vrati čaka vrag!
Jaz grem. S pod nog!
- Jani: *(Mu zastavi pot.)* Počakaj! Kam se ti mudi?
Ne bom te spustil.
- Karl: Kaj bi rad!?
- Jani: Premisliva....
- Karl: Kaj hočeš, da premišljam?
- Jani: Spomni se nasveta.
- Karl: Si trmast, kaj?
- Jani: Le par minut....
- Karl: Naj bo. In zdaj?
Pri moji duši, čakanje mi je odveč.
- Jani: Ko kregaš se, ne misliš nič. Sem sedi,
jaz pa na drugo stran. Tako. Vsak zase....
- Karl: To
mi gre na živce.
- Jani: Če molčiva se lahko
utrne prava misel.
- Karl: Molk. Molčanje mi
diši po cerkvi in po grobu.
- Jani: Tudi po
ljubezni. Zdaj pa čisto tiho... tiho.... misli....

PRED ZASTOROM

(Žaromet osvetli hudiča, ki stopa po odru, z rokama na hrbtu.)

Hudič: Priče ste! Pravila igre je prelomil
On! Ne jaz. Ponaša se s pravičnostjo, pa
kaže do pravil nadut prezir. Diktator.
Mar sem, med dejanjem, jaz na oder stopil?
Ne. Neviden sem lepo ob strani stal.
On pa hlapca je poslal, naj rešita, kar
je za vekomaj zgubljeno! Dobro vemo,
da Nasilnež, ki zna biti kakor kača
zvit, se rad predstavlja kot preprost golobček.
Brez pomena. Ni nam kos. Že dejstvo, da je
angela poslal, pokaže na brezupno
skrb za dve, že davno izgubljeni duši.
Nov dokaz, da je ranljiv.

Mi, strokovnjaki
vemo to iz dolge prakse. Vam pa dejstva,
pravkar doživeta, so dokaz. Kar onih
dveh se tiče, tam na odru, sta že moja.
Brez skrbi. Ne bosta mi ušla, ne ona
in ne - vi.

(Hudič izgine. Na robu odra stojita angela.)

Angel B: Hudič lažnik je po naravi.
On in vsi, ki mu slede so bojzljivi.
Strah jih je resnice, ki je neizčrpen
vir moči. Le kdor oprt je nanjo, stegne
roko lahko tudi bližnjemu v oporo.

Angel A: Čas prejeli ste kot dar, zdaj rabite ga,
svobodnjaki, odgovorno. Vsem izteka
se, kot varovancema, ki sta že skoraj
tik pred pragom. Ko prestopita ga, konec
bo poti. Ne prej! Nebeški Oče... čaka.

(Angela izgineta.)

DRUGO DEJANJE

(Isto kot prej. Jani in Karl sedita vsak na svoji klopi. Karl nemirno stika po žepih. Scena je za malenkost manj svetla. Med dejanjem se polagoma temni, igralca ostaneta osvetljena.)

Karl: Imaš kak čik? Se lažje zberem, ko kadim.
Potegnem dim.... Noben zdravnik me zdaj ne bo
strašil, ne z rakom, ne s prezgodnjo smrtjo.

Jani: Ne
kadam.

Karl: Le kam zavoj sem vtaknil cigaret.
Iz žepa so mi padle... tam na cesti. Vrag!
Pridušati se tu ne smem. A ni pravično!
Kako naj mislim, kar tako, brez vsega. Ko
sem prejšnje čase znašel se neredko v stiski,
celo za glavo šlo je včasih, sem kadil
kot Turek, zvrnil glažek ali dva pa še
zaklel sem malo zraven... in prišla je od
nekod rešilna misel. Zdaj pa naj bi šlo
vse kar tako, na suho. No in ti? Si kaj
pogruntal Jani? Ménda sva dovolj molčala.

Jani: Ne vem.... Ob koncu angela sta rekla, da
naj misliva, se spomniš, na ljubezen.

Karl: No,
zdaj naj bi se kesal za vse, kar ljubil sem
od mladega do zdaj. Težko razumem, da
se angelom ljubezen zdi tak greh.

Jani: Saj ni!
Ljubezen je krepost!

Karl: Prijetna je. Precej
imel sem žensk, katero le za kratko noč,
in nekajkrat, priznam, še manj kot to. Pa sem
vseeno vsako ljubil, pa četudi le
trenutek. Po imenu se ne spomnim vseh.
Vseeno.... Tega greha se težko kesam.

Jani: Jaz ljubil sem le eno samo....

- Karl: Ti, potem
za eno se kesaj, jaz, se za vse ne morem.
- Jani: Da angela bi to imela v mislih? Dvomim.
- Karl: Za angela ne vem, a župnik, prav gotovo.
- Jani: Se spomniš na nasvet, naj stopiva do okna?
- Karl: Ne mika me, da gledal bi na zemljo.
- Jani: Kaj
te stane! Karl, daj, prestopi se in pridi....
- (Jani gleda skozi okno, Karl se nezaupno bliža. Svetloba v oknu postane zelenkasta pri prizorih, ki so namenjeni Janiju in oranžna pri onih namenjenih Karlu.)*
- Karl: Ne vidim nič. Med tem se je stemnilo.
- Jani: Tiho!
Poglej. Mar ne spreminja barve? Nekaj bo....
Joj..., babica....

(V oknu se prikaže Terezija, Janijeva babica. Odlaga telefonsko slušalko, v roki ima rožni venec. Na steni je križ.)

- Terezija: Moj Bog.... Nesrečni Jani moj....
Da mrtev je, da je ubil človeka. Bog
nebeški.... Naj verjamem, da bi Jani res
kaj takega naredil. Ni mogoče. Ti
otrok nesrečni. Dober kakor kruh.... Le kdo
ga je zapeljal na pogubno pot?

- Karl: Si slišal?
Kako slabó pozna te, stara mati. Kaj?
Za babice smo vsi svetniki.... Krivi so
seveda, vsega drugi. Jani, ne. On ne.

- Jani: Povzročil babici sem žalost... nehote.

- Terezija: Sirota. Rastel je brez matere in brez
očeta. Jaz, preslaba sem bila in že
prestara za oba. In kaj bo z Reziko
sedaj? Saj mene ne posluša. Janiju
pa le prisluhne, bratu, tu in tam. A zdaj
ko bova sami.... Kaj bo z nama...? Ljubi mož,
Matjaž moj, spet te prosim pomoči. Z nebes
si tiho stal ob strani nam vsa dolga leta.

Na zemlji, veš, nikogar ne poznam, ki bi lahko pomagal Janiju in Reziki in meni..., večno tvoji ženi. Zvest si mi, Matjaž, moj ljubi, kakor jaz sem zvesta tebi. Ne vem kako, a milosti izprosi vsem pri Bogu. Jaz ne morem več....

Jani: Uboga reva....

Karl: Lepo je..., če te žena ljubi še po smrti.

Terezija: Joj, pismo! Na polici ga je pustil. Naj odprem ga, če bi se morda zvečer zakasnil, je rekel in odšel. Od vrat mi je pomahal. Kako naj bi slutila... Tukaj je ovitek...

(Natakne očala, bere z ovitka.)

"Za mojo drago babico."... Nesrečni fant.

(Razgrne pismo.)

"Predraga babica. Zdaj vem, kdo je ubil takrat po vojni, dedka, tvojega moža, Matjaža. Vedno praviš, da na svetu ni pravice. Jaz pokažem, da pravica je, kjer je pogum. Vsaj eden plačal bo zločin. Naj vidijo, da niso gospodarji vseh. Če bereš te vrstice, vedi, da sem padel. Ne jokaj. Moli zame. Reziko pozdravi, in reci ji naj dobra bo in pametna. Tvoj Jani."

Tu na koncu droben je pripis:

"Elenki, če jo vidiš, reci prosim, da je zdaj lahko ponosna name. Jani." To je vse. Nesrečni, dobri Jani....

(Joka. Svetloba v oknu ugaša, podoba se počasi izgublja.)

Karl: Osel si, da veš. Ubil si me... in kaj imaš od tega! Ženici, strl si srce!

Jani: Zdaj babica je, reva, čisto sama.... Ko pripravljaj sem načrt, premalo sem pomislil nanjo. Vse posledice tedaj so zdele se... meglene. A tole ženo, Karl, si uničil ti, ko si umóril ji moža, Matjaža, deda.

Karl: Ne vem, odkod gotovost taka, da sem jaz ubil prav njega. Zdaj tajiti bi bilo brez smisla. Če je res kar praviš sva si v tem, kako sva prizadela tvojo babico, podobna.

Jani: Sram me je podobnosti s teboj.
A zdaj je že prepozno.

Karl: Pozno, za oba.
Poglej! Poglej, spet okno... sveti se, spreminja.

(Okno: Irene Logar, elegantna, v naslonjaču sredi telefonskega pogovora. Ob njej stoji sin Boris; sprva posluša, pa kmalu s kretnjami kaže materi, naj pogovor prekine.)

Irene: Že vem, že vem,... Seveda sam minister je sporočil mi novico. Saj poznaš hinavca. No ja..., oba sva šla se diplomate. On, da Karl je nepogrešljiv in meni se je tresel glas, ubogi vdovi.... Komaj sem premagovala smeh.... Oh, tepcu, ki ga je ustrelil, dala bi nagrado! Sva svobodna, moj dragi.... Končno.... In še dobro preskrbljena. Poslušaj.... Naj prekinem, ljubi moj golobček. Prihajajo obiski. Te pokličem.... Zdravo!

Boris: Si nora, mati!? Ne pomisliš nič!

Irene: Kaj spet
sem rekla, da se kregaš, Boris? Tečen si.

Boris: Saj veš, da prisluškujejo. Gre za denar. Preveč ga je pri tejle igri, da bi delala napake. Karel je bil konec koncev le poznan in... vsaj do neke mere cenjen mož.

Irene: Kot mož...? Kaj veš ti Boris. Ti si vedno le iskal koristi zase. Le priznaj, da ves ta čas, ko sva živela z njim, ni manjkalo priložnosti... in ne denarja.

Boris: Za oba.
Predraga mati. Dobro te poznam zato ne dvomim, da si tudi ti prejela več od njega, kot si... dala. Da ne govorim o smrti, ki prišla obema bo kar prav. Natančno kot si si želela.

- Irene: Sram te bodi!
- Boris: Kako si rekla? Sram? Ne bodi smešna, mati. Prepozno je, da bi učila me sramu. Zdaj nujno rabim, telefon.
- Irene: Se láhko ve, od kot naenkrat taka nuja? Si nervozen?
- Boris: Odkar si slišala, da Karel je ubit, ne delaš drugega, kot klepetaš v slušalko. S Helo moram govoriti. Nujno.
- Irene: Le kaj imata s Helo zadnje čase. Upam, da z njo ne misliš resno? Skoraj sta v sorodu.
- Boris: (*Vzame telefon.*)
 Še kaplje skupne v žilah nimava krvi.
 Če ti si vzela Karla, starega očeta, menda lahko si vnukinjo privoščim jaz.
 Kot veš, je polnoletna.... Raje molči, mama....
 Se zdi, da tudi ona rabi telefon.
 Bom moral klicati kasneje.
- (*Svetloba v oknu ugasne.*)
- Jani: Kaj pa to pomeni...? Ne razumem nič.
- Karl: Jaz pa... preveč. Za mano... ni ostalo nič.
- Jani: Kako, da nič?
- Karl: Irene, moja žena in njen Boris, ki ga je prinesla s sabo v zakon. Le denar ju briga. Dediščina.... Bil sem, tepec, slep. Za njiju nisem bil nihčé. Še manj. Ovira. Zapuščam za seboj imetje in ime..., a suha srca. To, pričetek je... pekla.
- Jani: In tale dva, edina tvoja sta družina?
- Karl: Sedaj edina.
- Jani: Kaj pomeni ta, 'sedaj'?
- Karl: Imel sem prvo ženo, dolgo že od tega.... Je nekaj bolna in se zdravi.

- Jani: Kar tako
si pustil ženo? Si zamenjal jo za to...
Irene?
- Karl: Silvo? Ne. Razšla sva se že prej.
Prav kmalu po nesreči sem odšel. A redno
denar ji nakazujem na žiro račun.
- Jani: Nesreči? Kakšni?
- Karl: Za nekoga, ki me je
ubil, si slabo informiran, Jani.
- Jani: Ti
kar tiho bodi. Niti za imena teh
ne veš, ki si jih likvidiral.
- Karl: Vprašal si
glede nesreče. Sina sem izgubil v njej.
Peljala sta se z ženo k morju, sama. Avto,
ponoči je bilo, zavil je s ceste.... Sta
bila na mestu mrtva.... Skrb za vnučko sva
prevzela s Silvo.
- Jani: Za siroto si skrbel?
- Karl: Helena - oni tepec kliče jo za Helo -
imela je takrat, ko je osirotela,
kak mesec, dva mogoče. Žena je za njo
skrbela. Jaz, zapustil kmalu sem obe.
Na živce sta mi šli. A redno sem denar
pošiljal. Nekaj let potem... sem živel sam.
In sam sem tudi zdaj.
- Jani: Kar dve žené imaš
in vnukinjo povrhu.... Tu, seveda, vsak
je sam.
- Karl: Le kakšni ženi, fant! Irene si
lahko poslušal pravkar sam. Prekleta cipa!
In prva me sovraži. Vnukinje pa že
ne vidim vrsto let. Tako, da punca, me
- bi rekel - ne pozna. Položnice, kot veš,
še nimajo fotografije.
- Jani: Če si res
denar pošiljal, to pomeni, da skrbel
si zanju. Prav gotovo sta hvaležni.

- Karl: Veš,
ljudje res iščejo denar..., a kar zares
pogrešajo, kar rabijo kot zrak, za kar
morda edino so hvaležni, ni denar,
čeprav te vedno žicaajo za kako paro.
- Jani: Sem vedno sanjal, da imel bi strica, ki
bi slaven bil, bogat. Bi prosil ga... in on
bi dal... in vsi bili bi srečni...
- Karl: Srečni? Ne.
Morda tovarštvo je kar napolni te
do neke mere z zadovoljstvom. Spomnim se,
kako nas je družila v vojnih časih vez,
močnejša od strahu in stisk. Potem... še enkrat...
začutil sem, da je lahko življenje lepo.
Ljubezen, nenavadna je bila, kot sen.
- Jani: Ljubezen.... Že beseda je kot pesem lepa.
- Karl: Si bil zaljubljen, ali kaj?
- Jani: Imam dekle.
Morda je zdaj primernejši pretekli čas.
- Karl: Namesto, da bi z njo igral se pod kostanji
zapeljeval jo, pisal pesmice in pisma,
si raje mislil na zločin, nesrečni fant!
Le kdo lahko razume zmešano mladino.
- Jani: Ti ne razumeš, da ljubezen čista, prava,
z nevidno nitjo zavezuje... večno.
- Karl: Sanjaš.
Povej mi raje, kje sta legla, da vezi
vezála sta z razgretimi telesi.
- Jani: Ne.
Se motiš, Karl. Ona je zato me bolj
ljubila. Rekla je: 'izpijeva do dna
ljubezen, ko bo vse to mimo. Poravnaj
račun s preteklostjo in reši čast. Potem
se prepustiva vsa opojni sreči brez
skrbi, do konca....'
- Karl: Za umor bi plačala
te kar s telesom. Prava cipa je, da veš,

čeprav bi še bila devica. Kaj, za vraga, imela bi od tega ti in ona? Kri, ki ti si jo prelil - in ki je moja, - naj podžigala bi vajno bolno slo? Da bi razvnela svojo strast rabila sta umor? Bolestno je, kar praviš.

Jani: Karl, le kako, da zmožen si z besedo spremeniti vse v umazanijo?

Karl: In kako, da nekdo kot si ti, navidez kar normalen fant, lahko tako je slep in ves na luni? Koliko si star?

Jani: Devetnajst bom..., bi bil....

Karl: Mladič.

Jani: Poglej! Spet okno se svetlika.... Pridi! Nekaj bo.....

(Okno: Rezika pri mizi, tiho joka. Helena stoji ob njej, s hrbtom je napol obrnjena proti Karlu.)

Jani: Elenka! Glej! Elenka, Reziko tolaži.

Karl: Si mislim, da je Rezika, ki joka. Tista, ob strani, je... Elenka?

Jani: Dobra je... in lepa.

Rezika: ... za mene zdaj, je vsega... konec.

Helena: Le zakaj?

Ne bodi no neumna, Reza. Z Janijem se nista razumela. Spomni se, kako sta si bilá v laseh. Še včeraj si kot nora kričala nanj. Zakaj jokála danes bi za njim? Dobil je pač, kar je iskal. In vzel s seboj je starca. Kot je rekel.

Rezika: Brat je moj....

Naš dobri, skrbni Jani. On edini je zares skrbel, kako bo z mano. Kaj ti veš kaj bratovska je vez. Na brata kregaš se, jeziš se nanj, zabavljaš čezenj, stepeš se lahkó, a vendar veš, da bo ob tebi, ko

bo treba. Prav zato do brata si lahko surov, a to vezi ne strga. Drugi le koristi iščejo od tebe. Brata pa skrbi, kaj bo s teboj, četudi je zadirčen. Za tebe bil je ljubček... ali kaj jaz vem.... Zamenjala ga boš kot staro krilo.... Jaz pa zdaj ob zadnjo sem oporo.

Helena: Tu imaš.
Paketek, dva..., kar tri ti dam. Zastonj.

Rezika: Moj Bog.
Kam se pogreza tvoja sestra, bratec Jani....

Jani: Elenka! Kaj za božjo voljo delaš! Kaj ji daješ!!!?

Karl: Kaj? Mamila vendar. Pravi cvet je tale tvoja punca.

Rezika: Ne razumem, kaj se je zgodilo z Janijem. Saj to je bil naravnost samomor! Streljati na človeka, ki komaj po imenu ga pozna, pri dnevu in sredi policajev. To je noro....

Helena: Noro?
Morda pa nisi ga poznala kakor jaz.

Rezika: Za mene vse je policijska spletk.

Helena: Morda pa zanj ubiti starca je bila dolžnost. Naloga vredna vsake žrtve.

Rezika: Ne!
Prav to je nemogoče! Jani, vedel je kaj je dolžnost. O tem je vedno rad govoril. Za njega je bila dolžnost skrbeti za družino. Pravil je, da skrb za babico in zame prvo je na svetu. Jani rad bi meni nadoméstil mater in očeta, pa babici še dedka, zdaj, na stara leta.

Helena: Naj bo po tvoje, Reza. Pa recimo, da se fantu je zmešalo. Saj je zdaj vseeno.

Jani: Elenka! Kaj, za božjo voljo, govoriš?! Povej resnico! Ti edina jo poznaš.

Glej, Rezika trpi. Povej ji vse, kar sva menila zadnje dni se.... Daj, razloži ji zakaj,.... zakaj sem storil to... kar sem. Povej....

Karl: Zakaj si me ubil? Zdaj niti tebi ni več čisto jasen ta: zakaj. Od tele tam pa, veš, ne pričakuj preveč. Pri njej si že odpisan.

Rezika: Ne razumem te, Elenka. Po resnici mi povej, si Janija zares ljubila?

Helena: Jaz? Saj veš. Seveda. Ampak zdaj je mrtev in življenje gre naprej. On je opravil. Starca je ubil. Obljubo je izpolnil.

Rezika: Kakšno? Komu mar je starec?

Karl: Kaj me s starcem zmerjata! Tovariš ali pa gospod sem.... bil. Starejši že, a ne še star.

Helena: Obljubo? Meni je obljubil, kar je stóril. Zdaj grem... *(Pokaže na mizo.)* in tamle ti pustim zabavo. Čao!

(Okno otemni.)

Jani: Ne ceni, kar sem storil. Je ne brigam več....

Karl: Dekletom, no, in ženam tudi, vseč je vroč ljubimec, ne mrlič. In to si zdajle ti, po lastni krivdi. Tudi jaz. Medtem ko moji na zapuščnino mislijo, ta punca, no, Elenka tvoja, pred očmi ima telo, ki ji ne nudi več užitka. Kdo bi še zapravljal dragoceni čas ob misli nanj.

Jani: Ne veš..., kaj prava je ljubezen.

Karl: Ti, nikar ne misli, da ne spomnim se kako topló nekoč bilo je v postelji, če ne... na senu.

Jani: Pohotni starec. Misliš le na seks.

Karl: Tako nekako kakor tvoja punca.

Jani: Motiš se.
Ljubezen najina je bila vsa lepa, čista.
Ne vem, kako je lahko nanjo pozabila.

Karl: Kako? Nikoli nista legla... vkup? No ja,
saj veš kako se taki reči streže.

Jani: Ne.
Midvá sklenila sva drugače.

Karl: Res? Kako?

Jani: Da se dotikala ne bova s poželenjem,
da odloživa spolno slast. Povzdignila
ljubezen sva v duhovnost. Ona je bila
za mene... kakor rodna sestra. Čakala
sva dan, ko jaz izpolnil bi oblubo.

Karl: Do
umora.

Jani: Dókler ni z življenjem plačan dolg.

Karl: Pri tisočih pobitih tista leta, ti
edini si iskal pravico z maščevanjem.
Zakaj?

Jani: Odprla mi oči je prav Elenka.

Karl: Saj pravim. Cena za naslado zmešanih
ljubimcev sem. Zmešála seks sta z maščevanjem.
Kaj žalosten povod za mojo smrt. Zato
zdaj iščeva izhod v dvorani polni vrat....
Mi je, da prasnili bi v krohot pošasten,
ki bi odmeval od nebes pa do pekla,
vso večnost, kot spomin na tebe, ki si se
spečal s hudičem, ves deviški..., pa pri tem
še mene si potegnil za seboj.

Jani: Ni tak
bil moj namen. Oprosti, Karel....

Karl: Misliš res,
da vse opravljeno bo s tem: "oprosti?" Ti
si me ubil. Ne rešiš večne se pogube,
za tako smešno ceno.

Jani: Res. Ne rešim se.

Karl: Glej okno! Spet žari... in tamle.... Tam je Silva!
(Okno se osvetli. Silva, Karlova prva žena, leži izmučena na bolniški postelji.)

Silva: Nesrečni Karl moj.... Ubit od krogel je odšel.... Pred Bogom zdaj je sam... in nepripravljen. Nebeška Mati, Ti pomagaj, da kot jaz, bo tudi Karl našel pot.

Karl: Kaj? Silva, moli?

Jani: Poznaš to ženo?

Karl: Nisem vedel, da tako je slaba. Slišal sem, da je bolehná, a katera ženska reče, da je zdrava. Ta, se zdi, je blizu konca.

Jani: Kdo...?

Karl: Uboga, Silva.

Še misli name. Moja prva žena. Ne sovraži me... in moli. Ona, ki bilá je vendar ateist. Brezbožna kakor jaz. Smejala sva se farjem in svetnikom. Vsa objestna od nasilja tistih divjih let. Poslala je na drugi svet - in ne le v boju - precej sovražnikov ideje.... Zdaj pa tá, za mene prosi?

Jani: Ali....

Karl: Molči. To je moj trenutek.

Silva: Smrt od krogle..., hitra..., ni trpel. Da hitra smrt lahko je blagoslov ve le, kdor sam umira dolga leta, kakor jaz.... A leta ta so zame neizmeren dar. Spoznala božjo sem usmiljeno dobroto. Skesanega srca zadoščam..., tudi zanj, ki sem mu prizadela, v zlobi, strašno bol. Življenje sem uničila človeku, ki sem ga ljubila; Bog, Ti veš kako zelo. Grešila sem, premišljeno iz dna srca. Zavist... in ljubosumje sta razkrajala,

srce mi, da pričela sem zavestno v njem gojiti maščevanje.

Bog! Če v svoji mi pravičnosti dobrotni daš še tisoč let trpljenja, sprejemem ga hvaležno.... Ljubi Bog, ne prosim zase. Prosim Te za njega. Smrt mu hitra dopustila ni... kesanja. Karl, Ti veš, je veroval. Le delal se je rad, kot da si Ti, moj Bog, mu zadnja briga. Ko bi živel ob Mateji, ki pobožna je bila in dobra... ne kot jaz, bi našel pot do Tebe tudi on. Da ni..., sem kriva jaz.

Karl: Nesrečna ženska. Blede se ji, da ne ve kaj govori. Zapustil sem jo v sili jaz! Jaz storil sem krivico. Samo sem pustil z nebogljenim otrokom, vnučko. S tem izdal sem lastno kri. Prelomil sem besedo, da bom ženi stal ob strani. Kar naloga je moža, sem čutil kakor breme.

Jani: Kdo pa je Mateja?

Karl: Nje, ne mešaj v to!

Jani: Zakaj se kregaš? Spet nekaj mi tajiš. Sem dobro slišal. Silva je govorila o Mateji. Kdo je to?

Karl: Mateja..., zame je bila kot toplo sonce. Kot sonce, kmalu je zašla.... Privid bilá je čudovit. Za njim ostal je le spomin... in mrzel val praznine.

Jani: Si... imel jo rad?

Karl: Nikogar bolj od nje.

Jani: Kako? Pri dveh ženáh?

Karl: Razumi. Silvo sem imel resnično rad. Zaljubljena bila sva, mlada, od moči pijana, kot bogova. Ko je treščila nesreča..., nanjo nisem bil pripravljen.

Jani: Pa...

Irene? Kaj pa ona?

Karl: Ona? V njej napuh,
pohlep, pohota... plešejo peklenski ples....
Mateja, je bila... ljubezen topla, zrela,
globoka, mirna, tolažljiva.... Tisti čas,
ob njej sem upal, da ponovno zaživim.
Potem... pa nikdar več.

Silva: Marija, Mati... glej,
skušnjava me obdaja, da obupala
bi nad dobroto vsemogočnega Boga.
Pomagaj, da mi vera ne omaga, da
bom upala do konca, ki je, čutim, blizu....
Sprejemam vdano vse, kar doleti me v tej
dolini solz... in sreče. Moja bol, če je
mogoče, naj popravi neizmerno zlo,
ki sem ga zagrešila Karlu in Mateji.
Najbólj me tare v tejle temni uri, da
otrokoma iztrgala sem... mater... in
očeta.

Karl: Blede se ji revi..., blede.

Silva: Moj
zločin... premišljen... krut in zloben, upam, da
mi je odpustil Bog, neskončno dobri Oče.
Če jaz bila bi sama svoj sodnik, za vse,
kar zlega sem storila, obsodila bi
se v večno temo. Če me peče vest za vse
poboje, ki so zagrešeni s to rokó,
v pijanosti nasilja,... me kot ogenj žge
umor, ki plačan je z denarjem. Bankovcev
mednarodne valute šop iz rok v roké....
Zločin je bil storjen. Na cesti tovornjak
Matejo, je podrl in ubil.

Karl: Ni res!!!
To ni mogoče, Silva! Ne! Se motiš.... Ni
mogoče. Reva blede. Ni bilo tako!
Vse to so blodnje..., blodnje, tik pred smrtjo. Vem.
Mateja me je zapustila in odšla
z otrokom, ker nezmožen sem življenja v dvoje.
Ti Silva, to razumeš.... Veš, Mateja je
odšla..., ker nisem bil je vreden. Zdaj povej...,
povej mi Silva, da ni res, da ni....

Silva:

sem ljubosumna.

Bilá

Vnučka, ki živelá je pri nas, samote ni pregnála. Karl moj odšel je proč, ker bolečina je bila prehuda. To sem razumela in sprejela. Edinega otroka, sina, vzela je nesreča.... Mož morda trpel je bolj kot jaz, in meni je bilo, da bi znorela.... On potem nekje je srečal deklico - Matejo. Sledila sem skrivaj, zavistno njuni sreči. Od kraja sem opazovala ju le tu in tam. Ko pa rodila mu je sina, je prevzel me vso požar sovraštva. Tisto noč srce mi je poledenelo. Sklep je bil storjen. Umreti mora. Maščevanje je bilo za sina, ker si Ti ga vzel..., moj Bog. Potem sem plačevala za novice. Vse sem vedela... kako živita... in pri tem kovala sem načrte za umor. Ko spet je zanosila, kot so vedele sosede, čez noč izginila je sama s sinčkom, proč. Na kmete je odšla, so rekli. In takrat storila sem zločin, ki žgal me bo vse dni....

Karl:

Mateja je odšla..., ker se je bala....

Jani:

Česa?

Karl:

Ti tega ne razumeš, fant.

Silva:

Marija! Glej, ne morem več... in smrt je blizu. Prosim, daj, pomagaj njim, katerim hudo sem storila....

(Okno se prične ob Karlovih besedah temniti, podoba izginja.)

Karl:

Hinavka!! Če je res..., kar praviš Silva.... Če je res, da plačala umor si, da si jo ubila..., potem je ni molitve, ki oprala bi te krivde. Le kako si mogla! Kdo naj zdaj popravi zlo, ki si storila ga Mateji..., sinku in otroku, ki ga ne poznam.... Oba otroka zapuščena sta nekje, brez matere, siroti. Sama.... Ni je muke, ki zadostila bi za zlo storjeno tem, nedolžnim! Ne. Ne boš se odkupila s par solzami.

- Jani: Kaj pa če se žena res kesa?
- Karl: Kaj briga me kesanje! Sama gleda naj....
A bolečino, ki duši me, jaz prenašam!
- Jani: Zakaj si rekel, da se je Mateja... bala?
- Karl: Si mislim, da otroka, ki je bil spočet,
hotela skriti je pred mano... pred očetom.
- Jani: Kako? Saj pravil si, kako sta se ljubila.
- Karl: Seveda sem imel jo rad..., otrok pa ne.
Še fantka nisem maral, sinka, ki tedaj
je komaj koracal.... Presvež je bil spomin
na sina, ki mi ga iztrgala je zla
usoda leta prej.
- Jani: Pomisli, da ob tem
je Silva prav tako trpela.
- Karl: Ona? Vse
gorje razlila je na mene! Jaz, pa sem
Mateji... in otroku bil krivičen. Zdaj,
ko je za vse prepozno... me je tega sram.
Tokrat pa sem rohnal nad njo, naj pazi... ker,
če bo še enkrat zanosila, poskrbel
bom, da odpravi plod.
- Jani: Ni čudno, da je šla.
- Karl: Zdaj vem, da bi potem se spet vrnila k meni.
Ljubila me je še... morda... ne dosti manj
kot fantka in... otroka, ki ga je nosila.
Razumem jo..., ko je prepozno, da bi kaj
popravit.
- Jani: Kakor Silva. A do nje si kar
na enkrat neizprosno. Nisi tak svetnik,
da bi lahko obsojal bolno revo.
- Karl: Kaj!?
- Ti, meni boš očital! Ti!? Morilec! Kdo
pa si! Kako se drzneš! Ti pometaj sam
pred svojim pragom. Silvo pa si slišal kaj
je rekla.... Saj je res, po svoje, tudi njej
morda hudo, a strela! Vprašam... tale zid,
zakaj odpuščati bi moral samo jaz!

Pa mene? Mene, kdo razume?! Čuti kdo z menoj?! Nihče! Le koga briga, da trpim. Očitaš, da obsojam.... Ne razumeš nič! Še jaz ne morem razumeti, kaj se vse godi. Zakaj vse to? Zakaj?! Ne morem več! Imam občutek..., da se vse podira.

Jani: Karl!

Ni časa, da bi smilil se sam sebi. Daj, povej, kako bilo ime je... fantku, ki Mateja ga odvedla je seboj.

Karl: Še ni imel imena.

Jani: Ni bil krščen?

Karl: Nisem pustil.

Mateja je hotela krst, a jaz sem bal se, kakor vsi, da bi izgubil položaj, kaj bodo rekli.... Polno je bilo strahov, takrat. In jaz sem hotel mir! Morda ga je krstila na skrivaj.

Jani: A vsaj civilno si ga vpisal?

Karl: Bil je nezakonski. Te stvari je vse Mateja uredila. Zdaj ni več razlik.

Jani: Razlik ni več. A ti zatàjil si otroka. Kakšen oče.

Karl: Ona je hotela, poroko v cerkvi, ali nič. Je rekla, da povedala mi bo kako je malemu ime, ko pred oltarjem sprejemem ju za vedno.

Jani: Nihče ni brez imena. Svojemu otroku si moral nekaj reči?

Karl: 'Sinko', sem mu rekel....

Jani: In mama?

Karl: Ona? Če sem jaz bil zraven, je smehljala se poredno in mu šepetala

- prav tiho: 'Sinko moj'. Morda se v srcu je
tedaj jokala. Slep sem bil za njeno bol.
- Jani: Priimka tudi ni imel otrok? Kako
se vendar je pisala mati?
- Karl: Res. Priimek....
Nevidna vez rodov. Veriga, ki stori,
da si, kar si. Otrokoma, obema, tudi
še nerojenemu, ki nisem ga poznal,
presekal korenine sem rodú....
- Jani: Poslušaj.
Še vedno si v oblakih. Pojdi enkrat k stvari!
- Karl: Mateja se pisala je Trpin.
- Jani: Ne laži!!
Hudoben si kot vedno, starec podli.
- Karl: Kaj
sem ti naredil, da kričiš?
- Jani: Norčuješ se
iz vsega kar je meni sveto.
- Karl: Kaj ti je?
- Jani: Trpin se je pisala babica, kot samska...
in mamica... rabila je priimek njen,
ki bil je neobremenjen, da je lahko
dobila službo....
- Karl: Tvoja mama...?
- Jani: Babica
naročala mi je skrbno, naj nikdar ne
pozabim, svoje mamice..., Mateje, ki
umrla kmalu je po Rezikenem rojstvu.
Na cesti.... Rekli so, da bil je tovarnjak.
- Karl: Moj Bog....
- Jani: Povej mi..., da ni res....
- Karl: Prišežem, da
ne lažem.
- Jani: Ti...? Potem si...! Groza....
- Karl: To..., je kazen!!!

Jani: Morilec svojega očeta sem. Preklet
na veke.

Karl: Zdaj je mera polna. Naj trpim,
če kruti Bog..., zahtevaš maščevanje!

Jani: Vzel
življenje sem očetu. Njemu, ki me je
spočel v ljubezni. Greh je to neodpustljiv.
Zločin pošasten!

Karl: Strašno je, da srečam tu...
otroka, sina, ko se nisem brigal zanj
v življenu. Norec!

Kazen sprejemem, a rotim
Te Bog, da ne kaznuješ njega. On ni kriv!!
Krivic, ki sem jih storil, naj ne plača... sin.
Nikoli nisem prosil zase. Sina pa,
ki si nevrednemu mi Ti, moj Bog, zaupal,
Te prosim, reši!

Jani: Lastnega očeta kri...!
Prekletstvo večno....

Karl: Sin..., ne pričakujem, da
mi odpustiš kar sem zagrešil. Žal mi je,
ko je prepozno....

Jani: Z grehom groznim sem pogreznil
v pogubo nepreklicno sebe in.... očeta.
Nesrečni oče moj, kaj ti je storil... sin.
Uboga moja mama... (joka)

(Okno se razsvetli. Na eni strani Boris, osvetljen oranžno, na drugi, Helena v zelenkasti luči. Živahno se pogovarjata po telefonu. Polagoma postaja pogovor razumljiv).

Karl: *(Ko vidi, da se okno svetli.)* Dajte z oknom mir!!!
Dovolj je tega. Kaj me briga, kar se tam
dogaja... Samo zlo je tam... in bolečina....
Kaj? Tale dva? Ne maram videti nikogar!

Jani: Elenka?! Smeje se....

Karl: Kako? Elenka? Veš
kdo je v resnici ta? Zdaj šele ji obraz
razločim. Ona je...

- Jani: Elenka. Fanta pa
sva videla le malo prej.
- Karl: Ime ji je
Helena. Moja vnukinja je. Silva je
skrbela zanjo, sem ti pravil. Zdaj pa zvem,
da Borisa pozna, ki je Irenin sin,
nič prida fant. Kako je tebe našla..., Jani,
pa hkrati z Borisom šušlja? Ne gre mi v glavo.
- Boris: Sijajno si ga zavrtela, vse priznanje.
- Helena: Si videl! Prav do danes nisem niti jaz
verjela, da bo starega zares ubil.
- Boris: Nasprotno, jaz sem bil prepričan, da uspeš.
A težje ti verjemem, da je šlo zares,
brez seksa. Neverjetno, kaj dosegla si
z obljubami in s par poljubi.
- Helena: Takega,
kot Jani, treba je omrežiti drugače.
Sicér pa bil je, kakor veš, na pol moj striček,
čeprav neumen kakor noč.
- Jani: Jaz norec! Norec!!
- Helena: Le kje si ga odkril! Priznam, da brez podatkov
ki si dobil jih, Boris, vrag ve kje, bi bil
načrt neizvedljiv. Zdaj, ljubček, bi mi res
lahko zaupal, kje si vse to zvedel. Karl
ni vedel niti sam za sina in za hčer.
In zgodba o Mateji, pa o starem dedu,
Matjažu.... Končno se je izkazalo vse,
da so podatki točni in ne čenče. Daj
povej, mi Boris, zdaj ni več skrivnosti. Oba
sva kar enako kriva in... krvavih rok.
- Boris: Jaz nisem nič krvav. Se spomniš, kdaj sva prvič
sanjarila o premoženju, ki je zdaj
že najino?
- Helena: Sneg je bil takrat na Véliki
planini. Drugi smučali so, midva pa
prebila sva dva dni, se spomniš, pod modrocem.
Pravil si, da stari je bogat in da

oba sva dediča za njim Čim prej umre,
tem bolje. Zdaj lahkó poveš mi, Boris, kje
si staknil vse podatke.

Boris: Brez imen. Saj veš,
da telefon ni varen. Ni bilo lahko.
Priprava, poizvedovanja, zbiranje
različnih informacij mi je vzelo več
kot leto dni. Priznam, da sem imel pri tem
res nekaj sreče.

Mamin ljubček je, kot veš,
ugleden mož. Uslužben je pri notranji
upravi. Zanj in pa za mojo staro, molk
in moja simpatija vredna majhne sta
usluge.

Helena: Kaj? Izsiljeval si takega
človeka?

Boris: Sem. Kar je v arhivih spravljeno
o Karlu in njegovih, mi prinesel je
v pregled. Prebiral sem potrpežljivo vse
papirje. Celi kupi so bili. Tako
odkrival sem preteklost. Kmalu sem spoznal,
da treba je odpraviti s poti oba
otroka, ki bi lahko dedovala po
očetu, Karlu. Nič ne veš kako in kdaj
se razvedó stvari.

Helena: Res zvito. In kako,
da nisi hotel tudi mene spraviti
s poti, kot nje?

Boris: Brez tebe, ljuba, ne bi šlo.
Saj pravijo, da moč je v slogi. Delež svoj
pri dediščini si uspešno prislužila.
Sicér pa, veš, si kar privlačna stvarca.

Helena: Zdaj
že veš, natančno koliko dobiva vsak?

Boris: Jaz cenim, da je vrednosti za par milijonov,
seveda nemških mark, pa v Švici še račun,
ki ni prijavljen.

Helena: Koliko je tam?

Boris: Še kak milijon bo, v švicarski valuti. Kar dovolj, da ti ne jaz ne bova revna.

Karl: Gadje gnezdo! Obsedena od zla sta, on in ona. Vse gorje za to, da bi obogatela.

Helena: Boris, pomisli, milijonarja sva! Lepo zveni, se ti ne zdi? Občutiš, da zares si nekaj! Lahko priznaš, da Rezo sem odpravila s poti, na mojstrski način? Ta del načrta je bil izviren, čisto moj. Zdaj zasvojena ni nama več nevarna. Bolje kakor mrtva. Vsekakor manj sumljivo. Boris, kdaj se spet dobiva. Ne zdržim več tega posta... zdaj, ko konec je zarote.

Boris: Ni še konec, Hela. Še nekaj tednov po pogrebu bolje bo, da sva previdna.

Karl: Podlost ta, mi vzbuja stud.

Boris: Tvoj stari oče, Karl, bil je vpliven mož in ves načrt namenoma je bil tako namišljen, da nobena preiskava, ki gotovo pride...

(Glas polagoma zamre, luč v oknu ugasne. Temni se. Karl se približa sinu.)

Karl: Slišiš, sin moj..., za denar je šlo.

Jani: Oprosti... oče. Slep sem bil.

Karl: Razumem....

Otrok moj, bil si izigran, kot jaz nekoč. A jaz, pravila igre sem sprejel... zavestno. Edino kar želim je, da mi odpustiš vsaj ti..., za hudo, ki sem ga povzročil vsem, ki ste imeli kdaj me radi, sin.

Jani: Kako

lepo je reči: oče.... Že od malega sem si želel, da tudi jaz nekomu bi

lahkó vsaj enkrat rekel... očka. Tihe sanje,
ker babica je rekla, da umrl si,
še prej kot mamica.... In zdaj si tu... in jaz
ne upam ti pogledati v oči, ker sem
te, oče moj, ubil.... Verjemi mi, da tudi
če ti mrziš me, očka, jaz imam te rad
pa tudi dedka, babico in Reziko
in mojo mamo.... Žal mi je, ne veš kako,
da sem se pustil zapeljati....

Karl: Sinko moj,
da z Reziko sta morala živeti sama,
je moja krivda. Nič si ne očitaj, Jani.
Zagréšil več zločinov sem, kot si mi jih
pripisal. Res, Matjaž morda ni bil med njimi,
a tudi tega nisem več gotov. Priznam.
Ti žrtev si, ne krivec, sinko. Zame, ki
sebičnež bil sem vse življenje, vem, je zdaj
prepozno. Poravnava, ki si jo želim,
ni več v dosegu mojih rok. A zate, sin,
bom vse do konca prosil dobrega Boga,
da milostno te sprejme k sebi...

Jani: Oče..., res
si mi odpustil?

Karl: Iz srca moj ljubi sin.
Temni se že in ura se izteka. Rad
bi le..., da ne pozabiš na očeta, ki
ima te rad..., čeprav je... pogubljen.

Jani: Lepo
te prosim, očka, ne tako. Veš, kot otrok
sem rad sanjaril, da sva skupaj brez besed
sedela pod drevesom, na obronku gozda.
Tokrat občutil v sebi sem spokojen mir.
Ob tebi, mislil sem, bi vse bilo lepo....
Sedaj občutim isti mir, čeprav se že
temni. Lepo je to..., vse prelepo, da bi
se kar tako končalo, potopilo v noč.
Jaz upam....

Karl: Prav, da upaš, sinko. Tebe Bog
ima gotovo rad.

- Jani: Kako si dober, oče.
Odpuščaš meni.... Stoj! Pomisli. Če si ti,
kot človek, že pripravljen, da mi oprostiš,
ker tvoj sem sin, imaš me rad... in nisi hud
kljub vsemu.... Naj nebeški Oče ljubi manj
od tebe...? Nemogoče. Me razumeš?
- Karl: Res,
Bog dober je, a tudi je pravičen. Vem.
Dobil bom, kar zaslužim.
- Jani: Tudi jaz zaslužim!
Pa vendar praviš, naj v dobroto božjo upam.
Saj Bog, je Očka vseh in tudi tvoj.
- Karl: Jaz sem
nevreden.... Kri nedolžnih se drži teh rok,
ne kri morilca. Vse življenje krivda me
kot strašna skala tlači k tlom, peha me v brezno....
Kesanje moje... ne uniči zla, ki sem
ga storil. Pojdi brž, moj sin. Poslednji sij
svetlobe se utaplja v temi....
- Jani: Sam ne grem.
Zaupajva in našla bova skupno pot.
Zdaj vem, da ni rešitev v vratih teh in onih.
Enaka so..., le srca so različna. Mislim,
da je razlika v tem, kako jih kdo odpre.
Če kljuka se dotakneš z vero in zaupaš
pri tem v ljubezen božjo, to ne more te
zavesti daleč proč od Cilja. Še je čas!
- Karl: Zakaj... več vrat?
- Jani: Ne vem.
- Karl: Če so, imajo nek
pomen.
- Jani: Morda, ker k Bogu vodi več poti.
- Karl: Pa tudi proč. Zdaj pojdi, Jani.
- Jani: Oče! Brž!
Zagrabi roko! Prosim! Komaj še razločim...
- Karl: Rotim te sin, zapusti me.
- Jani: Oba.

Karl: Preveč
ob meni tvegaš, fant. To je norost!

Jani: Norost?
Ne oče, le ukaz srca. Se spomniš, da
sta angela spomnila na ljubezen? Ta
je ključ. Daj, izpovejva jo oba, na glas.

Karl: O svojih čustvih nisem nikdar rad govoril.
Hinavsko se mi zdi, da delal to bi zdaj.

Jani: Povej, Boga sovražiš?

Karl: Ne. Bog ve, da ne.
A tak kot sem ne morem pred Gospoda. Je
prepozno za pokoro.

Jani: Res, očiščenja
potrebna sva oba. A ni prepozno! Očka!
Gotovo večnost se prične z očiščevanjem,
takoј na oni strani vrat. Povejva le
da hočeva do Njega!

Karl: Hotel bi....

Jani: Potem
reciva še enkrat, da res verujeva
v neskončnega Boga!

Karl: On, troedini Bog
je priča, da... verujem, da verujem.... Upam,
nebeški Oče, da me sprejmeš takega
kot grešnik sem. Moj ljubi Bog pomagaj! Daj,
spremeni smrtni strah v kesanje! Noč je tu
in jaz ne vidim... kam...!

Jani: Dotikam vrat se, oče.

Karl: Naprej, moj sin.

Jani in Karl: V imenu božjem!

*(Jani zagrabi ročaj pri enih od vrat, ko se odpro zasije skozi močan
pramen luči. Na pragu stojita angela, nudita roko vsak svojemu
varovancu.)*

Angel A in B: Bogu hvala.
Prestópita zaupno prag - Usmiljenja
neskončnega Boga, na poti v večnost.

Angel A: Jani,
dospel si. Dobrodošel.

Angel B: Karl, mir s teboj.
Ne skrbi.

Jani, Karl, in Angela: Slava Bogu!!

(Ko Jani in Karl prestopita prag se vrata zapro. Na odru je tema. Po nekaj trenutkih je slišati radijsko oddajo plesne glasbe, nato glasova napovedovalke in poročevalca.)

Glas napovedovalke: Spoštovane poslušalke in poslušalci. Prekinjamo naš glasbeni program s kratkimi poročili. Ostanite z nami.

Glas poročevalca: Pravkar smo prejeli iz sanatorija sporočilo, da je pred minutami, kljub zdravniškim naporom, podlegel ranam gospodarstvenik, politik in heroj, gospod Karl Logar. Kot smo že poročali je bil pokojni žrtev terorističnega napada pred ministrstvom za promet in komunikacije. Težko ranjenega in v globoki nezavesti so ga odpeljali rešilci v bližnji sanatorij, kjer je preminul. Iz neuradnih, a zanesljivih virov vemo, da so organi državne varnosti že na sledi obširni teroristični mreži. Kaže, da imajo atentatorji podporo iz inozemstva. Več v naših rednih poročilih ob dvajseti uri.

Pozor. Pozor. Ta hip prejemamo sporočilo iz Kliničnega centra. Atentator Janez Rogel je pravkar umrl, ne da bi se zavedel. Kot smo poročali, je odločen poseg policije preprečil atentatorju vsako možnost pobega. Preiskava se nadaljuje. Po našem večernem programu, se vrnemo s poročili. Ostanite z nami.

Sledi nekaj taktov glasbe in pade

Zastor

KONEC

Bogu hvala.

Branko Zavrtnik: "Puerto Madero" (0,70 x 0,50 m) - olje.

JOŽE RANT

FILOZOFI – TERAPEVTI?

Dobri dve leti sem bil tako zaposlen z Zbornikom "Zedinjene Slovenije", da skoraj nisem imel časa za filozofsko branje in razmišljanje, kaj šele za kakšen zapis o tem.

Resda je medtem – ali malo prej – bilo objavljenih nekaj mojih spisov. Bili so sprejeti z običajnim molkom, ali pa s strahotno dolgim dokazovanjem o kakšni moji novi pomoti – oz. zmoti – v bistveno docela nevažnih zadevah.¹

1. Za prvi primer bi navedel moje opombe k "ortodoksni" (ali bolje: ideološki) trditvi, da je država naravnega izvora, ne pa narod. Zaslužile so samo "pieteten" molk. V zadnjem času pa je bilo o tem kar precej novosti, a v mali slovenski kulturni skupnosti nisem zasledil glede tega nobenega miselnega premika. Upam si trditi, da je oboževanje države (etatizem) hujši sovražnik človeštva in krščanstva kakor tim. nacionalizem. Pravim "tim.", ker dejansko tako upravičeno obsojani skrajni nacionalizem ne prihaja od zagovornikov naroda in narodnosti, skratka, s strani tistih, ki zagovarjajo "narodno državo" – špansko bi mogli reči: estado propio de una nacionalidad –, temveč iz krivoverskega (sic!) oboževanja tim. "države-nacije" – špansko: estado nación –, ki je v imenu ene osebe (absolutna monarhija) ali ene (prevladujoče) narodnosti usužnjevala vse druge – in jih, če le more, usužnjuje še sedaj.

Za drugo bi omenil primer, kako se je na dolgo in široko dokazavalo, da danes vsi uporabljajo izraz "klon" (ne: hlon), česar nikoli nisem osporaval. Trdil sem samo – in še, da izhaja izraz iz klasične grščine in da se je v grščini beseda pisala s "χ" in izgovarjala kot "h". Ali mar niso Grki izgovarjali "χριστός" kot "Hristòs" in ne kot "Kristòs"? Seveda, v latinščini ni glasu "h", odtod "ch", ki je prešel v romanske jezike kot "k" ("c" v ital. ali šp.: Cristo; v fr. pa je ostal "ch": Christus, tako da danes celo v šp. jezikovnem območju opažamo, kako otrokom dajejo ime "Christian" in ne "Cristian"). Tudi angleščina (Christ) in nemščina (Christus) sta sprejeli to obliko "ch" z izgovarjavo "k"; (toda v nemščini se "ch" nedosledno na začetku besede izgovarja kot "k", sredi ali na koncu besede pa kot "h", kot npr. "ich brauche".) Tako pišemo in izgovarjamo s "k" tudi Slovenci. Toda ali bi smeli isto trditi za cerkveno staroslovanščino? Seveda je takih primerov še veliko več, npr.: χρίσμα (chrisma - krizma); χάρισμα (charisma - karizma) itd.. Ne oneveljavi pa to dejstva, da njihova sedanja izreka zaradi

Zato sem si večkrat zastavil vprašanje, čemu sploh še kaj objavljati, vsaj v določenem "kulturnem območju".²

Ker gre za zanimivo "novost", o kateri se zadnje čase precej piše, bom na kratko skušal odgovoriti na vprašanje, ali je mogoče, da bi sčasoma (za koliko časa?) filozofi v sodobni družbi bili terapeuti.

BOLEZNI IN DRUŽBA

O vzročnem razmerju med določenimi družbami in določenimi boleznimi so že veliko razpravljali. Znano je v tem pogledu skrajno stališče tistih, ki, kot npr. "socialni konstruktivisti", trdijo, da je dejansko končni in glavni vzrok vseh bolezni človeška družba.

Mario Bunge, argentinski "fizik in filozof", kot ga zadnja leta nazivljajo, in ki deluje že od leta 1966 v severnih državah ameriške celine, sem ter tja objavlja v dnevniku "La Nación" članke, ki so privlačni zaradi načina pisanja, čeravno seveda ne popusti v svojih "znanstvenih" prepričanjih, to se pravi,

vpliva latinščine izhaja iz drugačne grške pisave in izreke. Ako ne bi bilo rimljanskega "posredovanja", bi verjetno pisali in izgovarjali "Hristus"; in prav tako "hlon" in ne "klon". Ko jeziki, ki nimajo krepkega "h", uporabljajo (v pisavi in izreki) mehki ali skoro nedoneči (grški pridihnjeni) "h" (npr.: holokavst, holizem...), pišejo te besede navadno z začetnim "h", včasih pa tudi s "ch", kar gotovo ni dosledno. Celo pri besedi *Kùptōs* - in od tod *κῡπτὸς* - opažamo nedoslednosti: Nemci so obdržali K (Kirche), Slovani C (slov. Cerkev), Angleži pa Ch (Church). V tem tudi Slovenci nismo dosledni: izgovarjamo pridihnjeni "h" trdo, kot da bi v grščini beseda imela "χ" in ne "ò", medtem ko pod tujimi vplivi trdi ali močni "χ", ki ga Slovenci imamo, izgovarjamo kot "k"! Ne vem, za kaj bi morali v vsem in zmerom slediti zmotam ali pomanjkljivostim drugih jezikov, s čimer samo siromašimo svojega! (Pripominjam, da, žal, nimam vseh naglasov za grške črke na mojem računalniku; toda za morebitnega bralca to ne bo težava.)

2. Po dolgem presledku sem spet začel pisati slovensko v letu 1985. Ko sem leta 1994 stopil v pokoj, so me sprva pregovorili, da sem poldrugo leto še predaval in raziskoval na Državni tehnološki univerzi. Ko pa sem to iz več razlogov opustil in se skoro izključno vpregel v delo za Zbornik, sem prišel do spoznanja, da sem sicer dolga leta živel in deloval kot dvokulturnik, vendar sem v bistvu vedno ostal predvsem in samo Slovenec. Kljub temu, da mi ne manjka ponudb za to, se mi sedaj ne zdi več mogoče, da bi spet filozosko deloval v španskem okolju. Kako pa bo z delovanjem v slovenskem območju, je odvisno od mnogih pogojev.

v funkcionalnem monizmu. Eden izmed zadnjih dopisov je bil o "Bolezni in družbi" (30.6.1998 1 17). V njem najprej postavlja, da zdravniki in epistemologi že sto let vedo, da je za poznanje poedinca treba preučevati družbo, saj da so nekatere bolezni res "družbene" ali celo bolezni nekaterih družbenih slojev, npr. revnih (anemija, jetika, sifilis itd.). Potem pravi, da so šele v zadnjih letih dokazali, kako da je zdravje odvisno od družbene ravni, h kateri spada posameznik.³

Toda tudi možgani da so podvrženi "družbenemu dejstvu". Neka francoska skupina v medicini dela je prišla do zaključka, da delavci v tistih tovarnah, kjer se izvaja tim. "preinženjenje" (šp.: reingeniería), bolj trpijo za glavobolom, nespečnostjo, potrtostjo (depresivnostjo) in napadalnostjo (agresivnostjo), čezmernim pitjem in kajenjem (alkoholizmom in tabakizmom). To da naj bi bilo nasledek dejstva, da je tovarna odpustila veliko tovarišev, na preostale pa je zaradi tega padla večja zahtevnost. Po drugi strani je pa tudi res, da poslovnež zaradi odpusta bolj trpi kot navaden delavec. A dejansko, pravi Bunge, je tistim zgoraj zmerom laže kot onim spodaj. Bunge si upa celo dostaviti naslednje: včasih so trdili, da trpijo poslovneži za čirrom, ker imajo večjo odgovornost; a to da ni res, ker je sedaj dokazano, da vse čire na prebavilih povzročajo določene bakterije in da so vsi čiri ozdravljivi z antibiotiki! Kako razlaga Bunge to dejstvo? Šlo bi za fiziološki mehanizem, ki bi obstajal v temle:

- napadi iz družbenega okolja povzročajo stress;
- telo skuša premagati stress z adrenalino in kortikoidi, ki jih proizvajajo ob-ledvične žleze⁴, in z njimi poplavlja možgane;
- ker se telo preveč usmeri v to delovanje, zanemarija običajne "vzdrževalne" procese (metabolične, srčno-žilne, spanje, spolnost).

3. To dokazuje z naslednjimi primeri: Britansko društvo zdravnikov je 1994 dokazalo, da delavci večkrat zbolijo in živijo nekaj let manj kakor člani višjih slojev; v Parizu je Središče za raziskovanje, preučevanje in arhiv v ekonomiji zdravja leta 1997 objavilo poročilo, da nezaposleni živijo povprečno 2,7 let manj kot zaposleni, in strokovno ne kvalificirani nezaposleni žive 5 let manj kot člani vodilnih plasti.

4. Ker sedaj v šp. nekdanje "glándulas suprarrenales" pravilneje označujejo kot "glándulas ad-renales", jim tudi v slovenščini dajem tak izraz.

Torej bi družbeno okolje pospeševalo oz. preprečevalo bolezni in zdravljenje.

S tem pa ni rečeno – pravi Bunge, in to je važno za njegovo izhodiščno postavko, – da družba povzroča bolezni, še manj pa, da bi bile bolezni samo "socialna konstrukcija", kar si danes upajo trditi nekateri sociologi. V najbolj različnih družbah si poedinci lomijo kosti, dobivajo kile, trpijo za nalezljivi boleznimi in prav tako za umskimi (duševnimi) boleznimi. Isto velja za zdravljenje: antibiotiki zdravijo bolezni, ki imajo svoj izvor v bakterijah, ne pa, če ga imajo v virusih, - in to seveda ni odvisno od določene družbe in njenega ustroja.

Kar je različno v raznih družbah, je raven zdravstvenega stanja in način zdravljenja bolezni. Od tod sledi, da sociolog (-zdravnik) ne more govoriti o razvoju določene bolezni; more pa raziskovati družbene okolnosti, ki vplivajo na pogostost, trajanje, širjenje in zdravljenje kake bolezni.

To da je posebno važno v tim. duševnih boleznih – Bunge redno piše "umskih"! –, kjer je pred kakršnimkoli zdravljenjem treba zadeti s pravo diagnozo. Diagnoza o shizofreniji, paranoji in celo depresiji (pobitosti) pa ni lahka, saj vsaka nova izdaja priročnikov za standardne diagnoze prinaša za te bolezni drugačne opredelbe. Kako da je potem Bunge tako prepričan, da so to umske in samo umske bolezni? Sodi, da nekateri ne soglašajo z njim iz dveh razlogov: zaradi nezrelosti nevropsihologije in zato, ker je le majhen odstotek psihiatrov, ki bi bil "na tekočem" v tim. "biološki psihiatriji"; z drugo besedo, v tisti edini psihiatriji, ki jo Bunge sprejema in ki dejansko že ni več psihiatrija, ampak bolj ali celo samo biologija.

Bunge si potem privošči napad na socialne konstruktiviste, ker po njihovem mnenju umske bolezni ne bi bili biološki procesi, podvrženi spremenljivim dejavnikom (šp.: variables) okolja, temveč "arbitrarne socialne konstrukcije". To bi pomenilo, da bi psihiatri povzročali norost, umobolnice pa bi bile sredstvo za kontrolo in represijo. Ali drugače: izboljšajmo družbo, pa bo izginila norost in vse umske bolezni!

V tem ima seveda Bunge prav. Saj je taka trditev tako smešno neumna kot tista izkustveno zavržena marksistična teza, da bo nova družba ustvarila novega človeka

Toda ostaja več vprašanj, na katere Bunge in funkcionalni monisti še niso mogli dati zadovoljivega odgovora v skladu z njihovo osnovno trditvijo. Naj nakažem samo nekatere:

- ni še dokazano, ali gre res za "umske" bolezni, (ki bi po Bungeju bile biološke);
- ne vedeli bi še, zakaj gre v tim. "umski bolezni";
- obstoji dvom o tem, kdaj je kakšna bolezen res "umska";
- dozda še ni mogoče vseh umskih bolezni ozdraviti s kemičnimi odpomočki in kaže, da to nikdar ne bo mogoče;
- če obstoji "družbena pogojenost bolezni" (to je: določena družba vsaj delno lahko vpliva na to, da se pojavijo nekatere bolezni; za te bolezni je v določeni družbi mogoče najti uspešno zdravilo), ni mogoče trditi, da bi bile te bolezni – nekako "in abstracto" ali po svojem bistvu – zgolj biološke (oz. "umske");
- čemu sploh govoriti o umskih boleznih, ako gre le za zgolj biološke;
- kakšen je vpliv poedinca na nastanek in razvoj bolezni, pri čemer ni misliti samo na genetično danost, temveč tudi na vplivnost razuma in svobodne volje, – čeravno bi marsikdo hotel istiti oboje, obenem pa še tajil vsaj določeno mero svobode v človeških dejanjih.^{4b}

Po vsem povedanem je jasno, da smo spet pred staro in nikdar preseženo dilemo: narava (biologija) – kultura (družba). Nikdar preseženo, ker ni mogoče dejstvo človeka omejiti (reducirati) na enega izmed obeh polov. Predvsem pa, ker sploh ne gre za dilemo, ampak za celost v nenehnem medsebojnem dejav-

4b. Kam Bungeja včasih zapelje njegovo enostransko gledanje in preveč "poljudno-znanstveno" pisanje, nam prikazuje njegov dopis o kravi, objavljen v "La Nación" (6.8.1998 1 21). Pravi, da tak "stroj" kot krava nima bodočnosti, ker da v primeru s svinjo porabi veliko več za to, da proizvede veliko manj (za 1 kg tim. "bife de chorizo" - "klobasni - široki - zrezek" - potrebuje 14 kg rastlinskih protein; zemlja je zmerom bolj obljudena, za govedorejo razpoložljive zemlje pa je vedno manj). Zato da bi bili v škripcih: ali človek ali krava, razen če bi iznašli hidroponično kravo, ki bi se redila v posodah, ali, še bolje, kemično kravo, to se pravi, kemosintezo govejnih proteinov (s kemijskim reaktorjem). Svoj članek Bunge pričenja z raznimi domislicami, od katerih so nekatere bolj "nedolžne", npr., da ima krava v treh državah častno mesto – v Indiji, kjer jo obožujejo, v Švici zaradi sira in čokolade ter v Argentini, kjer ji dajejo vse časti na mizi in jo tudi opevajo -, druge pa manj "nedolžne", kot, npr., da bi bile švicarske planšarije brez krav dolgočasne, ali da bo morda kdo kdaj dokazal, da so švicarske krave povzročile Einsteinovo radovednost... (Torej s Feuerbachom: "sem, kar jem"; ali: imam v mislih določeno zadevo zato, ker sem zaužil določeno hrano!)

nem vplivanju (dinamično celost). Toda tako kot sociološki konstruktivisti vse bolezni pripisujejo družbi, biologi – da jih razlikujemo od biologov – skušajo vsem boleznim najti edini izvor v telesnem organizmu.

BOLEZNI IN BIOLOŠKI ORGANIZEM

Nekoč sem nekako spotoma omenil knjigo "Pseudociencia e ideología", ki jo je pred leti napisal Mario Bunge. Tedaj sem tudi povedal, da je za Bungeja marksizem ideologija, to se pravi, "laž, ki usužnjuje", psihoanaliza pa psevdo- ali lažiznanost. S prvo trditvijo je sorazmerno lahko soglašati, ne pa z drugo. Bunge izhaja iz (sicer funkcionalnega) monizma, po katerem da je vse v človeškem organizmu podvrženo samo fizično-kemijskim pojavom in da se torej vse bolezni lahko zdravijo (in ozdravijo) samo s fizično-kemijskimi zdravili. Beseda, ki ima tolikšno važnost v psihoterapiji, bi potem takem ne imela nikakršne zdravilne moči.

Govorimo seveda o resničnih boleznih. Hipohondru dajo placebo – in se bo pozdravil, seveda do prihodnjega "napada"! Toda tudi hipodondrija je resnična bolezen, - kot vse duševne bolezni. Ko npr. kakšen nevrotik trdi, da čuti pomanjkanje ljubezni, je njegov občutek resničen, čeravno to, kar čuti, ne odgovarja stvarnosti. Tako nekako kot tisti, ki trpi za "napadom na jetra", pravi, da ga zebe, čeravno se vsi drugi okrog njega pritožujejo nad visoko temperaturo. Otroka zares boli glava, a se pozdravi s kozarcem vode, ker véruje, da so mu v njej razkrojili zdravilo, - ali pa pozabi na bolečino s tem, da ga kdo "raztrese" s prijazno besedo, s crkljanjem, s kako igro ali s kako drugo zabavo.

Obstajajo torej resnične duševne bolezni, ki imajo morda svoj izvor v biološki danosti, niso pa v svojem bistvu ne zgolj biološke niti zgolj družbene. Nesmiselno bi bilo iskati zanje ozdravljenja samo v kemičnih zdravilih (in še manj v "določeni" družbi). Bunge je zelo verjetno svoje otroke vzgajal na določen način. Ne verjamem, da bi bil dejal: če je otrok tak ali tak, je to zadeva genov; če dobimo kako zdravilo proti temu, prav, sicer pa sprejmimo stvarnost! Zelo gotovo jim je marsikaj zapovedal, jih kdaj oštel ali kaznoval, kar verjetno pa tudi prepričeval s prijazno besedo.

FILOZOFI TERAPEVTI

Ko so leta 1987 v ZDA pričeli prodajati tim. PROZAC, ki zmore skoro popolnoma olajšati stanja duševne potrnosti, so seveda mnogi poudarili to dejstvo, ki je bilo zanje dokončna potrditev, da se tim. duševne bolezni ne zdravijo s Freudovim izrazjem in s "tehniko" njegovih privržencev. V resnici je iznajdba Prozaca pomenila hud udarec za vsakovrstne psiho-terapevte. Dejansko pa so se mnogi pacienti že prej pričeli oddaljevati od psihoanalitikov.⁵

Nekaj podobnega se je iz drugih razlogov pričelo dogajati na drugem torišču. Prevelika specializacija je vedla do hudih zmot prenekaterega izvedenca v medsebojnih (človeških), predvsem delovnih odnosih. Tako je bilo mogoče opazati v zadnjih 15 letih, zlasti v ZDA, da je vedno več velikih podjetij psihologe in podobne strokovnjake zamenjalo s filozofi. Razlog, ki so ga navadno navajali za to odločitev, je bil ta, da ima filozof več smisla za celotnost, najsibo podjetja ali podjetja v (človeški) družbi, predvsem pa, da ne gleda samo na določen primer v določenem času in kraju, temveč ga postavlja pod splošnejši vidik, tako prostorno kot časovno (sedanjost, pa tudi preteklost in prihodnost).

Tako je v severni Ameriki nastala tudi nova zvrst filozofov terapevtov, ki že dobiva zastopnike tudi v Južni Ameriki, tako poedince kot združenja teh filozofov-terapevtov. Morda najbolj poznan je v New Yorku živeči kanadski filozof Lou Marinoff, ki ima tudi svoje Združenje filozofskih terapevtov (in ki računa 100 dolarjev na uro, - prav kot psihologi).⁶

Njegova metoda je navidezno precej preprosta. Če sodi, da pacient potrebuje zdravnika, ga pošlje k zdravniku. Sicer pa

5. Nekateri so se zatekali k še manj uspešnim sredstvom, od raznovrstnih "znanstvenih" in "sanacijskih" sekt do takih gibanj kot npr. "New Age". Nekateri napadi na psihologe in celo psihiatre, predvsem seveda psihoanaliste, so bili kar prehudi: od očitkov psihošarlatanstva do trditve, da je psihologija odpovedala (frakasirala), da je psihiatrija v krizi, da so psihoanalisti (na svoj način) "pomanjševalci glav" ...

6. Da je zadeva resna, potrjuje dejstvo, da zavarovalne ustanove pričenjajo nižati število psiholoških bolezni, ki jih zavarovanje krije, zmanjšujejo pa tudi zadevne vsote. Po drugi strani pa se že načrtuje možnost matrikulacije za filozofe-terapevte in povrnitev stroškov za tak način zdravljenja s strani zavarovalnih ustanov (npr. v zakonodaji države New York)

si prizadeva, da bi njegovi pacienti prišli do filozofskega notranjega uvida (insight) o svojih lastnih težavah.

Kaj bi bil ta "insight"? Ne gre za introspekcijo, ki je svojska psihologiji, in s katero vsakdo zaznava doživetja svoje duševnosti. Za sodobne filozofe je "insight" hitro in jasno spoznanje nečesa (šp.: perspicacia); s tem "notranjim" (neposrednim, torej ne-razumskim) spoznanjem jasno razločimo (šp.: discernimos) med dvema zadevama (ali več).

Razumljivo je, da se psihologi zagovarjajo. Pravijo, da nikakor ni mogoče, da bi filozofski nasveti – ali kakorkoli bi jih imenovali – mogli pomagati tistim, ki res trpijo za problemi psihološkega značaja. Filozofi terapevti odgovarjajo, da ne nameravajo zdraviti resnih neredov osebnosti s tem, da bi se zatekali k nauku kakega filozofa. Marienhof pravi: "Če kdo pride k meni in hoče preseči dobro pa zlo, kot da bi nanovo hotel iznajti Nietzschejeva npravna načela, se z njim morem razgovarjati. Lahko mu povem, da je Nietzsche veliko razmišljal o tej zadevi. Verjetno se potem ta človek ne bo počutil več tako osamljenega ali izgubljenega. Namesto da bi jemal Prozac, bo lahko potem razmišljal o svoji dilemi, za kar bo imel na razpolago dolgo zgodovino človeškega razmišljanja." (Že tukaj pripominjam, da se brez Prozaca tak "bolnik" ne bo rešil duševne potrtosti, za katero bi trpel, čeravno bi bilo jedro njegove tim. "bolezni" filozofskega značaja, to je, bivanjsko ali eksistenčialno.)

Filozofi te struje so prepričani, da njihova dejavnost postavlja filozofijo na njeno nekdanje mesto, ki ga je imelo v središču vsakdanjega življenja in delovanja. "Sokrates je sedal na ágori in pričeval razgovor z ljudmi. Grki so skušali najti način, kako udejaniti naše notranje uvide ("insights"). Za to se trudijo tudi filozofi-terapevti, predvsem zase. Ako to dosežejo, bomo morda lahko pomagali drugim" (Marinoff).

V vsem tem gre lahko za veliko zmedo. Nikakor ne moremo sprejeti mnenja funkcionalnih monistov, da so v bistvu vse bolezni zgolj biološke, ker bi s tem nekako priznavali, da je tudi človek v bistvu zgolj ali predvsem biološki, čeravno bi upoštevali družbene in duševne pogojenosti, – ne pa, seveda, njegovih višje-duhovnih zmožnosti.

Kaže, da so tudi razni psihologi, psioanalisti in psihiatri večkrat in v marsičem pretiravali. Psihologi so si prisvajali preveč pravic, kot da bi bili zdravniki in ne le pomočniki za

spoznanje določene osebnosti in njenih morebitnih neredov; včasih pa jim je bilo pred začetkom terapije premalo mar, kakršno je bilo celotno zdravstveno stanje pacienta, ki se jim je približal. Vsaj nekateri psihoanalisti so bili tako zaverovani – in nekateri so še! – samo v Freudove teze in tehnike, da se niti niso dosti brigali za resno diagnozo: nekaj besed pacienta, pa so ga že uvrstili – in ga potem v skladju s tem "zdrávil", navadno leta in leta, a brez uspeha. Tako se zdi, kot da bi bili psihiatri še najbolj uspešni in so tudi prizadeli še najmanj zla, - ker so pač tudi in predvsem zdravniki. Sodimo, da je glavna zmeta predvsem psihologov in psihoanalistov v tem, da nekateri skoro popolnoma pozabljajo na biološko danost človeka-poedinca in so prepričani, da so vsi neredi osebnosti nebiološkega izvora ter da se zato dajo ozdraviti zgolj z besedo oz. z določenimi shemami in mehanizmi.

BOLEZNI IN FILOZOFIJA

Morda še bolj nevarna pa je pot, ki jo začenjajo filozofski terapevti. Filozofija v bistvu sprašuje in skuša dajati kolikor toliko utemeljene, čeravno morda samo začasne odgovore na stalna vprašanja.⁷ Filozof terapevt bi najprej moral izčrpno obvladati zgodovino filozofije in mišljenje vsakega filozofa; moral bi biti sposoben hitro prepoznati "problem" pacienta, ki se je zatekel k njemu; nato pa izkazati še večjo zmožnost v tem, da bi v pacientu dosegel tisti filozofski notranji uvid, ki bi mu pomagal, da bi spoznal in sprejel (asumiral) nered v svoji osebnosti in jim skušal najti pomoč, a ne v istovetenju z (zelo verjetnimi) zmotami določenega filozofa.

Morda je ena izmed največjih nevarnosti za filozofa terapevta v tem, da bi izhajal iz postavke: moja znanost je vseobsegajoča (globalna) in ima dokončne odgovore za vsa glavna vprašanja človeka kot takega (celostna, čeprav ne totalitarna); še huje bi bilo, ako bi bil prepričan, da je on sam za vse to usposobljen.

7. Vem, da s to trditvijo ne bodo soglašali zastopniki napačno imenovane "dogmatične" ali "neminljive" (perennis) filozofije, ki je ne izključujem. Sodim pa, da bi v tem primeru nikomur ne koristili, če bi se postavljali na tako stališče.

Verjetno je eno izmed osnovnih, sedaj kar precej splošno sprejetih dognanj to, da skoro vse duševne bolezni, (ki seveda ne bi imele biološkega izvora), nastajajo zato, ker je prizadeta oseba izgubila življenjski smisel, ali pa ga morda nikdar ni imela. Ta iznajdba dunajske Franklove šole (nova logoterapija) res more pomagati odkriti pomembnost filozofije.

Psihoterapevtu, katerega namen je bržkone, da skuša znova vključiti pacienta v družbeno okolje, h kateremu spada, se lahko zgodi dvoje:

1. doseže, da se pacient vključi v družbo, a ga ne ozdravi, ker pacient (v zavesti ali podzavesti) ne soglaša s to družbo, s čimer se njegovo stanje še poslabša;
2. ne doseže nikakršnega vključenja v družbeno okolje, ali pa je to nezadostno, s čimer poveča nered v pacientovi osebnosti. Vemo, kako so skušali reševati – in še? – take primere neistovetenja, ne z družbo, ampak s predstavniki te družbe: z zaporom (ZDA) ali z norišnico (bivša ZZSR).

Res psihoterapevt ne more in ne sme nikomur vsiliti določenega gledanja ali vrednotenja človeka, njegove danosti in njegovega sveta. Pogosto pa ga tudi sam nima oz. se mu zdi, da ta zadeva ne spada v njegovo terapevtsko razmerje do pacienta. V tem primeru bi se moral zateči po pomoč k tistim, ki imajo resne, utemeljene in zgodovinsko tolikokrat izkustveno dokazane predloge, ne za ozdravljenje določenih duševnih neredov osebnosti, temveč tudi za iskanje izpopolnjevanja v celotnem človeškem bivanju (eksistenci): k (resnim) filozofom in (zares) vernim ljudem! Ko govorim o resnih filozofih, ne mislim več na katerokoli filozosko razmišljanje, predvsem kadar bi bilo to okrnjeno, omejeno na eno ali drugo malenkostno področje. Mislim na tako filozofijo, ki je res sposobna dati življenjski smisel poedincu in človeštvu.⁸

8. Zato omenjam tudi "zares verne ljudi", ker imajo ti v še večji meri gotovost o "skrivnosti človeka". – Lahko se seveda zgodi, da ima psihoterapevt svoje osebno vérovanje, ki ga hoté ali nehoté vsiljuje pacientu. Tako je pred kratkim neka tukajšnja psihologinja skušala pacientki "razložiti" njen primer s tem, da ji je povedala, kar se je bilo zgodilo drugi pacientki: po hipnozi je prišla do spoznanja, da je vzrok njenemu napadalnemu odnosu do njenega brata odnos, ki ga je v "prejšnjem življenju" imela do nekdanjega ljubimca, sedaj njenega brata! Ali družba sploh sme zaupati psihoterapijo osebam s tako neznanstvenim gledanjem? Tako ravnanje bi bilo še hujše, ako bi ga zagrešil filozof terapevt.

Ne zagovarjam torej obstoja in dejavnosti filozofov terapevtov, čeravno je treba priznati, da so nekak nujen nasledek tolikerih zmot izvedencev v drugih strokah. Prav tako tudi ne izključujem, da bi v današnjih razmerah kak filozof terapevt ne mogel imeti večjega uspeha s svojim načinom "zdravljenja", kakor pa marsikak psiholog, psihoanalist ali psihiater, – če seveda sogovornik (ne klient ne pacient) ne bi imel kakšne resnične telesne ali duševne bolezni.

Res je pa tudi, da bi bilo še bolj primerno, ako bi ti preveč specializirani izvedenci v pacientih začeli videvati človeka v njegovi celotnosti in ga tudi skušali zdraviti upoštevajoč to človekovo neizogibno zahtevnost. V svojem vsakdanjem strokovnem delovanju bi morali priznati, da sami ne zmorejo vsega, ker da vsak človek potrebuje še nekaj več kakor telesno in duševno zdravje, oz., da nikoli ne bo dosegel tega zdravja, če bi ne imel vsaj prizadevnosti za dozorevanje k polnosti človeka.

IRENA AVSENIK NABERGOJ

LITERARNA KRITIKA IN ESEJISTIKA V REVIMI MEDDOBJE (1954)

Magistrska naloga

Univerza v Ljubljani - Filozofska fakulteta
Oddelek za slovanske jezike in književnosti
mentorica: prof. dr. Helga Glušič
Ljubljana, april 1998

Izobrazba služi uživanju, okrasu in sposobnosti. Pri uživanju je glavna korist izobrazbe zasebnost in odmaknjenost; pri okrasu razgovor; in pri sposobnosti razsojanje in urejanje poslov.

Žrtvovati preveč časa izobrazbi je malomarnost; uporabljati ga preveč za okras je izumetničenost; krojiti sodbe v celoti po njenih pravilih pa je sholastično čudaštvo.

Izobrazba izpopolnjuje naravo, izobrazbo pa izpopolnjuje izkustvo.

Ne berite zato, da bi nasprotovali in spodbijali; niti zato, da bi verjeli in bi imeli to, kar berete, za suho zlato; niti zato, da bi našli pripovedi ali razgovore; ampak da bi merili in premišljevali.

Branje človeka izpopolnjuje, pretresanje ga pripravi, pisanje mu da natančnost; in zato mora imeti človek, ki malo piše, dober spomin; če se bolj malo posvetuje, mora biti priseben; in če malo bere, potrebuje več zvižčnosti, da bi bil videti, kot da ve tisto, česar ne ve.

Zgodovina dela ljudi modre, poezija duhovite, matematika ostroumne, naravna filozofija globoke, morala resne, logika in retorika pa sposobne za prepire: Abeunt studia in mores.

Ne, nobene ovire ali napake duha ni, ki je ne bi mogla odpraviti primerna izobrazba: podobno kot lahko odpravijo telesne bolezni ustrezne vaje.

če torej človekov duh blodi, naj preučuje matematiko; zakaj če je duh raztresen, moramo pri dokazih začeti vse znova: če človekov duh ni sposoben ločevati ali odkrivati razlik, naj preučuje sholastike, zakaj ti so cymini sectores.

Tako ima lahko vsaka pomanjkljivost duha svoj recept.

Francis Bacon Verulamski: O izobrazbi (1597)

1 UVOD

*Laže je povedati kaj novega kot uskladiti stvari,
ki so bile že povedane.*

(Vauvenargues)

*Različno razvrščene besede dajejo različen pomen...
Nihče naj ne reče, da nisem povedal ničesar novega:
snov sem razvrstil na nov način...*

(Pascal)

V svojem magistrskem delu predstavljam eseje v *Meddobju*, osrednji kulturno-literarni reviji slovenske povojne emigracije v Argentini. Slovenska kulturna akcija (dalje: SKA), kulturna matica, ustanovljena leta 1954 v Buenos Airesu po zgledu SAZU, je povezovala vse slovenske kulturne ustvarjalce po svetu in omogočala najboljšo kulturno produkcijo izseljencev ter v veliki meri oblikovala model slovenstva v politični emigraciji. SKA je v letu svoje ustanovitve začela izdajati revijo *Meddobje*.

Literarni avtorji *Meddobja* so v svojih prispevkih uresničevali program, ki si ga je zastavila SKA - v izseljenstvu so se odločili nadaljevati slovensko katoliško tradicijo, ohranяти slovenski jezik in kulturo ter gojiti vse vrste slovenske umetnosti na kar najvišji možni ravni, s hotenjem, da bi se daleč od domovine lahko ohranili kot narod.

Kulturniki niso imeli ugodnih razmer za svoje delo, saj so najprej morali "preživeti" v novem okolju oziroma si poiskati zaposlitev, zato jim je primanjkovalo časa za intelektualno delo. Za svoje ustvarjanje niso dobivali denarne podpore, vendar pa so v sebi imeli dovolj idealizma in optimizma, da je z njihovo pomočjo kulturno življenje v skupnosti zaživelo, se ves čas bogatilo in živi še danes.

Tako je tudi v esejih *Meddobja* opaziti kakovostna nihanja, kot posledice slabih delovnih razmer, pa tudi dejstva, da so izseljenci ves čas morali razčiščevati svoj novi bivanjski položaj, reševati vsakokrat aktualna kulturna in politična vprašanja, ne vedno brez sporov zaradi različnih pogledov in ne brez odmikov (zlasti v sedemdesetih letih). Najaktualnejših tem so se avtorji lotevali prav v obliki esejev; ti so razen v *Meddobju* objavljeni še v drugih publikacijah, na primer v listu *Svobodna Slovenija*, v kulturno-znanstveni reviji *Vrednote*, v "propagandnem glasilu" *Glas*, pozneje, v sedemdesetih letih, še v *Siju slovenske svobode* in drugod.

Revija *Meddobje* je skušala biti apolitična, prav tako je bila tudi SKA mišljena le kot kulturna ustanova, kljub temu pa je v obeh pozneje prihajalo tudi do politizacije. Mislim, da je bil pojav politizacije glede na izseljenski položaj pravzaprav samoumeven.

V okviru SKA so po zgledu SAZU delovali različni odseki, pomembni so bili predvsem filozofski, literarni, glasbeni in gledališki, od leta 1966 tudi teološki, in v okviru teh področij so pisci ves čas pisali različne prispevke - eseje, literarne kritike, reportaže, ocene in drugo. Esejistični del v *Meddobju* se dotika zlasti področij literature, filozofije in teologije.

V *Meddobju* niso objavljali samo slovenski avtorji iz Argentine, ampak je vanj pošiljalo prispevke tudi nekaj piscev iz ZDA, Italije, Kanade ter po en pisec iz Anglije, Avstrije, Belgije, Francije, Japonske, Španije in Švice. Čeprav sta Slovenija in slovenska povojna emigracija vse do osamosvojitve živeli skoraj povsem odtujeno, pa je v *Meddobje* pisalo tudi nekaj avtorjev iz domovine (S. Majcen, F. Rode in drugi).

Izseljenski kulturniki so bili ves čas izjemno dejavni, skrbeli so za kar se da redno izhajanje publikacij, izdajanje knjig, prirejanje kulturnih večerov; z nagradnimi literarnimi natečaji so vzpodbujali literarno dejavnost, aktualizirali literaturo in piscem dajali morda marsikdaj tudi edine povratne informacije ali odmeve na njihovo delo.

V svojo nalogo sem uvrstila eseje šestih pomembnih peres slovenske povojne emigracije, to so Milan Komar, Zorko Simčič, Ruda Jurčec, Vinko Brumen, Ignacij Lenček in Karel Vladimir Truhlar. Naj poudarim, da je to le izsek iz bogate esejistične ustvarjalnosti v *Meddobju*, ki, razen esejev Vinka Brumna, zajema predvsem prvo obdobje delovanja SKA in hkrati začetno obdobje izhajanja revije *Meddobje*. V tem času smo pričre verjetno najizvirnejšim in tudi najbolj kakovostnim (so izjeme!) esejem v reviji, postavljajo se temelji uredniške politike in oblikujejo načelna stališča, ki se jih držijo vsi sodelavci pri reviji. Izseljenski pisci so na prvo mesto postavljali idejo slovenstva ali dokazovanje narodne zavesti ter vero oziroma zavezanost Bogu. Že na samem začetku so začeli postavljati temelje svojevrstni slovenski kulturi, ki po eni strani skoraj v celoti korenini v krščanstvu, posebno razsežnost pa ji daje tudi specifičen izseljenski položaj.

V poznejših fazah izhajanja *Meddobja* se eseji vsebinsko večkrat ponavljajo, včasih tudi v okviru esejev enega samega avtorja,

najboljši esejisti iz prvega obdobja pa iz različnih vzrokov nehajo pisati.

Seveda so tu še številna pomembna esejistična imena, tako iz prvega kot tudi iz poznejših obdobj, ki si zaslužijo obravnavo v prihodnje, kot na primer Tone Brulc, Lev Detela, Alojzij Geržinič, Mirko Gogala, Avgust Horvat, Vladimir Kos, Andrej Rot in drugi. Posebej zanimivo bi bilo analizirati tudi eseje piscev druge oziroma poznejših generacij, rojene že na tujem, in jih primerjati z esejmi prve generacije. Že po bežnem branju je namreč mogoče ugotoviti njihov drugačen pogled na življenje v diaspori (večja pripravljenost za sodelovanje z argentinskim prostorom, manjša zaprtost v slovensko skupnost oziroma širši pogledi na vprašanja izseljenstva in domovine...).

Izmed številnih sem torej izbrala šest esejistov in z njihovimi esejmi skušala v grobem predstaviti izseljenške poglede na literaturo, filozofijo, teologijo, etiko in moralo; hkrati pa sem v njihovem pisanju odkrivala tudi njihov odnos do "stare" in "nove" domovine in njenih ljudi.

V svoj izbor sem si prizadevala vključiti le "čiste" eseje, ne pa tudi literarnih kritik, ocen, reportaž, feljtonov ali kakih drugih podobnih vrst pisanja. Že na samem začetku sem se tako morala ustaviti ob vprašanju, kaj je esej, kakšne so njegove značilnosti in kaj njegov nameravan izraz. To polliterarno vrsto je namreč včasih zelo težko ločiti od njej podobnih oblik pisanja, pogosto se tudi zgodi, da so v esejih sestavine kake druge literarne vrste ali pa so v "neesejih" odlomki esejističnega pisanja. Ugotovila sem, da je literature o teoriji eseja, ki je izšla v Sloveniji, malo, definicije eseja pa so pri različnih avtorjih različne (med drugim nekateri o eseju govorijo kot o literarni vrsti, drugi kot o polliterarni vrsti, tretji kot o literarni zvrsti in podobno). Zato sem iskala jasnosti pri tujih literarnih teoretikih, še posebej pri filozofskih oznakah eseja Adorna in Lukácsa. Po natančnem in kritičnem študiju teorije eseja sem v svoj izbor uvrstila eseje v obliki krajših spisov, ki diskurzivno v prozi predstavljajo aktualna vprašanja iz življenja, morale, politike, umetnosti in znanosti. Izbrane eseje so morali odlikovati miselna kakovost in osebni slog ter živost in neposrednost, s katerimi se esejisti obračajo k izobraženemu bralcu. Kadar sem v svoj izbor uvrstila prispevek, ki ni čisti esej, sem na to opozorila in odkrila sestavine, ki ga od njega malo, vendar ne bistveno odmikajo.

Ob izboru avtorjev sem bila pozorna tudi na njihovo čim bolj vsestransko kulturno razgledanost, sposobnost ostrega opazo

vanja, smisel za različne vrste humorja, meditativnost ter zlasti na njihovo izrazito naravnost k etičnemu in filozofskemu. Pri različnih piscih je bilo zanimivo opazovati, koliko so zavezani eni sami resnici oziroma prepričanju, koliko pa dovoljujejo izražanje različnih razmišljanj in nazorov. Povečini je bilo namreč mogoče ugotoviti, da se vsi držijo enega samega, katoliškega koncepta, do filozofskih resnic, ki se od katolištva odmikajo, pa so bolj ali manj nezaupljivi, skeptični ali celo odkrito negativno naravnani (so izjeme!). Kljub temu tudi sami v svojih esejih ugotavljajo in vzpodbujajo predvsem nujnost dialoga z drugače mislečimi in svariijo pred zapiranjem v "geto", vprašanje pa je, koliko do takega dialoga v praksi zares prihaja.

Po besedi o esejih in predstavitvi *Meddobja* sem torej prikazala eseje šestih izbranih esejistov. Po kratki oznaki vsakega avtorja in njegovega dela sem eseje predstavila kronološko (razen pri Komarju, pri katerem so ti razporejeni tematsko). Po analizi vseh esejev omenjenih avtorjev sem skušala odkriti predvsem posebnosti, ki so posebej značilne za vsakega posameznega esejista, njegovo specifičnost pisanja - tako vsebinsko kot oblikovno -, predvsem pa sem skušala prek esejev vsaj delno odkriti specifičnega in samosvojega duha vsakega teh esejistov.

Izmed izbranih piscev je še največ esejev napisal Vinko Brumen, saj je pri reviji sodeloval vse svoje življenje; Ruda Jurčec je v *Meddobju* pisal do razcepa pri SKA leta 1969, le po nekaj let pa so objavljali tudi Zorko Simčič, Milan Komar, Ignacij Lenček in Karel Vladimir Truhlar. S svojim izborom sem lahko predstavila dokaj bogato vsebinsko paleto esejev: Brumen se je v njih največ ukvarjal s filozofijo in kritiko ter z vprašanji zdomskega slovenstva, Jurčec je v svoje eseje vnesel široko vsestransko politično in kulturno-literarno razgledanost ter zelo zanimiv slog, Simčič je v esejih s svojim ustvarjalnim nemirom na visoko umetniški način, miselno in filozofsko nenehno iskal ter razkrival najbolj žgoča in aktualna bivanjska vprašanja, Lenček in Truhlar pa sta v njih odkrivala predvsem teološke vsebine.

V koncept svoje naloge sem sprva uvrstila tudi Tineta Debeljaka (rojen 1903) in Franceta Papeža, toda po pregledu njunih člankov v *Meddobju* sem ugotovila, da se bolj kot esejev lotevata literarnih kritik, zato sem ti poglavji pozneje izpustila. Tine Debeljak je bil sicer že doma uveljavljen pisatelj, pesnik, literarni zgodovinar, slavist, prevajalec velikih literarnih del iz slovanske literature; urednik Slovenca, Doma in sveta ter

Branko Zavrtnik: "Pravna fakulteta" (0,70 x 0,50 m) - olje.

izdajatelj del Cankarja, Balantiča, Preglja in drugih slovenskih književnikov. Njegovo obsežno in zanimivo kritiško in prevodno delo v *Meddobju* bi bilo vredno samostojnega pregleda in predstavitve. France Papež pa je zame predvsem pesnik. Za omenjenim pregledom esejev po avtorjih sem skušala opazovati eseje še tematsko, da bi tako lahko sestavila čim popolnejšo sliko izseljenskega duhovnega življenja. Opazovala sem jih s psihološkega, etičnega, literarnega, sociološkega in kulturnega vidika; ob tem pa sem se zavedala, da je ta razdelitev le pripomoček in da se različni vidiki med seboj samoumevno povezujejo in dopolnjujejo.

Posebej sem se ustavila ob religiozni tematiki esejev. Poleg močne narodne zavesti je namreč pri izseljencih imela veliko vlogo tudi vera; številni celo menijo, da so se v Argentini uspeli ohraniti ravno zaradi zvestobe Bogu, saj vztrajanje samo zaradi dokazovanja, da niso narodni izdajalci, ne bi bilo dovolj. Vsi člani skupnosti so morali biti katoličani; prepričani so bili, da jih Bog ne bo zapustil, čeprav jih ves čas preizkuša, ob osamosvojitvi Slovenije pa so verjeli, da jih je Bog s tem poplašal za trpljenje. Esejisti so si v esejih prizadevali tudi krepiti vero oziroma versko vzgajati. Ob tem me je zanimalo, kakšno je njihovo razumevanje krščanstva in kakšen odnos imajo do ateizma in drugih tedanjih pojavov (npr. brezreligiozno krščanstvo, materializem...), ki so po njihovem mnenju ogrožali katoliško vero.

Morda ne sodi povsem v okvir naloge beseda o literarni kritiki v *Meddobju*. Kot dodatek pa jo predstavljam zato, ker med drugim odkriva poglede slovenskih kulturnikov v diaspori na slovensko literaturo, ki je nastajala v različnih časovnih obdobjih v domovini. Ob primerjavi z literarnimi kritikami, ki so sočasno izšle v domovini - v reviji *Sodobnost* - lahko ugotovim, da je literarna kritika v *Meddobju* (drugače kot v *Sodobnosti*) velikokrat ideološko naravnana, da merila za vrednotenje književnikov niso vedno le literarna, ampak tudi ideološka. Kritiki se ustavljajo ob življenjskih nazorih ter etičnih in moralnih načelih izbranih pisateljev; v zvezi s tem je njihovo označevanje večkrat preveč črno-belo in neobjektivno (zlasti literarne kritike Vinka Beličiča). Vsekakor bi bilo zelo zanimivo primerjati med hkratnimi literarnimi kritikami doma in v izseljenstvu, ne zaradi iskanja ideoloških razhajanj, ampak predvsem s odkrivanjem stičnih točk, povezav in bogatitve slovenske literarne kritike. Marsikatera literarne kritike v *Meddobju*, zlasti morda Debeljakove ali Papeževe, so namreč zelo kakovostne,

posebno tudi zaradi izjemne razgledanosti omenjenih avtorjev po svetovni literaturi, s katero njune kritike dobijo še večjo vrednost.

V okviru dodatka o literarni kritiki so posebej zanimive v *Meddobju* objavljene kritike Balantičevega, Hribovškovega in Kocbekovega dela, pa tudi kritike del izseljenskih ustvarjalcev. Zlasti o teh je namreč domovina dolgo molčala in jim ni dovolila vstopa v slovensko literarno zgodovino. Slovenski literarni zgodovinarji so sicer v svojo obravnavo že dovolj zgodaj vključili npr. Narteja Velikonjo, Franceta Balantiča in celo Ivana Hribovška - omenjali so jih v literarnih zgodovinah, leksikonih, esejih in tudi v antologijah - toda le izjemoma, skromno in zelo obzirno. V dodatku predstavljam le del literarnih kritik v *Meddobju* - le tiste o ustvarjalcih, ki so jih vzporedno predstavljali v Sloveniji. Sicer pa poglavje o literarni kritiki presega namen tega dela. Predstavljam ga predvsem kot dodaten pogled na duhovno razmišljanje izseljencev, pa tudi kot vzpodbudo za kako prihodnje raziskovanje v tej smeri.

Ob koncu spregovorim še o razmerju izseljencev do Slovenije in njenih ljudi. Ta odnos odkrivam ob branju njihovih misli v esejih - v odlomkih, v katerih opisujejo svoje redke stike z ljudmi iz domovine; odkrivam ga v meditativnih vložkih, v katerih se spominjajo preteklosti ali pa omenjajo prihod prišlekov od doma, pa v sestavkih, v katerih se izseljenski avtorji ustavljajo ob prebiranju publikacij, knjig in pisem iz domovine. Skorajda bolj kot o vojni preteklosti izseljenci pišejo o političnem ozračju v Sloveniji; na primer o izginjanju običajev, brezciljnosti in cinizmu, o nizkem narodnem prirastku prebivalstva, o težavah, s katerimi se srečujejo domači književniki pri svojem literarnem ustvarjanju, o padcu morale, ateizmu in marksizmu, o literarnih pojavih dogmatizma in nihilizma in še in še. Ob tem pa hkrati svarijo pred površnim in nepravilnim opazovanjem razmer v domovini ter tudi pred nerealnim odnosom do nje. Povojni emigranti se čutijo sestavni del Slovenije, zato jih skrbi usoda slovenskega naroda in ljudi.

Upam, da sem s svojo nalogo uspela prispevati kako novo spoznanje oziroma povedati kaj novega o ljudeh, ki jih v Sloveniji predolgo nismo poznali. Prepričana sem, da eseji v *Meddobju* pomenijo obogatitev povojnega slovenskega eseja, saj so visoko intelektualna prozna literatura, ki so jo napisali široko svetovno razgledani filozofi, teologi, literati in drugi izseljenski

misleci. Je literatura ljudi z ogromnim duhovnim in intelektualnim potencialom, ki ga zaradi specifičnih življenjskih razmer vsi niso mogli v polni meri razviti in izraziti. Menim, da je bila povojna Slovenija prikrajšana za vrsto literature, ki skoraj v celoti temelji v krščanstvu, in da je to kulturno delo treba umestiti v slovenski prostor.

Naj se na tem mestu zahvalim predvsem svoji mentorici, prof. dr. Helgi Glušič, za svetovanje pri izboru teme, kritične nasvete in nenehno vzpodbudo. Hvala tudi prof. dr. Matjažu Kmeclu, prof. dr. Miranu Hladniku, prof. dr. Janezu Bogataju in prof. dr. Milčku Komelju za zamisli, s katerimi so mi pomagali nalogo oblikovati, in za njihovo pomoč pri iskanju ustrezne literature. Zavedam se, da s tem pisanjem še nisem povedala vsega, da bi marsikatero poglavje lahko še dopolnila in izboljšala, tudi z njihovimi nasveti - upam, da kdaj v prihodnje! Rada bi omenila še nekaj ljudi, ki so mi pomagali pri pisanju magisterija. Mag. Andrej Rot, sodelavec in nekdanji sourednik Meddobja, mi je prijazno pomagal s knjigami, revijami in nasveti; z literaturo mi je pomagala še mag. Rozina Švent iz rokopisne zbirke NUK-a. Hvala lepa tudi akad. prof. dr. Jožetu Krašovcu za njegovo velikodušno pomoč. Na koncu hvala tudi Tomažu, da je kdaj popazil na Davidka in mi pomagal pri tehničnem urejanju naloge.

2. BESEDA O ESEJU

2.1 Značilnosti eseja kot literarne vrste

Številni literarni teoretiki so na različne načine skušali odgovoriti na vprašanje, kaj je esej, oziroma opredeliti in razmejiti to literarno vrsto od njej podobnih. To je bila že od samega nastanka eseja zapletena naloga, pa tudi danes, v dobi vse večje razširjenosti književne kritike, novinarstva in znanstvene publicistike, je včasih težko razlikovati med esejem in reportažo, črtico, feljtonom, kramljanjem ter drugimi vrstami novinarskih člankov, podobno tudi med esejem in nekaterimi krajšimi oblikami priljubljene znanstvene publicistike. Razen tega se esej pojavlja tudi kot sestavni del takega velikega romana; že pri Cervantesu najdemo eseje, vgrajene v roman, razvoj modernega evropskega romana pa je povezan prav z esejizacijo romana - primer za to so Gidova in Proustova dela, romani T. Manna, R. Musila, H. Hesseja, Brocha ter številnih avtorjev iz anglosaškega jezikovnega prostora (T. Wolfe in J. Dos

Passos), predstavnikov francoskega novega romana (M. Butri), latinskoameriškega romana (G. G. Márquez) in drugih literatur (M. Kundera). Tudi slovenski roman so zaznamovale esejistične spodbude - te so vidne že pri Ivanu Cankarju, Izidorju Cankarju, v *Alamutu* Vladimirja Bartola, v predvojnih novelah Cirila Kosmača; v povojnem romanu pa pri številnih slovenskih romanopiscih - Dominiku Smoletu, Lojzetu Kovačiču, Marjanu Rožancu, Jožetu Snoju, Vitomilu Zupanu in drugih.

Slovenci smo v zadnjih desetletjih tega stoletja sicer sprejeli najbolj razširjene oznake eseja, vendar pa še nismo dokončno ugotovili, kaj je zanj res značilno. Predvsem še nismo rešili vprašanja, kakšno je razmerje med esejem in njemu podobnimi literarnimi vrstami. Janko Kos ugotavlja, da je slovenske teoretike in zgodovinarje eseja motila zlasti bližina znanosti in so esej razumevali predvsem kot neke vrste znanstveno, na lažji in svobodnejši način prirejeno razpravo (J. Kos, *Esej in Slovenci*, *Sodobnost* 27, 1979, str. 42). Po njegovem mnenju je esej Slovincem vedno povzročal teoretične in praktične težave zlasti iz dveh vzrokov - zaradi nerazvitosti slovenskega pojma o esejju in nerazvitosti slovenskega eseja samega na sebi. Razlogi za tak položaj slovenskega eseja naj bi bile pretekle družbene razmere, neugodne za razvoj te literarne vrste - zaradi oklepanja določenih dogem, ideologij in filozofskih sistemov je namreč esejistom manjkala razvita subjektivnost (prim. J. Kos, navedeno delo).

Dušan Puhalo v Slovarju literarnih terminov (*Rečnik književnih termina*, Beograd 1985) govori o esejju kot o posebni književni vrsti, ki se od znanstvene in novinarske publicistike razlikuje s svojo miselno kakovostjo in osebnim slogom. Označuje ga kot krajši spis, sestavek, ki vprašanje iz življenja, morale, politike, umetnosti ali znanosti diskurzivno predstavi v prozi - ta nosi izrazit pečat avtorjevega miselnega in ustvarjalnega temperamenta ter se živo in neposredno obrača k izobraženemu bralcu.

Esej se giblje "na meji med čisto beletristiko in pisanjem, ki uporablja določene prvine filozofsko-logičnega oziroma znanstvenega mišljenja. /.../ Tematika te literarne vrste je omejena samo pogojno, vsekakor pa je dosti bolj nedoločena kot pri nekaterih drugih, sorodnih literarnih in polliterarnih vrstah" (Poniž et al. 1993, str. 7).

Esejist kot pisec eseja se odlikuje po poudarjenem subjektivnem stališču in posebnem slogu. Idealno je, če združuje v sebi erudicijo, vsestransko kulturno razgledanost in talent; spo-

sobnost ostrega opazovanja, močan duh, smisel za različne vrste humorja, za odtenke in razlikovanja; sposobnost materializiranja in oživljanja pojmovnega, meditativnost ter izrazito naravnost k etičnemu in filozofskemu. Esejist kritično in utemeljeno piše o stvareh, ki jih dodobra kritično pretrse. Ni zavezan eni sami resnici, ampak "dovoljuje, da skozenj spregovorijo različne, nasprotujoče si in celo izključujoče se misli, mnenja in pogledi, svetovni nazori, prepričanja, verske in filozofske resnice; /.../ se spopade z različnimi pogledi in o isti stvari izreče več resnic, ki se dopolnjujejo in izključujejo..." (D. Poniž, *Šolski esej*, Ljubljana 1994, str. 13). Znanstvene "resnice" sprejema kritično, zanima ga tisto, kar ima zanj v njih poseben pomen; gre v globino. Poniž govori o treh temeljnih položajih esejista pri oblikovanju eseja: to je najprej "zavezanost samemu sebi, torej tistemu, kar je predmet razmisleka"; potem "svoboda pri raziskovanju tega, kar se je - kot predmet eseja - izkazalo za vredno obravnave"; končno pa "zavest, da je esej ob tem, da je poskus, torej odprta struktura, tudi način tehtanja, se pravi hkratnega ogledovanja, presojanja, opazovanja več različnih, a nekako povezanih, združenih in odvisnih predmetov, pojmov, problemov, vprašanj, ki sestavljajo začetno točko, s katere esejist začne svoj poskus" (D. Poniž, prav tam, str. 14).

Tipične lastnosti eseja oziroma esejista so kritičnost, polemičnost, nagovor bralca, spretnost pri določanju teme in predmeta razpravljanja, zapletena pot in približevanje k sklepnim točkam. V vrhunskem eseju hkrati odsevajo duše znanstvenika, filozofa in umetnika; tak esej predstavlja kritiko (svoje) dobe, človeške narave, nravi, običaje ter kritiko književnosti.

2.2 Nekaj besed o razvoju eseja od njegovih začetkov do danes

Začetnik eseja je Michel de Montaigne (1533 - 1592). Bil je genialen mislec-umetnik v obdobju renesanse, ko so se znova odprla razmišljanja o vseh bistvenih človekovih vprašanjih - o življenju, usodi, smrti, ljubezni, oblasti, o pokoravanju cerkvenim ali posvetnim normam in drugem. V obdobju renesanse se je človek začel upirati sholastični filozofiji fevdalnih ideologij in na novo odkril grško-rimsko klasiko. Moralno-etični stiski renesančnega človeka je bil kos Montaigne z revolucionarno mislijo, da bo "človeka, tega splošnega,

najbolj človeškega in resničnega človeka brez krinke /.../ odkril le, če bo spoznal samega sebe" (D. Flere, *Spremnna beseda h knjigi Francoski moralisti*, Ljubljana 1977, str. 158). Pri tem opazovaju svojega lastnega jaza - z resnicoljubnostjo, nemirom, previdnostjo in radovednostjo - je sestavil svojo filozofsko etiko, hkrati pa odkril novo literarno obliko - esej. V tej obliki je predstavil svoja lastna spoznanja o človeku, dvomeč v vse tedaj veljavne resnice. Leta 1580 je tako v svoji zbirki *esejev* prvič uporabil izraz *esej* s takim obsegom in vsebinsko določenostjo, kot ju ima še danes. Tega leta je objavil dve knjigi *esejev* z naslovom *Essais*, leta 1588 pa še tretjo. Njegovi eseji so nastali iz zapiskov ob prebranih knjigah in se razvili v zelo osebna, včasih avtobiografsko-psihološka razmišljanja o številnih praktično-etičnih in družbenih vprašanjih. Njihov čar je v pisanju, ki je na videz kaotično, toda v resnici mojstrsko organizirano, pa tudi v širokosrčnem, vendar skeptičnem stališču do življenja. Na njegove prve eseje, ti so nastali ok. 1570-75, je vplival rimski stoik Seneka. V tem obdobju je Montaigne postavil temelj kritičnemu razmišljanju, ki ni bilo niti strogo literarno niti strogo znanstveno, temveč nekje na skupnem robu: pisatelj v različnih priročnikih, enciklopedijah in leksikonih ni izbral le zbranega znanja, ampak mu je že dodajal svoje komentarje. V drugem obdobju svojega pisanja, po letu 1575, je začel preučevati še Plutarha in njegove *Vzporedne življenjepise*. Tedaj je dokončno izoblikoval novo literarno vrsto, ki ni več temeljila na tujem znanju, na določenih avtoritetah, marveč v pisateljevem lastnem miselnem svetu (prim. *Rečnik književnih termina*, geslo *Esejista*, in D. Poniž, *Šolski esej*, Ljubljana 1994, str. 12, 13).

Po ugotovitvah Ericha Auerbacha v delu *Mimesis Dargestellte Wirklichkeit in der abendlindischen Literatur* (Bern 1946 in 1959, poglavje *L'humaine condition*) so za razvoj Montaignovega eseja bistvene štiri značilnosti, po katerih se ravna "čisti esej". Značilno je, da so eseji zlitje tega, kar je avtor doživel sam, kar je slišal od drugih ali prebral v knjigah in kar se je dogajalo v njegovi okolici. Esejist si pri pisanju ne pusti vzeti svobodne volje in pri svojem izboru ne raziskuje stvari z eno samo metodo, zato je njegov način izražanja bolj spontan in bližji vsakdanji pogovorni besedi kot pa pri njegovih sodobnikih, še vedno obremenjenih s sholastičnim dogmatizmom in aristotelovskimi obrazci. (D. Poniž, *Literarni leksikon: Esegj*, 33. zvezek, Ljubljana 1989, str. 20).

Druga značilnost Montaignovih esejev je, da se avtor pri pisanju esejev ne izloči iz okolja, časa in življenjskih razmer, zato se mora odreči - za razliko od sodobnikov - končni definiciji samega sebe ali idealnega človeka, ki bi morala biti nujno abstraktna.

Značilno je tudi, da Montaigne odpira možnost za uvajanje moderne filozofske metode - to se kaže v njegovem zanimanju za življenje drugih in za splošen pogled na zgodovino. Montaigne želi spoznati vsakdanje ravnanje ljudi, za razliko od piscev kompilacijske literature, ki se zanimajo le za življenje izpostavljenih osebnosti. Spoznavanje življenja drugih sprejema s skepsjo in ima do dogodkov svoje lastno razmerje.

četrta značilnost Montaignovih esejev je enotnost med delom in avtorjem: "Kot sem ustvaril svojo knjigo, tako je tudi knjiga ustvarila mene", poudarja Montaigne v drugi knjigi svojih *Esejev* (D. Poniž, prav tam).

Jezikovno Montaigne rad uporablja stalna ljudska rekla, pregovore in primere; kontrastira jih z eksaktnostjo latinskih primer in citatov iz omenjene literature. Uporablja učinkovit, jasen, nezapleten jezik, utemeljen na pomenskih obratih.

Ob Montaignu pa je nujno poudariti tudi eseje Francisca Bacona (1561 - 1626). Ti so nastali približno v istem času, vendar pa se od Montaignovih zelo razlikujejo, med drugim tudi zaradi Baconovega drugačnega filozofskega in javnega delovanja. So veliko manj osebni, bolj suhi in po tonu svežanejši od Montaignovih. Njegovi *Eseji ali meščanski in moralni nasveti*, objavljeni leta 1597 (v končni izdaji iz leta 1625 jih je 58), so sentenčni in jedrnat ter vselej vsebujejo tudi apodiktčne sodbe o moralnih, političnih in estetskih temah. Bacon je ustvarjal bolj po pravilih, ki veljajo v znanstveni metodologiji; njegovi eseji so manj svobodni, manj subjektivni kot Montaignovi, čeprav ohranjajo tipične lastnosti eseja. Bacon je menil, da ima esej predhodnike v nekaterih spisih Seneke in drugih piscev epistol, kontroverzij... Prav zaradi njegovega vpliva se je esej v Angliji tako udomačil, da ta dežela danes velja za pravo domovino eseja.

Frane Jerman, prevajalec Baconovih del v slovenščino, poudarja, da smo z Montaignovimi in Baconovimi eseji dobili dva različna esejistična sloga. Baconov tip po njegovem mnenju ustreza tipu t.i. znanstvenega eseja (D. Poniž, *Literarni leksikon: Esaj*, str. 22). Montaignove eseje označuje kot izpovedujoče, subjektivno refleksivne, Baconove pa kot spise, ki skušajo poučevati, moralizirati in stvari prikazovati objektivno.

Na splošno pa je esej poznorenesančni oziroma zgodnjenovoveški pojav - v svobodni, skeptični in radovedni naravi piscev esejev se odražajo humanistične predstave o svetu in človekovem položaju v njem.

Pomenski obseg termina se je skozi stoletja spreminjal. Esaj je od nastanka dalje dobival večjo pomensko širino, vse do 20. stoletja, ko se je z začetkom zgodovinsko-razvojnega in vsebinsko-tipološkega raziskovanja esaja njegovo pomensko področje skrčilo na približno tak obseg, kot ga ima še danes. Prvine, iz katerih se je razvil, najdemo predvsem v filozofski, moralistični in didaktični prozi, že od antike naprej. Razvoj te literarne vrste je bil v različnih državah različen (predvsem angleški in francoski esej), esej pa se je razlikoval tudi v posameznih obdobjih; velika razlika je npr. med renesančnim in razsvetljenskim esejem ali pa esejem 19. stoletja. V okviru moje naloge me zanimajo predvsem sodobne predstave o esaju oziroma najnovejša dognanja o tej literarni vrsti.

V 20. stoletju je esej postal ena najbolj razširjenih literarnih vrst (po J. Kosu - zvrsti). Največ esejev se ukvarja z vprašanji umetnosti, kulture in morale, značilno pa je, da sodobni esej obravnava tudi nadnacionalne teme. Na splošno na eni strani prehaja v podlistek in se pojavlja v dnevnem tisku, na drugi strani pa prehaja v čisto literaturo, predvsem v roman; značilen je tudi vse pogostejši pojav "nečistega" esaja, pri katerem se esej prepleta z nekaterimi drugimi literarnimi in polliterarnimi vrstami - s pogovori, pismi, literarnimi poslanicami; z meditacijami, refleksijami, literarnimi študijami, pisanimi v esejistični ali literarizirani obliki; z daljšimi glosami, dnevniškimi zapiski, literariziranimi razpravami z esejističnimi vložki; s traktati ter polemikami s prikrito ostjo...

Predmet esaja vse bolj postaja literatura, hkrati pa esej vedno bolj prevzema nekatere literarne postopke, s tem pa se izmika svoji lastni, montaignovski obliki. Za sodobni esej je še značilno, da ves čas ohranja izvirno razmerje med umetniškimi - literarnimi - in znanstvenimi - spoznavnimi prvinami - te prepleta in kontrastira skozi svojo lastno optiko. In zdaj končno - katere so pravzaprav značilnosti esaja kot literarne vrste po najnovejših dognanjih?

Literarni teoretiki in zgodovinarji so začeli esej podrobneje preučevati šele v zadnjih desetletjih; pomembnejša dela o tej literarni vrsti so napisali zlasti Gyrgy Lukács, Max Bense in Theodor Adorno.

2.3 Gyrgy Lukács - o bistvu in obliki eseja

G. Lukács je s svojimi eseji, objavljenimi leta 1910 v madžarščini, pravzaprav začel teoretično-filozofska razmišljanja o eseju kot posebni obliki. S tem se je po Poniževem mnenju tudi začelo razmišljati o posameznih vidikih in širših vprašanjih o zgodovini, nastanku, notranji zgradbi in učinkovanju eseja (D. Poniž, *Literarni leksikon: Esej*, str. 27), taka razmišljanja pa so se razmahnila zlasti po drugi svetovni vojni. Lukács je o eseju pisal v spisu *O bistvu in obliki eseja*, prvič objavljenem v knjigi *Duša in oblike* leta 1910. Kot pravi J. Kos, je Lukács v tem svojem delu skušal na esej pogledati kot na umetnino in umetnostno zvrst ter nato v njej poiskati tisto, kar ga je zanimalo v luči tistih spoznanj o življenju in umetnosti, ki so mu bila v tej mladostni dobi najbolj pri srcu. Sam pojem eseja naj bi mu ob tem ostal še povsem abstrakten, nedoločen in celo spekulativen, saj med eseje ni uvrščal samo Montaignovih besedil, ampak tudi Platonove dialoge, spise srednjeveških mistikov in Kirkegaardove dnevnike. Za največjega esejista je razglasil Platona, češ da je Sokratovo življenje "tipično za formo eseja". V takih zvezah se po Kosovem mnenju opredelitev eseja izgublja v utopično-imaginarne predstave, ki nimajo z njegovim dejanskim ustrojem in razvojem prave zveze. (J. Kos, *Esej in Slovenci*, *Sodobnost* 27, 1979, str. 45).

Naj navedem nekaj poglobitvenih misli o eseju iz Lukácsovega dela *Duša in oblike*. Lukács eseju pripisuje "amorfnost oblike". Esaj je brat pesništva in hkrati na začetku procesa, ki šele vodi k njegovemu samooblikovanju - se pravi k nastanku četrte literarne zvrsti - poleg lirike, epike in dramatike.

Lukács govori o eseju kot umetniški obliki, vendar povsem simbolično in v prenesenem pomenu. Čuti, da ima esaj obliko, ki ga loči od vseh drugih umetniških oblik, zato ga skuša čim ostreje ločiti prav s tem, da ga označuje kot umetniško obliko. Ne zanimajo ga podobnosti, ampak razlike med esejem in pesništvom. Opozarja na nujnost razlikovanja med praviimi eseji in koristnimi, nepravilnimi eseji imenovanimi spisi, ki ponujajo samo nauke in podatke.

Esejev ne beremo le zato, ker so ti poučni, saj bi samo kot taki izgubili vrednost v hipu, ko bi se pojavila kaka nova, boljša hipoteza. Pri eseju naj bi šlo za nekaj drugega, načelno novega. V znanosti na nas delujejo vsebine, v umetnosti pa oblike. Znanost ponuja dejstva in njihovo povezanost, umetnost

pa človeške duše in usode. V primitivnih dobah sta bili znanost in umetnost še nerazdruženi in poenoteni, pozneje pa se je znanost od umetnosti ločila in se osamosvojila.

V primerjavi s kritikami gre pri eseju za ista življenjska vprašanja, ki pa so zastavljena neposredno življenju in ne potrebujejo posredovanja literature ali umetnosti.

Pesnik in kritik sta abstrakciji. Tudi ločevanje oblike in pomena je abstrakcija, s katero Lukács označuje dve nasprotni možnosti pisnega izražanja. Če bi različne oblike pesništva primerjali s prizmatično prelomljeno sončno svetlobo, bi bili spisi esejistov ultravijolični žarki.

Vsako pisanje prikazuje svet v simbolu neke usodne zveze in problem usode povsod določa problem oblike. Ta enotnost je tako močna, da se ena prvina nikoli ne pojavlja brez druge, tudi tu pa je mogoče le abstraktno ločevanje. Pesniška stvaritev torej dobiva od usode svojo obliko, oblika pa se v pesmi vedno pojavlja samo kot usoda. V spisih esejistov oblika postane usoda, usodno načelo. Usoda iz sveta izbira stvari - poudarja pomembne in izloča nepomembne; oblike pa omejujejo gradivo, saj bi se sicer kakor zrak razplnilo v vesolju...

Lukács torej v tem svojem delu govori o oblikah. Kritik je tisti, ki opazi usodno v oblikah. Najmočnejši doživljaj oblik pa je duševna vsebina, ki jo le-te nezavedno skrivajo v sebi. Usodni trenutek kritika je tisti, ko se stvari spreminjajo v oblike. To je mistični trenutek združenja zunanjega in notranjega, duše in oblike.

Esejistu je oblika potrebna samo kot doživljaj. V tem doživljaju je vsebovana resničnost in esejist s takimi doživljaji doživlja in izoblikuje življenje samo. Doživljaji, ki so navdihnili spise esejistov, večini ljudi prodrejo v zavest samo ob opazovanju slik ali branju pesmi.

Esej torej govori večinoma o slikah, knjigah in o mislih. Kritik naj bi izražal resnico o stvareh, esejist pa v odnosu do svojega gradiva ni odvisen od nobene resnice. Esej vedno govori o nečem že oblikovanem ali o čem, kar je nekoč že bilo. Zanj je torej značilno, da novih stvari ne izvaja iz nič, ampak samo znova ureja stvari, ki so bile nekoč že žive. Zato je z njimi povezan in mora vedno izražati njihovo resnico, najti izraz za njihovo bit.

Paradoksalnost eseja je enaka kot pri portretu. Gre za problem podobnosti. Pred upodobitvijo pokrajine se ne vprašamo, ali je res taka, kot je naslikana, pred portretom pa. Res dobri por-

tretji nam razen umetniških občutij ponujajo še življenje nekega človeka, ki je nekoč resnično živel. Portreti nam vsiljujejo občutek, da je bilo portretirančevo življenje tako, kot ga prikazujejo. Ob tem se Lukács sprašuje, ali ni abstrakcija o nekem poljubno izbranem trenutku ali človekovem izrazu trditi, da je to njegovo bitje.

Podobno naj bi bilo z resnico eseja. Tudi esejist si prizadeva za resnico, za utelešenje življenja, ki ga je prebral iz nekega človeka, nekega obdobja, neke oblike. Samo od intenzivnosti njegovega dela in vizije pa je odvisno, ali bomo iz napisanega dobili sugestijo tega življenja.

Velika razlika je v tem, da pesniška stvaritev daje samo življenjsko iluzijo tistega, ki ga predstavlja, junak eseja pa je nekoč resnično živel. Ker vsak esej torej ustvarja drugačen svet, ni mogoče, da bi si dva eseja nasprotovala.

Esej torej teži k resnici. Lukács je prepričan, da bo esejist, če je zares sposoben iskati resnico, na koncu svoje poti dosegel cilj, ki ga ni iskal - življenje; podobno kakor je Savel, prvi izraelski kralj, šel iskat očetove oslice, pa ob tem našel kraljestvo. Pri tem naj ne bi šlo za navadno resnico, resnico naturalizma, ki bi jo prej lahko imenovali vsakdanjost ali trivialnost, ampak za resnico mita, katerega moč je tisočletja obdržala pri življenju prastare bajke in legende. Pravi pesniki mitov so iskali samo pravi pomen svojih tem, katerih pragmatične resničnosti niso mogli, niti hoteli omajati.

Vsak svet, vsak narod in vsaka doba imajo zase neko mitologijo. Od pesnikov in kritikov zahtevamo, da bi nam dali življenjske simbole ter še živim mitom in legendam vtisnili obliko naših vprašanj. Vedno obstajajo dejstva, vendar vsaka doba potrebuje drugačne Grke, drugačen srednji vek in drugačno renesanso. Vsaka doba si bo ustvarila tisto, kar potrebuje.

Esejisti so včasih zvezani z nedotakljivimi dejstvi suhoparnega gradiva; vendar pa je to gradivo le vizija, ki je obstajala pred dejstvi, zato z njim lahko svobodno in samovoljno upravljajo.

Esej v nasprotju s pesništvom še ni prehodil poti, ki vodi v samostojnost, ni še naredil razvoja iz primitivne, nedeljene enotnosti z znanostjo, etiko in umetnostjo.

Največji esejist, ki je kadar koli živel in pisal, je po Lukácsovem mnenju Platon. Platon naj bi bil tudi najsrečnejši izmed vseh ustvarjalcev, saj je ob njem živel Sokrat, katerega bit in usoda sta bili paradigmatični za njegovo obliko - šlo naj bi za silno usklajenost življenja in oblike. Platon je torej srečal Sokrata in

mogel izoblikovati njegov mit ter njegovo usodo izrabiti kot sredstvo za posredovanje svojih vprašanj o usodi. Sokratovo življenje naj bi bilo tipično za obliko eseja, tako kot Ojdipovo za obliko tragedije. Sokrat naj bi namreč vselej živel med skrajnimi vprašanji, vsaka druga živa resničnost naj bi bila zanj enako neživljenjska kakor so bila neživljenjska njegova vprašanja za navadne ljudi.

Naj ob tem povem, da se mnenje, da je Platon začetnik esejističnega pisanja ali kar eseja, ohranja pri nekaterih teoretičnih esejah do naših dni - poleg Lukácsa ga med drugimi zagovarja tudi Bruno Berger (*Der Essay. Form und Geschichte*, Bern 1964). Platonovi dialogi namreč izpostavljajo polemično ost, vzpostavljajo literarne vrednote, njegovo razpravljanje vsebuje številne primere, paralele, parabole. Rudolf Hirzel tako npr. Platonove dialoge imenuje kar eseje v obliki pogovorov.

Esej je po Lukácsu oblika, v kateri se pojavlja hrepenenje, je poskus razumeti bistvo življenja. Moderni esej ne govori o knjigah in pesnikih, zato postaja še bolj problematičen. Stoji namreč previsoko ter preveč stvari uvidi in poveže, da bi mogel prikazati ali pojasniti kako delo. Za predano služenje je postal prebogat in preveč samostojen, hkrati pa preveč intelektualen in mnogoobličen, da bi dobil neko svojo obliko. Postal je zelo oddaljen od življenja.

Lukács vidi rešitev zanj le v skrajni zaostritvi problematičnosti. Esejist bi se zdaj moral zbrati, da najde sebe in začne graditi nekaj novega.

Ob tem se sprašuje, kdo esejistu sploh daje pravico presojanja. Meni, da si jo ta vzame kar sam in da iz samega sebe ustvarja svoje presojevalne vrednote, pri določanju teh vrednot pa ga navdihuje estetika.

O esejistu pravi, da je kot Janez Krstnik, ki gre v puščavo oznanjat o nekom, ki mora priti in pred katerim ni vreden, da se skloni in mu odveže jermen njegovega obuvala. Če ta ne pride - ali ni esejist potem oropan upravičenosti? Če pa se ta pojavi - ali ni esejist s tem postal nepotreben? Ali ni esejist sam s poskusom svojega upravičenja postal povsem problematičen? Esejist je pravi tip predhodnika, zato je vprašanje, ali tak, usmerjen le na samega sebe, sme dajati pravico vrednoti in pomenu. Tistim, ki mu oporekajo izpolnitev v velikem odrešitvenem sistemu, se bo zlahka uprl: vsako resnično hrepenenje bo premagalo tiste, ki se zatikajo v dejstvih in doživljajih. Saj resnično hrepenenje razkrinka vse, kar je navi-

dežno pozitivno in neposredno, razgali jih kot drobčno hrepenenje in ceneno sklepanje, kaže na mero in red.

Esej izgubi moč s prihodom estetike. Tedaj je vsako njegovo oblikovanje samo še uporaba merila, ki je končno postalo neodvrtljivo. Takrat esej postane nekaj zgolj začasnega in priložnostnega. Zdi se torej, da je esej v resnici zgolj predhodnik in nima nobene samostojne vrednosti.

Esej pa se zdi upravičen - kot nujno sredstvo za dosego končnega cilja - in njegov obstoj naj bi imel še drugo, samostojnejšo vrednost. Je namreč duševno dejstvo s svojo vrednostjo in obstojem: je izviren in globok odnos do celote življenja, skrajna kategorija doživljajskih možnosti, ki je ni več mogoče odpraviti. Izpolnitev odpravi hrepenenje, oblikovanje, ki pa temu hrepenenju daje pravo bitnost, ga odreši in mu s tem da večno vrednost. To oblikovanje pa prinaša esej.

Esej je kot sodba, toda pri tej sodbi ni bistvena končna razsodba, ampak sam proces sojenja. Je vrsta umetnosti, je oblikovanje brez ostanka nekega človekovega lastnega, popolnega življenja. Je umetniško delo, pa vendar se od umetnosti razlikuje. Esej nasproti življenju stoji z isto gesto kot umetniško delo, vendar je ista samo gesta, odnos do življenja, sicer pa med njima ni povezave.

2.4 Theodor W. Adorno - esej med znanostjo in umetnostjo

V svoji razpravi *Esej o eseju* iz leta 1958 je Adorno, vodja neomarksistične filozofske šole, presojal esej tako, da je v njem odkrival primerno miselno orodje nasproti uveljavljeni znanosti in filozofiji. Menil je, da se znanost in filozofija izgubljata v razumsko-tehnični volji do moči, esej pa je v nasprotju s tem svoboden, odprt in ustvarjalen (J. Kos, *Esej in Slovenci, Sodobnost* 27, 1979, str. 46). Janko Kos v svoji presoji ugotavlja, da je Adornov pogled preveč spekulativno utopičen, da bi lahko dosegel bistvo eseja, saj mu pripisuje čezmerne, prevelike naloge. Kot ugotavlja Kos, Adorno pod izrazom esej pravzaprav razume esejističen način mišljenja, to pa je nekaj povsem drugega od eseja kot literarne zvrsti (oziroma vrste; op. avtorice).

Naj na tem mestu povzamem nekaj pglavitnih misli o eseju iz omenjenega Adornovega dela. Avtor torej v njem opredeljuje esej kot zvrst "z izhodišč neomarksistične gnoseološke objekti-

vizacije literarnih pojavov" (D. Poniž, *Literarni leksikon - Esej*, str. 31). Denis Poniž ocenjuje, da Adorno "izhaja iz premise, da sodobna znanost 'zapleteno in sestavljeno, antagonistično razcepljeno realiteto zajema in opisuje z netočnimi in poenostavljajočimi predstavnimi modeli', nasprotno znanstvenemu načinu pisanja pa je 'narava eseja v tem, da vzpostavlja preprostejši, vendar logičen in trden svet'". Adorno skuša esej opisati "kot novo, hipotetično in zahteve današnjega časa izpolnjujočo prozno zvrst, v kateri se uteleša upor znanstvenega diskurza in mišljenja, kot je postuliran na začetku Descartesovega *Discours de la methode* (1637)" (D. Poniž, prav tam, str. 32).

Kot Lukács tudi Adorno meni, da esej v nasprotju s pesništvom še ni ločen od znanosti, morale in umetnosti. Ni ga mogoče umestiti v kak predal; razlikuje se od znanstvenega dela, ki hoče kaj doseči, in od umetniškega dela, ki nekaj ustvari. V nasprotju z znanostjo začne govoriti o temi, kjer želi, govori, kar hoče oziroma kar je razbral, in preneha, kjer želi. Interpretacije v eseju niso premišljene, niti niso filološko podprte in so v principu "nadinterpretacije". Adorno esej umešča med znanstveno delo in umetnino in poudarja, da ta ni ne eno ne drugo. Tudi esejist ni ne znanstvenik in ne umetnik.

Vsak duhovni pojav je nabit s pomeni, in če jih hočemo odkriti, potrebujemo prav tisto spontanost subjektivne domišljije, ki jo objektivne discipline preganjajo. Po drugi strani pa se esej razlikuje tudi od umetnosti - po svojem mediju, po svojih pojmi in zahtevi po resnici brez estetskega privida. Tega Lukács ni upošteval, ko je v uvodu v knjigo *Duša in oblike* esej imenoval umetniško vrsto.

Adorno je prepričan, da ima esej pravico do avtonomije oblike. Opozarja na površnost, kakršno kažejo npr. romansirane biografije in podobne "premisne pisarije". Meni, da gre pri njih za popačenja, bolj za težnjo po uspehu in prestižu na tržišču. Slab esej torej govori o osebah, namesto da bi odprl pristop k temi.

Esej se upira doktrini, da je tisto, kar je spremenljivo in vsakdanje, nedostojno filozofije. Upira se pojmovanju, da je časovno nespremenljiv pojem, rezultat abstrakcije, ontološko pomembnejši od individualnega. Esej ne ločuje časovnega in nečasovnega, v prehodnem si ne prizadeva iskati večnega, ampak želi predvsem pokazati na to prehodno. Osvobaja se tradicionalnega pojmovanja resnice.

Ne strinja se s tradicionalnim pojmom metode in tako ne ponuja definicij svojih pojmov. Samih pojmov ne uvaža sistematično, ampak brez ovinkarjenja, neposredno, tako, kot jih dobiva, ter jih pojasnjuje šele v njihovem medsebojnem odnosu. Mnenje o nedoločenosti pojmov, češ da jih določi šele njihova definicija, naj bi bil predsodek znanosti. Ta naj bi zaradi težnje po vladanju potrebovala predstavo o pojmu kot nepopisanem listu. Adorno v nasprotju s tem meni, da so vsi pojmi že implicitno konkretizirani v jeziku, esej pa te pomene razvija dalje.

Esej torej bolj kot definicije poudarja nujnost delovanja pojmov v procesu duhovne izkušnje. Pojmi v tej izkušnji ne sestavljajo zaporedja operacij, misel ne napreduje enopomensko, ampak se momenti prepletajo kot na preprogi; plodnost misli pa je odvisna od gostote te prepletenosti.

Način, kako si esej prisvaja pojme, Adorno primerja z obnašanjem nekoga, ki je v tuji deželi prisiljen govoriti njen jezik, namesto da bi ga po šolsko sestavljal iz njegovih prvin. Ta bo bral brez slovarja in ko bo videl isto besedo tridesetkrat v različnih povezavah, bo bolje razumel njen smisel, kot če bi tridesetkrat pogledal v slovarju navedene pomene - ti so namreč preozki in preveč nedoločni v primerjavi s spremenljivostjo konteksta in odtenki v njem. To nagnjenost do odprte duhovne izkušnje pa po drugi strani mora esej plačati s pomanjkanjem gotovosti.

Adorno se ne spušča v razmišljanje o eseju kot o literarnem ali polliterarnem pojavu, marveč skuša esej opisati kot novo, hipotetično prozno zvrst. Ugovarja štirim pravilom, ki jih je Descartesova *Razprava o metodi* postavila na začetku novejših zahodnih znanosti in njene teorije. Drugo pravilo, o razstavljanju objekta na sestavne dele, razvija elementarno analizo, s katero tradicionalna teorija medsebojno izenačuje pojmovne sheme ureditve in strukturo biti. Po Adornovem mnenju se predmet eseja - artefakti - izmikajo elementarni analizi in so lahko konstruirani samo iz svoje specifične ideje. Tretje kartezijsko pravilo trdi, "da svoje misli upravljam v določenem redu, začnši z najbolj preprostimi, najrazumljivejšimi predmeti, da bi se postopno dvignil do spoznanja najzapletenejših, predpostavljajoč urejenost celo med tistimi, ki po naravi niso eden pred drugim". Adorno meni, da to pravilo ostro nasprotuje ideji eseja, če ta izhaja iz najkompleksnejšega, ne pa iz najpreprostejšega. Esaj se obnaša kot nekdo, ki začne študirati filozofijo, pa že ima idejo o njej pred očmi. Nasproti konvenciji razumljivosti sili k večplastnemu razmišljanju o stvari. Nasproti znanosti, ki tisto težko in kompleksno zvede

na poenostavljajoče modele ter pozneje dodatno navidezno razločuje s pomočjo gradiva, esej zavrne iluzijo preprostega, v temelju povsem logičnega sveta.

Četrto kartezijansko pravilo uveljavlja sistematski princip in trdi, "da povsod vse popolnoma naštejemo in napravim splošni pregled, zato da bi mogel biti povsem prepričan, da ničesar nisem izpustil". Zahteva po kontinuiranosti vodenja misli tendenciozno že vnaprej določi usklajenost v predmetu, njegovo lastno harmonijo. V nasprotju s to teorijo pa esej kot oblika želi izničiti teoretsko presežene zahteve za popolnostjo in kontinuiteto tudi v konkretnem načinu ravnanja duha. S tem, da se estetsko upre ozkosrčni metodi, ki noče ničesar izpustiti, zasleduje spoznavno-kritični motiv. Za njegovo obliko je značilno relativiranje samega sebe: ustvarjen mora biti tako, da se vedno in povsod lahko ustavi. Razmišlja v odlomkih, kakor je tudi realnost razlomljena, in svojo enotnost najde skozi odlomke. V nasprotju z enoglasno logično ureditvijo je zanj bistvena diskontinuiteta.

Adorno se strinja z M. Bensejem, ko ta esej razlikuje od razprave. Po Bensejevem mnenju esejistično piše tisti, ki piše eksperimentirajoč. Tisti, ki torej svoj predmet kotali sem in tja, ki ga raziskuje, otipava, preverja, reflektira, ki se ga loteva z različnih strani in v svojem duhovnem pogledu zbira tisto, kar vidi, ter ubesedi tisto, kar predmet dopušča, da se vidi v okoliščinah, ustvarjenih s pisanjem (M. Bense: *Über den Essay und seine Prosa*, Merkur 1/1947, str. 418).

Esej je torej določen z izborom svojega predmeta, pa tudi s teorijo in izkušnjo, ki sta se vključili v predmet. Upira se ideji glavnega dela, ki odraža idejo ustvarjanja in totalnosti. Njegova oblika je v skladu s kritično mislijo, da človek ni stvarnik, da nič človeškega ni ustvarjeno.

Adorno trdi, da je esej hkrati bolj odprt in bolj zaprt, kot pa je to vseč tradicionalnemu mišljenju. Bolj odprt je, ker zanika sistematiko, vendar je toliko bolj samozadosten, kolikor strožje se drži tega zanikanja. Ostanki sistematičnosti v eseju, npr. infiltracija literarnih študij z dodelanimi, razširjenimi filozofemi, s katerimi esej želi izzvati spoštovanje, niso vredni več kot psihološke trivialnosti.

Esej pa je hkrati tudi bolj zaokrožen, saj je zanj pomembna oblika prikazovanja. Zaveda se neidentičnosti prikazovanja in prikazanih stvari. Samo v tem je podoben umetnosti, sicer pa je soroden teoriji - zaradi pojmov, ki se v njem pojavljajo ter od zunaj prinašajo svoj pomen in svojo logično zvezo.

Ne izvajajo ga enotno iz teorije - kar je po Adornovem mnenju temeljna napaka vseh Lukácsevih poznejših esejev - niti ni podlaga za prihodnje sinteze. Razdira teorije, ki so mu blizu, vedno teži k razveljavljanju mnenj, tudi tistega, s katerim sam začne. Od vsega začetka je kritična oblika v pravem pomenu besede.

Adorno se z Bensejem strinja, da je esej "oblika kritične kategorije našega duha. Tisti namreč, ki kritizira, mora nujno tudi eksperimentirati, mora ustvariti razmere, v katerih neki predmet spet postane viden, še drugače kot pri avtorju, predvsem pa je zdaj treba preveriti obstojnost predmeta; prav to je tudi smisel majhne variacije, ki jo predmet doživlja od svojega kritika." (M. Bense, prav tam, str. 420).

V očitkih, da je esej relatičen in da ne priznava nikakršnega stališča, ki je zunaj njega, gre po Adornovih besedah prav za predstavo o resnici kot nečem končnem, kot hierarhiji pojmov. To predstavo je Hegel zavrgel, saj ni imel rad stališča - pri tem se esej srečuje s svojim ekstremom, filozofijo absolutnega znanja.

Posebna tema eseja je odnos narave in kulture. V kulturne pojave se pogloblja, da bi odpravil iluzijo o njih. Kultura zanj ni nadpovršna nad bitjo, ki ga velja uničiti, ampak je tisto, kar leži spodaj, samo *thesei* - lažna družba. Zato izvor zanj ni vreden več kot nadgradnja.

Zgodovinsko je esej soroden retoriki. Le-to je znanstvena usmeritev od Descartesa in Bacona dalje hotela odpraviti, dokler v znanstveni dobi retorika ni zdrknila na raven svojevrstne znanosti komunikacije. Esaj varuje ravno avtonomijo prikazovanja - po tem se razlikuje od znanstvenega poročila. Zadovoljstva, ki jih retorika želi ponuditi poslušalcu, se v eseju sublimirajo v ideji sreče svobode nasproti predmetu - ideji, ki predmetu dopušča več, kakor pa bi dobil, če bi se brez milosti podredil ureditvi idej.

Znanstvena zavest, usmerjena proti vsaki antropomorfistični predstavi, je bila vselej povezana s principom realnosti in zato sovražna sreči. Sreča naj bi bila namen vsakega obvladovanja narave, vendar pa se je obvladovanju samemu zdela kot regresija do gole narave. To se kaže v najvišjih filozofijah, vse do Kanta in Hegla. Um, v katerega absolutni ideji je vsebovan njihov patos, razglasa za predrznega in domišljavega, čim relativira nekaj, kar velja. Esaj se z momentom sofistike rešuje pred takšno možnostjo.

Esej ni v preprostem nasprotju z diskurzivnim postopkom. Ni nelogičen, ampak logičnim kriterijem sledi v tolikšni meri, da je celota njegovih stavkov skladno ustvarjena. Nobenih golih protislovij ni, če niso utemeljena kot protislovja stvari. Le da esej razvija misli drugače, kakor to dela diskurzivna logika. Ne izvaja iz enega principa niti ne sklepa iz koherentnih posamičnih opazanj. Koordinira elemente, namesto da bi jih razvrščal v neki red. Šele celota njegove vsebine, ne pa vrsta njegovega prikazovanja, je merljiva z logičnimi kriteriji.

V primerjavi z oblikami, ki indiferentno prikazujejo končno vsebino, je esej bolj dinamičen od tradicionalnega mišljenja - zaradi napetosti med prikazanim in prikazovanjem. Hkrati je tudi bolj statičen od tradicionalnega mišljenja - zaradi svoje konstruirane vzporednosti.

Adorno meni, da je današnja doba za esej manj primerna kot kdaj prej. Uničuje ga namreč organizirana znanost, v kateri imajo vsi pravico nadziranja vsega in vsakogar in ki s hinavsko pohvalo intuitivnosti in razburljivosti izvrže vse, kar ni pripravljeno po dogovoru. Uničuje ga tudi filozofija, ki se zadovoljuje s praznim in abstraktnim ostankom tistega, kar še ni zasedeno z znanostjo, s tem pa postaja objekt drugorazredne dejavnosti.

Esej raziskuje tisto slepo v svojih predmetih. S pojmi želi odkleniti nepojmovno in tisto, kar s protislovji, v katera zapleta pojme, kaže na to, da je mreža njihove objektivnosti čisto subjektivna prireditiv. Polarizirati želi tisto, kar ni prozorno, in to osvoboditi njegove latentne moči.

Prizadeva si za konkretizacijo vsebine, določene s časom in prostorom. Izmika se atributom, ki se pripisujejo ideji, ki da večno biva in se ne spreminja, da je "zaradi sebe same in zase samo večno enolična bit"; pa vendar ostane ideja s tem, ko se ne ukloni pred bremenom obstoječega, in s tem, ko se ne podreja sistemu, kar zgolj je.

Adorno pravi, da je najbolj notranji zakon oblike eseja odpadništvo. S prekršitvijo ortodoksnosti mišljenja namreč v stvareh postane vidno tisto, kar naj bi ortodoksno mišljenje po svojem objektivnem namenu pravzaprav naredilo za nevidno.

2.5 Max Bense - esej in njegova proza

V svoji razpravi *Esej in njegova proza* iz leta 1952 (prevedena je tudi v slovenščino) je Bense skušal na značilnosti eseja pogledati v luči t.i. eksperimenta v literaturi ali eksperimentalne

literature. Zanj je torej esej eksperiment. V razpravi pravzaprav o njem ni povedal ničesar bistveno novega, temveč je na svež način povedal že znano.

O esejistu je npr. menil, da je ta "kombinatorik, neutruđen snovatelj konfiguracij o določenem predmetu. Vse, kar kakor koli obstaja v bližini predmeta, ki določa temo eseja, zaide v kombinacijo in povzroči novo konfiguracijo eksperimenta."

2.6 Esej pri Slovencih

Naj v tem poglavju na kratko predstavim zgodovino slovenske misli o esejju, oziroma prikažem, kako smo Slovenci skozi desetletja razumevali in opredeljevali to literarno vrsto. Pojem in razlago eseja smo Slovenci sprejeli iz drugih evropskih literatur, vendar žal razmeroma pozno. Termin je med prvimi uporabil v slovenskem besedilu Janko Pajk leta 1869, vendar v obliki *esé* in kot sinonim za razpravo. V naslednjih letih je bila raba tega izraza redka, šele približno leta 1900, v obdobju slovenske moderne, se je beseda začela pogostejše pojavljati v časopisih in revijah. Prvi pisci so jo pisali v oblikah *essay* ali *essey* - to kaže, da so jo zajemali iz nemških, ne pa iz francoskih virov. Slovenska oblika izraza se je uveljavila približno v letih prve svetovne vojne.

Med vojnoma je bila beseda esej zelo pogosta, to lahko kaže na tedanjo razširjenost tovrstnega pisanja. Teoretično je prvi o esejju natančneje spregovoril Anton Ocvirk v četrtem poglavju svojih *Literarnih zapiskov*, objavljenih v *Modri ptici* za leto 1929-1930. Iz njegove opredelitve je že razbrati zanimanje za evropske razsežnosti eseja - to pa je tudi bistveno za pravilno razumevanje te literarne vrste. Po Ocvirkovem mnenju so za esej nujne te oblikovne značilnosti: "slogovna pregnantnost, skoro znanstveno točno poznanje stvarine, kar pomika esej v bližino znanstvene razprave, dasi se od nje razlikuje po slogu in tvarini". Ocvirk esej postavlja na višje mesto kot "literarno zgodovinske študije". Razlikuje več vrst eseja - subjektivni, impresionistični, sodobni miselni, filozofski, teoretično estetični, kulturni in biografski esej. Zanj je esej enotna oblika - označuje ga kot "krajši spis, ki je pisan v stilni dovršenosti, kjer pisatelj predvsem ponazoruje svoje osebne misli, občutke in ideje o svetu, umetnosti in življenju". Ocvirk med domačimi esejisti omenja le tri imena: Ivana Prijatelja, Izidorja Cankarja in Janka Lavrina.

Slovenci smo torej v tridesetih letih esej dokončno sprejeli in mu začeli iskati ustrezne predstavnike v domači književnosti. Tako je Ivan Pregelj leta 1936 v svojem delu *Osnovne črte iz književne teorije* esej uvrstil v t.i. razpravno prozo, poleg razprave, dialoga, pisma ali poslanice in aforizmov. Razlikoval je med modnimi, slovstvenimi, kulturnimi in političnimi esei, med slovenske esejiste pa je poleg Prijatelja in Izidorja Cankarja uvrstil še Stritarja in Ivana Cankarja.

Po vojni je Preglju sledila Silva Trdina. V svoji *Besedni umetnosti* je esej uvrstila med t.i. oblike znanstvene, informativno poučne in dokumentarne literature. Pomemben je zlasti njen opis značilnosti esaja; ta je bil v evropskih oznakah sicer precej pogost, pri Slovencih pa dotlej ni bil dostikrat omenjen: "Značilno za esej je dejstvo, da hoče v njem pisatelj navidezno šele sam dobiti jasnost o predmetu, o katerem govori; zato osvetljuje problem lahko in od različnih strani."

Med slovenskimi opredelitvami esaja te vrste je še Kmeclova v knjigi *Mala literarna teorija* (1976). Kot pravi Janko Kos v članku *Esej in Slovenci*, je pri Kmeclu esej postavljen na tisto raven, kamor ga je postavila že prva Ocvirkova opredelitev, torej v bližino znanstvene razprave. "Za Kmecla je esej 'v osnovi že znanstvena razprava', po svojem načinu in slogu 'v nasprotju z znanstveno razpravo svobodnejši in osebnejši, hkrati pa v sporočilu enako tehten', kar bi se dalo razumeti v tem smislu, da je esej vendarle znanstvena, toda nekako svobodnejše napisana razprava." (J. Kos, *Esej in Slovenci*, *Sodobnost* 1979, str. 42).

Med zadnjimi slovenskimi tovrstnimi razmišljanji o esaju so Poniževa iz let 1989, 1993 in 1994 - le-ta sem natančneje predstavila na samem začetku poglavja o esaju.

Kljub opredelitvam esaja pa nam ta literarna vrsta še vedno povzroča težave. Postavlja se vprašanje, ali je naše načelno razumevanje še vedno tako nejasno, da nam ne ponuja "trdnega orodja" za prepoznavanje esejističnih besedil, ali pa je morda razumevanje samo na sebi že dovolj jasno, vendar pa mu manjkajo primerna besedila - vprašanje je, če ob pomanjkanju pravih esejev za esej ne razglajamo besedil, ki sodijo k drugačnim literarnim vrstam.

Novejše evropske ugotovitve o esaju niso bistveno dopolnile ali spremenile podobe te literarne vrste. V zadnjih desetletjih so sicer vodilni evropski misleci, filozofi in esteti napisali nekaj

del, ki se posebej ukvarjajo z vprašanji eseja, vendar pa ni videti, da bi ta bistveno pripomogla k poglobitvi zgodovinskega ali teoretskega razumevanja te literarne vrste. Pisce je namreč (tako meni Kos) zanimalo le tisto, kar se jim je zdelo aktualno za njihovo vsakokratno filozofsko, ideološko in kulturno-kritično stališče. Razen Lukácsa, Adorna in Benseja se je z esejem ukvarjalo še več teoretikov, med njimi je zlasti pomemben Ludwig Rohner, ki je leta 1966 objavil knjigo *Nemški esej* s podnaslovom *Materiali k zgodovini in estetiki literarne zvrsti*.

Po pregledu evropskih raziskav na področju eseja pa je po Kosovih besedah mogoče ugotoviti, da tudi novejša raziskave "ostajajo v mejah tistega pojmovanja, ki smo ga Slovenci sprejeli že pred desetletji, ko je Anton Ocvirk verjetno prvi natančneje spregovoril o eseju /.../ Edina razlika je ta, da je postalo to pojmovanje zdaj še jasnejše, bistvu samega eseja pravičnejše, zato pa natančnejše v določanju meja, ki ga ločijo od drugih, sorodnih in sosednih zvrsti." (J. Kos, prav tam, str. 47).

3. PREDSTAVITEV REVIIJE MEDDOBJE - nastanek in razvoj te revije v okviru SKA

Že leta 1945, še v italijanskih taboriščih, so se nekateri begunci ukvarjali z mislijo o tem, kako bi se versko, politično in kulturno organizirali, čeprav je bila v ospredju predvsem skrb za preživetje. Slutili so namreč, da bodo morali v svet, sicer jih bodo Italijani začeli vračati v domovino. V Argentini, kjer je bila najmočnejša slovenska begunska skupnost, je tako leta 1948 začel izhajati časopis *Svobodna Slovenija*, list, ki je sicer kot "psevdoilegalen" listič izhajal v Sloveniji že med vojno. Leta 1949 je začela delovati tudi knjižna založba *Svobodna Slovenija* (izdaja knjig, koledarja), ustanoviti pa je bilo treba še revije, s katerimi bi rešili in uveljavljali kulturno in znanstveno delo kulturnih delavcev v zamejstvu in izseljenstvu. Tako je leta 1951 nastala kulturno-znanstvena revija *Vrednote* - izdajalo jo je *Delovno občestvo za Slovenski katoliški inštitut* (DOSKI), leta 1954 pa revija *Meddobje* - izdajala jo je *Slovenska kulturna akcija* (SKA).

SKA je bila ustanovljena, da bi premostila vrzel, ki je nastala med *Vrednotami* in "kulturnim občestvom" - začela naj bi izdajati kulturno-publicistično revijo, s katero bi k sodelovanju

pritegnila čimveč slovenskih znanstvenih in kulturnih delavcev po svetu, vzbudila čim več zanimanja za slovenske kulturne, umetniške in znanstvene dosežke ter s tem povezovala Slovence po svetu. Zlasti ustanovitelj SKA, misijonar Ladislav Lenček, se je zavedal, da se kot majhna emigracija morajo povezovati s Slovenci po vsem svetu, če nočejo, da bi se začeli "potapljati" in bi bili v nevarnosti izginotja. Tako je skupina izobražencev pri SKA s svojim kulturnim delom skušala predvsem potrjevati svojo navzočnost v novi domovini, hkrati pa tudi ohranjati in razvijati slovensko kulturo in duhovnost, zase in za prihodnje generacije Slovencev.

SKA je postala osrednja slovenska kulturna ustanova v Buenos Airesu. Kulturniki so v njej želeli ohraniti avtonomijo, neodvisnost od političnih in verskih struktur. Odločili so se nadaljevati katoliško tradicijo, ki je bila v domovini nasilno pretrgana. Odločilni pobudnik SKA je bil lazarist Ladislav Lenček, vodilni duh pa esejist Ruda Jurčec. Ustanova naj bi povezovala vse slovenske kulturne ustvarjalce po svetu. Ustanovni člani SKA so bili poleg Lenčka in Jurčeca še prof. dr. Ignacij Lenček (teolog in filozof), France Ahčin (akademski kipar), Marjan Marolt (umetnostni zgodovinar), prof. Alojzij Geržinič (slavist), Nikolaj Jeločnik (gledališčnik), Marjan Willenpart (gledališčnik), dr. Julij Savelli (dirigent), Jože Krivec (pisatelj) in France Glavač. V prvih letih so se SKA pridružili med drugimi dr. Stanko Kociper (književnik), Tine Debeljak (slavist), Zorko Simčič (pisatelj), dr. Vinko Brumen (pedagog) in dr. Milan Komar (filozof); pa tudi neargentinski člani - France Dolinar, Karel Vladimir Truhlar in Rafko Vodeb iz Rima, Mirko Javornik in Vinko Beličič iz Trsta, Karel Mauser, France Gorše in Alfonz Čuk iz ZDA, Vladimir Kos iz Tokia, Jože Cukale iz Indije, Ted Kramolc iz Toronta in drugi. Za ustanovitelja SKA so leta 1988 na pobudo takratnega predsednika SKA Andreja Rota imenovali Ladislava Lenčka. Ta si je namreč predvsem z Jurčecvim sodelovanjem zamislil ustanovo, ki ne bi združevala samo kulturnikov v Argentini, ampak vse slovenske intelektualce po svetu. S tem je izseljenska skupnost dobila tisto širino, ki je bila potrebna, da je prišla v svet in da kot najmanjša emigracija ni usahnila. "Ustanovitelji SKA so bili prepričani, da je dejavnost na kulturnem področju premajhna in da kulturniki nimajo dovolj priložnosti, da bi svoje delo zadovoljivo opravljali." SKA naj bi tako predstavljala najboljšo kulturno produkcijo, kar jo zmore emigracija (prim. A. Rot, *Republika duhov*, Ljubljana 1994).

Ena izmed prvih nalog SKA je bila torej ustanovitev revije, namenjene ljubiteljem umetnosti in izobražencem. Po besedah Helge Glušič je ob publikacijah Svobodne Slovenije in še drugih založb v Argentini, ki so ob periodičnem tisku navadno izdajale tudi samostojne knjige, prav SKA pokazala najobsežnejše založniško delo in po organizacijski celovitosti najvplivnejše delovanje (H. Glušič, *Književnost v publikacijah SKA (ob 40. obletnici njene ustanovitve)*, *Meddobje* 1995, str. 63-71). Osrednja kulturno-literarna revija *Meddobje* je začela izhajati leta 1954 v Buenos Airesu. Od ustanovitve leta 1954 naprej sta jo vrsto let urejala Ruda Jurčec in Zorko Simčič, leta 1961 se jima je pridružil še Rafko Vodeb. Ti trije uredniki so *Meddobje* urejali do leta 1965, v letih 1966 in 1967 je bil urednik le Jurčec, temu se je v letih 1967-1969 pridružil Tine Debeljak. Po razcepu v SKA je od leta 1970 revijo urejal uredniški konzorcij, ki so ga sestavljali Tine Debeljak, France Papež, Srečko Baraga, Marjan Eiletz, Mirko Gogala, Nikolaj Jeločnik, malo pozneje, še istega leta je v uredniški konzorcij vstopil še Alojz Kukovica; od leta 1972 vse do leta 1996 pa je *Meddobje* urejal predvsem France Papež. Od leta 1997 za revijo skrbi Vinko Rode.

Kot je na prvem umetniškem večeru SKA dejal Ruda Jurčec, je naloga revije "reševati v književnosti in znanosti, v čustvu in misli krščanske vrednote v času modernih razvrednotenj, kazati smer skozi sodobni kaos, skozi to nejasno meddobje, katerega prvi del smo sami doživeli in katerega drugi, neznani, čeprav od nas odvisni, se nemoteno približuje". Sodelavce *Meddobja* je vodilo načelo: "v potrebnem enotnost, v dvomljivem svoboda, pri vsem pa ljubezen" (R. Jurčec, *Uvod v Meddobje*, *Meddobje* I, 1954, str. 3). Z naslovom "*Meddobje*" so označevali neko vmesno dobo med obdobjem vojne in težkih povojnih let (odhod v emigracijo) ter obdobjem, ki naj bi prineslo rešitev vprašanj (vrnitev domov) in novo, drugačno politiko. Nekateri izseljenski književniki so že ob ustanovitvi revije slutili in napovedovali novo obdobje, ki se je začelo ob osamosvojitvi Slovenije, in se že tedaj, v dobi socialistične Jugoslavije, zavzemali za samostojno Slovenijo (zlasti Ruda Jurčec).

Kulturniki so skušali vzdrževati kulturo na tako visoki ravni, da bi se Slovenci v emigraciji z njo lahko ohranili.

Revija *Meddobje* je nastala po vzoru kulturno-literarnih revij, kakršnih so bili izseljenci vajeni doma pred vojno (*Dom in svet*). Objavljala je zlasti razmišljanja o aktualnih vprašanjih v novem okolju.

Program SKA je bil predvsem gojiti kar najtesnejše stike med kulturniki in občinstvom. Tako je leta 1954 literarni odsek SKA razpisal "Anketa 1954", da bi ugotovil, kako izseljenci razmišljajo o slovenski literaturi v diaspori. Večina anketiranih je v odgovorih izrazila svoje prepričanje, da bi literarni ustvarjalci mogli pisati bolje (*Anketa 1954, Meddobje 1955*, str. 70). Za pomanjkanje dobre literature naj bi bili krivi prenizka izobražbena stopnja ustvarjalcev, slabe materialne razmere, pomanjkanje časa in primerne intelektualnega okolja ter pomanjkanje kritike. Ugotovili so, da ljudje "zunaj" berejo manj, kot so brali v domovini in da se bolj zanimajo za tuje avtorje. V svojih odgovorih so izrazili željo po sodobni literarni tematiki ter poudarili, da je več zanimanja za prozo kot za poezijo. Do literature, izdane v domovini, so pokazali kritičen odnos.

Leta 1967 pa je "Anketa 1967" opozorila na različna idejna stališča v SKA. Ker je ustanova delovala vse bolj neurejeno, je v njej prišlo do vprašanja novih pravil. Anketiranci v svojih odgovorih poudarjajo, da je obstoj SKA pomemben, saj je ustanova moralno središče izseljencev, pa tudi demokratično usmerjenih v domovini. Ocenjujejo, da v *Meddobju* objavlja premalo mladih literatov, predvsem pa v svojih odgovorih na anketo izražajo željo po temeljitih spremembah v ustanovi. Leta 1969 se je SKA razcepila na dva dela. Manjšinski del je menil, da mora biti ustanova borbeno protikomunistično usmerjena in da je dolžna politično delovati, večinski pa je predlagal, naj bo SKA predvsem organizacija slovenskih izseljenskih kulturnih delavcev in podpornikov. Manjšinski del je po razcepu začel izdajati *Sij slovenske svobode*, večinski pa je nadaljeval izdajanje *Glasa in Meddobja*.

Takoj po začetku izhajanja *Meddobja* leta 1954 je anonimni pisec v *Duhovnem življenju* revijo označil kot idejno skoraj neopredeljeno; kot revijo "brezbarvne in nedoločene miselnosti, /ki/ nikjer ne poudarja dovolj odločno svojega programa, ne zavzema jasnega in določenega stališča ne v slovenskem ne v svetovnonazorskem vrvenju" (A. Rot, *Republika duhov*, str. 21). V takih oznakah je šlo zlasti za izraz nezaupanja do nove ustanove SKA, za bojazen, da le-ta ne bi "razkrajala" slovenske skupnosti v Argentini in da bi se ohranil nadzor nad vso slovensko skupnostjo. Toda že kmalu se je SKA uveljavila kot visoko kakovostna ustanova, "nasprotovanje ustanovitvi /pa/ je bilo kmalu zgolj anekdota pri rasti emigrantske skupnosti" (A. Rot, prav tam, str. 31).

Že v prvih dvajsetih letih svojega izhajanja je revija doživela opazen razvoj. Od prvega do konca tretjega letnika so pisci zlasti obširno predstavljali slovensko, pa tudi kulturno življenje v svetu, objavljali poročila o knjigah in razstavah, kritike, ocene in različne preglede. Za njihovo tedanje pisanje sta bila značilna zlasti "razpoloženski odnos in mladostna odprtost v širino" (F. Papež, *Dokaz vitalne sile, Meddobje* 1974, str. 3).

Od četrtega do desetega letnika *Meddobja*, se pravi od leta 1959 do leta 1969, je bilo za revijo zlasti značilno veliko število sodelavcev, saj je tedaj v njej objavljalo več kot štirideset pisateljev, esejistov, kritikov in drugih literarnih ustvarjalcev. *Meddobje* je s tem še glasneje opozorilo na navzočnost in pomen izseljencev za slovensko kulturo. Velik pomen publikacije je bil ves čas tudi v tem, da je slovensko kulturo predstavljala svetu.

Po letniku 1969 so avtorji *Meddobja* nadaljevali svoje literarno in kulturno delo ter utrjevali osrednji kulturno-literarni položaj revije v diaspori.

Publikacija ni bila ves čas "v polnosti svojih moči" (zlasti ne v sedemdesetih letih), vselej pa se je dobro zavedala svojega poslanstva. Pomenila je predvsem povezanost s slovenstvom in odprtost v svet. Po Papeževem mnenju je bila dokaz "vitalne sile" slovensko čutečega in ustvarjajočega duha zdomskega umetnika, znanstvenika in publicista (F. Papež, prav tam, str. 4).

V sedemdesetih letih, po dvajsetih letih obstoja *Meddobja*, je Papež revijo označil kot "eno najbolj angažiranih, tveganih in drznih" izmed literarnih in splošnokulturnih revij v domovini, zamejstvu in zdomstvu (F. Papež, prav tam, str. 3). Poudaril je, da je *Meddobje* - kljub temu, da izhaja v periferiji slovenskega kulturnega kroga - ena osrednjih slovenskih kulturnih revij. Kljub svoji "obrobnosti" se je namreč revija vsebinsko prizadeto ukvarjala s poglobitnimi, očimi vprašanji "slovenstva", morda bolj odprto kot vse druge tedanje slovenske publikacije.

Meddobje je objavljalo krajše prozne prispevke ali odlomke iz večjih pripovednih del domačih in tujih avtorjev, prebiramo lahko slovensko in tujo poezijo - v prevodih; objavljeni so eseji, polemike, literarnozgodovinske in znanstvene razprave (teh je manj), razgledi po umetnosti, književnosti in kulturi, glose, ocene koncertov, likovnih razstav in knjig, kritike in drugo. V revijo so pisali izseljenski, zdovski in zamejski kulturniki, sem ter tja pa najdemo tudi kak prispevek književnikov iz domovine - npr. Edvarda Kocbeka, Ivana Mraka, Naceta Polajnarja, Stanka Majcna (pod psevdonimom Fran Zore) in še

koga. Revija je namreč k sodelovanju povabila vse slovenske kulturne delavce zunaj domovine, ne glede na njihovo politično prepričanje (Z. Simčič, *Včerajšnji članki in pripis*, Zbornik SKA, 1994, str. 22).

Pomembno je tudi, da je v *Meddobje* začel pisati marsikateri književnik, ki sicer ni več pisal, ker ni imel primerne "občinstva". Kakovost literarnega dela v reviji pa je Zorko Simčič kar preveč samokritično označil: "Nismo odkrivali Amerik. Naša katedra ni ustvarila nobenega velikana... Čas je že sodil in še bo, koliko smo se mogli izogniti najhujši nevarnosti: biti zgolj demagoško enodnevno zanimivi /.../, ali pa biti skrajno akademski." (Z. Simčič, prav tam, str. 25).

Delo pri reviji je bilo med drugim otežkočeno tudi zaradi pomanjkanja sredstev; za svoje sodelovanje pri *Meddobju* nihče ni mogel dobivati nobene denarne pomoči.

Simčič je s svojim pisanjem vzpodbujal literarno ustvarjanje izseljencev. Povedal je, da "okrog *Meddobja* ni /.../ nobene bolne romantike, tudi nobenega herojstva ne. So morda žrtve; če so, v njih ni kačurškega idealizma. Kljub vsemu delati naprej, to je edina pot, ki - počasi in brez velikih efektov - more pripeljati do uspeha. V takih dolgočasnih razmerah, stoječi na takem nemodernem zakulisnem mestu (ob vsem drugem: koliko tistih, katerim je naše delo tudi namenjeno, nas pozna?) najmočnejše podpiramo ta, kakor smo nekoč na teh straneh napisali, 'morda zadnji poskus skupne kulturne afirmacije'." (Z. Simčič, prav tam, str. 26).

Meddobje so dopolnjevale *Vrednote*. Ta kulturno-znanstvena revija je začela izhajati leta 1951 in je izhajala enkrat na leto. Izdajal jo je tiskovni odsek Delovnega občestva za Slovenski katoliški inštitut (DOSKI), ustanove, ki je v Sloveniji zaživela tik pred vojno (predsedoval ji je prelat dr. Alojzij Turk). Glavni urednik *Vrednot* je bil Ruda Jurčec. Z ustanovitvijo SKA se je izhajanje *Vrednot* vključilo v njene redne izdaje. *Vrednote* so ponujale daljše literarne sestavke in znanstvene razprave, *Meddobje* pa je predstavljalo predvsem različna filozofska vprašanja, čakajoča odgovora "v vsakodnevnom življenju, na cesti, v pisarni in tovarni, tako v družbi kakor v mirni intimnosti" (Z. Simčič, prav tam, str. 24). *Meddobje* je bilo namenjeno predvsem objavljanju izvirne proze in poezije, predstavljanju osebnosti iz del sodobne svetovne književnosti, še posebej pa kritiki domačih in tujih del.

Razen *Meddobja* in *Vrednot* je SKA urejala tudi publikacijo *Glas*. To je bilo predvsem "propagandno glasilo, ki je poudarjalo kvaliteto kulturnih večerov, knjig in publikacij SKA" (A. Rot, *Republika duhov*, Ljubljana 1994, str. 41). *Glas* SKA je začel izhajati leta 1954 pod uredništvom tajnika SKA Marjana Marolta, kmalu pa je urednik postal Ruda Jurčec - revijo je urejal do spremembe v vodstvu SKA leta 1969, tedaj pa ga je nadomestil Nikolaj Jeločnik.

Meddobje ni ves čas izhajalo redno. Še najbolj redno je revija izhajala v osemdesetih letih, v obdobju Papeževega urednikovanja, predvsem po zaslugi "priganjanja" Ladislava Lenčka. SKA do leta 1992 izdala tudi 76 knjig. Skoraj polovico so jih napisali slovenski pisatelji iz Argentine, druge pa slovenski književniki iz ZDA (Karel Mauser, Milena Šoukal, Fran Bukvič), Kanade (Franc Sodja), Venezuele (Alojz Ilija), Japonske (Vladimir Kos), Italije (Vinko Beličič) in Avstrije (Lev Detela).

4. IZBRANI ESEJISTI MEDDOBJA

Človek je očitno ustvarjen za to, da misli. V tem je vse njegovo dostojanstvo in vsa njegova vrednost; tudi njegova dolžnost je vsa v tem, da misli, kakor je treba. Zaporedje misli pa je tole: začenjati pri sebi, pri svojem počelu in svojem cilju.

Toda na kaj misli svet? Na to nikoli; misli samo na to, kako naj pleše in igra na lutnjo, kako naj prepeva, kuje stihe, tekmuje s prstanom itd. Misli na to, kako se bo bojeval ali kako bo kraljeval, ne pomisli pa, kaj se pravi biti kralj in kaj se pravi biti človek. (Pascal)

4.1 Milan Komar

Izmed esejev v *Meddobju* so zelo zanimivi filozofski eseji Milana Komarja, zelo cenjenega avtorja in predavatelja med slovenskimi izseljenci. Filozof dr. Milan Komar se je ustanovi SKA pridružil v prvih letih njenega delovanja. V *Meddobju* je objavljal deset let, od leta 1954 do leta 1964.

Milan Komar se je rodil 3. 6. 1921 v Ljubljani. Mladost je preživel v Škofji Loki. Kot pravi Tine Debeljak, je "iz 'mušice

zrasel v komarja', da njegovo 'brenčanje' z ugodjem poslušajo Argentinci in s ponosom njegovi rojaki" (T. Debeljak, *Pogovor z Milanom Komarjem*, Glas SKA 1964-65, str. 4). Filozofija ga je zanimala že v gimnaziji in v tistem času je prebiral dela Tomaža Akvinskega ter spise Aleša Ušeničnika in Janeza Evangelista Kreka. Njegov razrednik je bil tedanji urednik *Sodobnosti* Ferdo Kozak, sicer "levo usmerjeni svobodomislec" (T. Debeljak, prav tam, str. 4). Po maturi se je vpisal na pravo in ne na čisto filozofijo. Filozofijo je namreč tedaj na ljubljanski univerzi predaval dr. France Veber, njegova predmetnostna teorija pa Komarja "ni mikala" (T. Debeljak, prav tam, str. 5). Najbolj so ga privlačila predavanja ruskega profesorja Evgena Vasiljeviča Spektorskega; ta je predaval sociologijo in Komarja navdušil za raziskavo spisov kranjskega pravno-političnega filozofa Franza Alberta Pelzhoferja, Valvazorjevega sodobnika in mecena Janeza Svetokriškega. Med vojno je Komar doktoriral na pravni fakulteti v Torinu na temo: Pravična vojna pri Vitoriji in Suárezu. V Torinu je obiskoval tudi tedaj novoustanovljeno filozofsko fakulteto salezijanske univerze in tam spoznal dekana Gemmelara s Sicilije, mentorja za sodobno filozofsko problematiko. Zgodovino filozofije je na tamkajšnji univerzi predaval dr. Fran Walland, nekdanji ljubljanski salezijanski provincial. Iz torinske dobe Komar omenja še tomista Carla Mazzantinija, medievalista Passerina d'Entrevesa in avguština Guzza. V tem obdobju se je ukvarjal tudi s pesništvo, časnikarstvom in glosiranjem dnevnih dogodkov. Balantič mu je nosil v presojo svoje prve pesniške poizkuse. V *Meddobju* so pod psevdonimom Anton Brezovnik objavljeni tudi Komarjevi prevodi del grškega bizantinskega pesnika Pavla Silenciarija, preberemo pa lahko tudi nekaj njegovih lastnih pesmi z naslovom *Vsakdanje pesmi* - tudi te je objavljal pod psevdonimom.

Do položaja predavatelja na katoliški univerzi v Argentini je prišel po stopnjah: najprej je delal v steklarni, pri pečeh; pozneje je prišel k neki znanstveni založbi, nato k odvetniku. Zatem je začel poučevati - najprej zastonj - in končno so ga sprejeli med profesorje. Tako je na katoliški univerzi v Buenos Airesu vrsto let poučeval zgodovino moderne filozofije; razen tega je vodil predavanja za širše občinstvo in dodatno poučeval še klasične jezike, zlasti grščino.

Komar je v svojih esejih skušal s filozofijo odgovarjati na sprotne življenjske vprašanja, ki so bila aktualna in so zahtevala filozofsko rešitev. V svojih delih je izhajal iz filozofije Tomaža

Akvinskega. Sicer se je ukvarjal predvsem s študijem nemškega predkritičnega racionalizma, zlasti s Christianom Wolffom, privlačila pa ga je tudi filozofija o človeku pri starih in novih avtorjih. Rad je prebiral grško patristiko, bizantinsko filozofijo in sodobne pisce, tudi marksistične in neomarksistične; Sartra (filozofija ateističnega eksistencializma), Enza Pacija, Adama Schaffa (med najvidnejšimi imeni sodobne marksistične filozofije), Ernsta Blocha in druge.

Leta 1949 je organiziral filozofski krožek in dolga leta vsako tretjo soboto predaval v Karapačaju. Predaval je, četudi je prišel en sam slušatelj.

Njegova filozofska razmišljanja so izšla pod naslovom *Pot iz mrtvila*, leta 1965 pri založbi SKA v Buenos Airesu. Razen esejev je Komar v izseljenstvu napisal tudi nekaj pesmi - ob 1000-letnici Škofje Loke leta 1973 je napisal sonete *Škofja Loka*; po Debeljakovem mnenju se je z njimi približal Prešernovemu kulturno-filozofskemu sonetu (T. Debeljak, *Trideset let zdomske emigrantske književnosti, 1945-1975. Argentina*, v: *Življenje in delo Slovencev v Argentini (po letu 1945)*, Studia slovenica, Ljubljana - Washington 1994, str. 63). Nekaj svojih filozofskih traktatov je objavil tudi v španščini - v reviji *Universitas*. V španščini je napisal med drugim razpravi *La verdad como urgencia y dinamismo*, *Psychologica*, 1978; *La virtud de la prudencia en la ética de Christian Wolff*, *Sapientia XVII*, št. 64, 1962, in *Orden y misterio*, Emecé editores, Buenos Aires 1996.

Komarjevi eseji v *Meddobju*

Kadar vam kakšno branje dviga duha ter vas navdaja s plemenitostjo in junaškimi čustvi, nikar ne presoajte tega dela še z drugimi merili, zanesite se, da je delo dobro in da ga je napisal mojster. (La Bruyére)

Milan Komar je mislec. In literat. Z zanimanjem in čudenjem nam predstavlja "že znane" resnice, da jih beremo kot "sveže, neobrbljene". Zanj je človek bitje, željno smisla in zato naravnano k nenehnemu izpopolnjevanju. Tudi v intelektualnem življenju naj bi bil človek popotnik - *homo viator*. "V kraljestvu duha ni nepremičnin, ki bi se dale posedovati in obdelovati brez tveganja in z zagotovljenim letnim donosom," trdi (T. Debeljak, prav tam, str. 5). S temi besedami Komar tudi delno odgovarja na žgoče vprašanje, ki vznemirja številne izseljenske kulturnike: Čemu pisati, govoriti, ali ima to delo sploh smisel? *Secundum rationem esse* ali *secundum rationem vivere*

- je stari rek, ki ga v svojem eseju ponovi Milan Komar - zato, ker je treba "biti" oziroma "živeti po umu".

V glosi, ki jo naslovi "La conclusione aperitiva" - Odpirajoč zaključek - to svojo misel nadaljuje: "Ko pridemo do konca svojih razmišljanj, ko se vsa pota strnejo in se vse misli zedinijo, se spoznanje ne konča, ampak šele začne. Obzorje se razmahne, obsije nas svetlejša luč. Vrsta novih vprašanj se nakaže. Konec je začetek in zaključek odprtje." (M. Komar, *Vsakdanje glose I, Meddobje* 1963, str. 176). Prepričan je, da se stvari spreminjajo, da ostanejo iste. Spremenijo se, da je zadoščeno filozofski potrebi po spremembi, v bistvu pa vse ostane pri istem: "Stvari ostanejo iste, da se spreminjajo. Stvari se spreminjajo, da ostanejo iste," trdi (M. Komar, *Vsakdanje glose II, Meddobje* 1964, str. 30).

V *Meddobju* objavi eseje, v katerih je kritičen do človekove ter splošne družbene morale oz. nemorale. V njih je povečini poročujoč in kritičen, včasih tudi polemičen. Prispevki so večinoma pisani kot kratki, jedrnat in duhoviti dnevni zapiski. Besedje je sem ter tja aforistično. Ponekod karikira in je včasih ciničen ali ironičen. V svojih krajših dnevnih zapiskih večkrat komentira razmišljanja drugih mislecev, filozofov in književnikov ter ob njihovih napiše še svoje lastne misli.

V eseju *S tokovi in proti tokovom* se sprašuje o človekovem, posebno še izseljenčevem mestu v zgodovini, še zlasti o tem, kakšno stališče mora le-ta zavzeti do preteklosti, sedanjosti in prihodnosti: "Kdo izmed nas si ni stavil težkega vprašanja: ali s tokovi ali proti tokovom, ali z reakcijo ali z napredkom? Kdo ni občutil skoraj nepremagljive skušnjave, vreči se v strujo in prelomiti z vsem prejšnjim, biti svež in nov, ponosen na čelu časov? In komu se ni tedaj zbudila vest in ga navdala negotovost? Pa nasprotno, ali nismo vsi doživeli trenutka, v katerem bi si želeli Herkulovih sil, da bi zavrli tek dogodkov ali ga nakrenili drugam?" (M. Komar, *S tokovi in proti tokovom, Meddobje* 1954, str. 4). Ker obstaja zgodovinska kontinuiteta, mora človek sprejeti svojo zgodovinsko naravo; vsakršen beg v nečas, v preteklost ali prihodnost ga izkoreninja in ubija. Komar je namreč prepričan, da človek ni čist, svoboden duh, ki bi se lahko izločil iz "izročil", čeprav bi marsikdaj rad imel tako svobodo in samozadostnost. Tak svoboden, čist duh je samo Bog. Ljudska modrost je svojo idejo o zgodovinski kontinuiteti izrazila s prepričanjem, da so grehi staršev kaznovani še v pozne rodove, odmevajo med potomci. Ker je

človek včlenjen v tok zgodovine, mora biti odgovoren do potomcev, hkrati pa tudi "odpustljiv" do prednikov (M. Komar, prav tam, str. 4-10). Sprejetje zgodovine ni tudi sprijaznjeje z zmotami časa - proti njim se je vsak dolžan dejavno boriti. Beg iz časovne stvarnosti ima lahko tri oblike: v nečas ali ukronijo, v preteklost ali v prihodnost.

Komar zlasti v ameriški družbi opaza pojav hlastanja po novem. Najvišji zakon kulture naj bi tam postajal "biti na tekočem", saj je nujno poznati literarne uspešnice, v svoj besednjak vključevati najnovejše izraze in podobno. To hlastanje po novem (*cupiditas novi*) naj bi bilo predvsem posledica pomanjkanja humanistične in teoretične kulture, saj v ameriškem šolskem sistemu prevladujejo naravoslovne znanosti in praktične stroke (zlasti v modernem naravoslovju velja kaj le zadnje odkritje). Taka, nezgodovinska miselnost pa je tudi posledica vpliva Heglove filozofije: "to, kar biva ali je, je resnično in dobro, dokler biva. Kadar stopi drugo na njegovo mesto, je tisto resnično in dobro. Vse je v boju, iz tega boja se rode nove ideje; kar biva, ima v sebi kal razpada." (M. Komar, prav tam, str. 6). Je tudi posledica vse bolj razširjene težnje po nedoločenosti in razpoložljivosti, po nevezanosti v kulturnih krogih in zlasti v leposlovju. Tako npr. André Gide v *Nourritures terrestres* govori o vsaki opredelitvi kot "anticipaciji smrti", kajti živimo le, dokler smo vsestransko svobodni, neopredeljeni in razpoložljivi. Filozof Le Roy pravi, da duhovna stvarnost zavrača vsako določenost.

Komar v stremljenju po razčlovečujoči nevezanosti vidi "zadnje izraze umirajočega antropocentrizma, ki že ne zmore več ustvariti polnokrvnih ljudi kot v renesansi in poraja le bledikave kabinete bogove... Kulturnik, ki se ne veže, ne more pustiti mimo nobene novosti, zakaj če bi to storil, bi dokazal vezanost in s tem svojo nerazpoložljivost." (M. Komar, prav tam, str. 6). Pravzaprav naj bi pri tem pojavu v etičnem pogledu šlo za človeški napuh, lakomnost in poželenje. "Kdor išče zanimivosti in novosti zaradi umskega ugodja, ki ga povzročajo, in beži pred urejenim delom in poglobljanjem znanih resnic, ker ne ustvarjajo enakega nastrojenja, je poželjivec!" (M. Komar, prav tam, str. 7). V težnji po nevezanosti je skrita tudi oblika častihlepnosti, na katero je opozarjal že Tomaž Akvinski in jo imenoval "praesumptio novitatis" - kdor pozna nove stvari, se lahko z njimi postavlja in s tem meče senco na druge. V psihološkem pogledu je človek, ki hlasta po novem, navadno šibkega duha in potrebuje pogoste spremembe. Družbe prav-

zaprav ne rušijo novosti same, pač pa napuh, ki se jim je primešal. Zato je najboljši način, kako opozoriti na nove težnje, da jih navežemo na sedanost in jim pokažemo korenine v preteklosti, "da se odkrijejo v svojem zgodovinskem kontekstu in svoji naravni moči ter tako prepričajo prizadete s silo razsodnosti" (M. Komar, prav tam, str. 6).

Po drugi strani pa Komar omenja tudi nasproten pojav - mržnjo do novega (mizoneizem). Na tak način naj bi razmišljali ljudje šibkega, lenobnega duha, ki so si prisvojili določen način razmišljanja ter jih ne mika pogledati čez svoje lastno območje.

V tem svojem esejju torej Komar poudarja, da mora človek sprejeti svojo zgodovinsko naravo, sprejeti mora preteklost s hvaležnostjo in odpustljivostjo do prednikov, sprejeti sedanost in se zavedati svoje odgovornosti do potomcev. Zavzeti mora torej življenjsko filozofijo "zdravega realizma, ki pogumno sprejema in izpolnjuje človekovo mesto v kozmosu ter s tem zavzema pravilno razmerje do transcendentne absolutne Biti" (M. Komar, prav tam, str. 84).

"Zgodovina pogosto terja od nas, kot Napoleon od svojih vojskovodij, da nimamo akademij, da smo kakor neuki, ker nam sicer staro znanje, ki se ga lakomno držimo, zakriva pogled." (M. Komar, prav tam, str. 85). Življenje torej moramo sprejemati in ne bežati pred njim: "Kadar ne stikamo za novostmi, a se jim tudi ne upiramo, ampak sprejemamo dogodka, kot jih prinaša čas, pa naj so nam všeč ali ne /.../, se nam pogled bistri..."; razen tega pa živ stik s stvarnostjo človeka tudi obvaruje notranje razbitosti, ki jo povzroča umikanje v različna pribežališča: "v sanjarjenje, v razumarstvo, v ožino stroke, v geto, v klan, v neopredeljenost, v jakobinstvo, v spomine, v načrte in v podobne male svetove, v katerih se človekova muhavost lahko poljubno zvirja, ne da bi zadela na težave, kakršne nudi resnični svet in ki človeka proti njegovi volji hitro postavijo na trdna tla ter mu tako omogočijo osebno sintezo in enotnost." (M. Komar, prav tam, str. 85).

"Večna načela in stalna bistva odkrivamo in odmišljamo iz časnega in spremenljivega dejanstva...", še doda (M. Komar, prav tam, str. 87).

Komar v svojih esejih opozarja na lastnosti, ki naj bi jih vsak človek razvijal. Tako med drugim spregovori o predanosti, saj je prepričan, da človek, ki je predan poklicu ali družini, polneje živi, bolj biva. Kjer namreč ni predanosti, ni človeške kakovosti; ni izoblikovanih ljudi, ni doživetih poklicev, ni močne

ljubezni (M. Komar, *Vsakdanje glose I, Meddobje* 1963, str. 171-177). Vsakdo naj bi si za te lastnosti prizadeval, saj popolnejši ne postajamo samodejno, temveč "v potrpežljivem dnevnem boju" (M. Komar, *Korenine kačurstva, Meddobje* 1954, str. 169-173).

Komar se ustavi tudi ob vprašanju borbenosti. Ugotavlja, da svet daje boju značaj vrednote in da je v tem smislu v tedanjih velikih nasprotujočih si gibanjih, kakor npr. v marksizmu, fašizmu in tudi v "zapadnem poslovnem življenju", mogoče odkriti veliko skupnih potez. Boj je "napor, ki teži s silo premagati ovire, ki se postavljajo na pot gospodovanju človeka nad naravo, nad samim seboj, nad sočlovekom, nad družbo ali nad dogodki" (M. Komar, *Borba in ljubezen, Meddobje* II, 1955, str. 278). To "gospodovanje" pa ni pri vseh ljudeh enako - tisti človek, ki ne priznava nobenega danega reda, vtisne stvarjem svojo zamisel, ne meneč se za vse, kar bi moglo biti od prej ali od drugih ali od narave; za tiste pa, ki priznavajo naravne danosti, je gospodovanje sodelovanje z že obstoječim naravnim redom - tega je treba odkriti in se mu podrediti.

Prevladovalo naj bi mišljenje, da sta moč volje in z njo sila boja odvisni od človeka - ta ju lahko usmeri, kamor hoče; ob tem pa naj bi obstajalo še drugo gledanje, namreč, da moč volje ni odvisna od človekovih zavestnih ciljev, ampak od njegovih globokih osebnih potreb.

Komar odkrije težavo v večkrat neopaznem medsebojnem prepletanju pristnega in nepristnega boja: pravi boj je "sredstvo v službi ljubezni do vrednote", nepravi pa le slepilo - le boj samoljubnega človeka, ki si ovire na pot umetno postavlja. Poudarja, da je pravi boj nujen, ker vodi v razmah osebnosti; samo človek z "močno" osebnostjo namreč s svojo notranjo močjo zna prenesti tudi možna razočaranja in polome. Komar meni, da je z razumevanjem teh načel mogoče bolje razumeti tudi smisel ljubezni do nasprotnikov, ter ob tem poudarja, da ljubezen ne izključuje boja, niti boj ljubezni - ta boj zahteva "velikosrčnost", človeka sili k veličini in s tem k priznavanju vsega dobrega in pristnega onstran meje. Na ta način lahko tudi najhujši boj postane vir notranjega miru in ravnovesja. Pravo mero naj bi boju dajal človekov notranji mir.

V svojih esejih opozarja na lastnosti ali navade, ki človeku lahko pomagajo duhovno rasti. Te so razvijanje dobronamerne kritičnosti, ostrenje čuta za pravo sodbo - "Ljubezen sili v kritičnost, kajti le kar je res prav, je vreden predmet ljubezni."¹ ; zvestoba

- "Komur je res za kakšno stvar, ta pri njej rad ostane."²; vzgoja volje - "vsaka volja je že moč"³; in jasnost mišljenja ali iskrenost s samim seboj. Poudarja, da čustvenost ni nekaj negativnega, nezanesljivega, saj je "le v resnici temelječi um zanesljiv in z resnico prepojena čustva so nepogrešljivi činilci duševnega miru". Človek pravzaprav vedno dela čustveno, nikoli zgolj razumsko, sicer ne bi bil človek. In "četudi um obvlada čustva, to še ne jamči, da je zadržanje pravo. Morda za umom stoji drugo čustvo, npr. življenjska skopost, ki ne pusti spontanemu navdušenju do izraza. Zločinec je hladno premišljen do svoje žrtve, ker gori v drugo smer: išče denar, maščevanje ali kaj podobnega." (M. Komar, *Razmišljanja ob razgovorih, Meddobje 1956/57*, str. 239, 240).

Milan Komar je kritik družbene in človeške (ne)morale. Svojo kritiko izraža jasno in nedvoumno, včasih tudi z ironijo in cinizmom. V eseje o moralnih vprašanjih poleg svojih vključuje misli filozofov, teologov, književnikov in drugih mislecev (Avrelij Avguštin, Tomaž Akvinski, Kant, Hegel, Schopenhauer, Nietzsche, Gide, Valery, Bernanos, Unamuno, Maritaine in drugi), pogosto pa navaja tudi misli iz Svetega pisma.

Večkrat razlaga filozofske in sociološke pojme, v njegovih esejih so pogosti tudi latinski citati in etimološke razlage, zlasti iz grščine in latinščine.

Ugotavlja, da je Slovencem utesnjevanje kulture v jezikovne meje odvrnilo pozornost od drugih bistvenih kulturnih prvin, kot so npr. verske navade, družinsko življenje, etične, vzgojne ideje, gospodarstvo... Prepričan je, da je na "avstrijsko polpreteklo kulturo" - in z njo na slovensko, saj je bila Slovenija nekdanji sestavni del avstrijskega srednjeevropskega kulturnega prostora - imela velik vpliv Kantova filozofija: "Podoba je, da je v polpretekli avstrijski kulturi (v kateri pa še daleč nimamo namena videti samo negativne strani) kantovstvo imelo izreden vpliv: smisel za stabilnost, strah pred iniciativami, temeljitost v malem, nesposobnost za velika podjetja, krepost, ki ne presnuje čustvene snovi, ampak jo potlači, nerealna čustvena romantika v čudnem priležništvu z nerealnim formalističnim razumstvom. Dežela dvornega svetnika Eysenhardta, 'Capua des Geistes', prekrita s kultom stroge uradne dolžnosti. Kantova filozofija ni tipičen izraz nemškega duha, ki je v bistvu vulkaničen, romantičen, kakor ga poznamo iz Hegla, Schopenhauerja, Nietzscheja, Schelerja, Klagesa. Kant je filozof periferije, filozof neopredeljenosti in je morda v neopredeljenih

periferičnih krajih dobil največ odmeva: od ruskih obmejnih mislecev pa do avstrijskih šolnikov in juristov." (M. Komar, *Razmišljanja ob razgovorih, Meddobje 1956/57*, str. 240).

Omenja križarstvo, ki je nastopilo proti nekaterim točkam kantovske vzgojne miselnosti - "proti zgolj abstraktni načelnosti, proti formalistični disciplini, proti enostranskemu kultu dolžnosti, proti pretiranemu strahu pred tveganjem..." (M. Komar, prav tam, str. 242). Toda gibanje, ki je posredno izhajalo iz kantovstva in iz "nemške pietistične miselnosti", je "zaprtlo za stvarnost, z mržnjo do vsega razumskega, /.../ obtičalo v apriornem brezbarvnem moralizmu" (M. Komar, prav tam).

Razmišlja še o razmerju med kantovstvom in marksizmom, pa o odnosih med slovensko komunistično revolucijo in kantovsko vzgojno mentaliteto, ki "nam je dajala vzorne birokrate, ki pa so nenadoma dobili potrebo po pobijanju in obračunavanju. Marksizem marsikje ni prelomil z meščanskim duhom, ampak ga nadaljuje in konsolidira v nekaterih bistvenih potezah." (M. Komar, prav tam, str. 243).

Kritičen je do marksistične filozofije: "Kljub prizadevanju, da bi bili kritični, prodorni, vsestransko osveščeni in bistvogledni, marksisti v svojih analizah kulturnih in družbenih vprašanj le redko zarežejo v globino. Ne da bi dvomili o pristnosti njihovih namenov ali še več, o njihovi sposobnosti. Gre za nekaj drugega. Njihovo zavračanje vsake metafizike jim hromi težnjo po zadnji jasnosti, brez katere ni filozofije. Tudi filozofije prakse ne, kakor je marksistična. Če globlja stvarnost ne zanima, se prodornost nujno zmanjša. Zato marksistični pisci tako pogosto skačejo s teme na temo in vzdržujejo teze, ki se v svojih logičnih podaljških neusmiljeno pobijajo. Take spise drži skupaj samo pragmatistično drsanje po površini, ko se ni treba trdno nasloniti na nobeno stvar." (M. Komar, *Vsakdanje glose II, Meddobje 1964*, str. 30).

V svojem esejju pove, kako je H. Taine pripovedoval o dvorjanu, ki se je vračal zgodaj zjutraj z družabne prireditve v Versaillesu, pa je v samotni ulici dal ustaviti kočijo, da je lahko opazoval psa, ki je v temi glodal kost: "Vendar nepotvorjena scena po tolikem pretvarjanju! Rad bi vprašal prijatelje marksiste, ali so v srcu res prepričani, da se danes kaj takega ne more več zgoditi. Recimo, po celonočnem planiranju v kakem socialističnem biroju, po utrujajočem razpravljanju o družbenih koristih. Da bi kak višji funkcionar dal ustaviti svoj avto, da se zazre v naravno, nepotvorjeno sceno brez dialektike, brez planifikacij, brez birokratskega brbljanja o družbenih koristih." (M. Komar, prav tam, str. 29).

Popolno ozaveščenje ljudi, kakor se zanj zavzemajo nekateri marksistični avtorji, je po Komarjevem prepričanju popolna iluzija. "Prosvetljski sen. Popolno osveščenje pomeni padec vse psihološke obrambne navlake, vseh evrazijskih mehanizmov in vseh mask. Pomeni iskrenost s samim seboj, čistost namenov in odkritisrčnost s sočlovekom. Izginiti bi morala vsa laž in vsaka propagandna olepšava. Za to bi bil potreben silen pogum in neverjetno visoka morala. Neke vrste intelektualistična, zemska nebesa. Cenena nebesa. Dosegljiva s politiko in doktrino." (M. Komar, prav tam, str. 32).

Milan Komar je strog opazovalec družbe. Ko razmišlja o duševnosti tedanjega slovenskega človeka, "ne toliko iz radovednosti kot iz skrbi, da bi /.../ pogled ne obvisel na splošnostih, ampak da bi se trdno naslonil na stvarnost" (M. Komar, *Korenine kačurstva, Meddobje* 1954, str. 169), trči na "kačurstvo" - to je na nekakšno "slovensko mešanico idealizma in gneva, veličine in bede, preproščine in razumarstva, nebogljenosti in prometejstva" (M. Komar, prav tam, str. 169-173); oziroma na miselnost negativnega praktičnega idealizma, pri kateri človeka zanimajo predvsem obrazci in vzori, razmišljanja, kako priti do osebne varnosti, gospodarske moči in napredovanja. Na idealizmu naj bi slonela tudi vsa slovenska vzgoja: "Kdor se ni hotel priličiti uradno oznanjanim vzorom, si je iskal druge, njim nasprotnne. Upor je potekal tako znotraj istega kalupa. Še celo tisti, ki smo jih imenovali življenjske materialiste, so bili na dnu le negativni idealisti; sledili so 'vzorom' čim večje osebne varnosti, gospodarske moči ali družabnega napredka, toda težko bi se dalo reči, da so zato živeli kaj bolj v stiku z dano konkretno stvarnostjo." (M. Komar, prav tam, str. 169). Ta miselnost je večala razdaljo med človekovim zavestnim osebnim življenjem in objektivno stvarnostjo. Po Komarjevem mnenju je simbol slovenskega idealista postal Cankarjev Martin Kačur. Kačur pa se ni sprl samo z zunanjim svetom, ampak tudi sam s seboj (M. Komar, prav tam, str. 169).

Komar za tem pojavom odkriva "neko čudno platonično filozofijo"... "Toda medtem, ko je Platon učil svoje ljudi, naj pozabijo nase in naj uprejo oči v stvarnost ter tako odkrijejo vzore onstran vidnih reči", so vzori kačurstva "zgolj naše ideje /.../, bitja našega uma" (M. Komar, prav tam, str. 170). Težnji živeti po vzorih naj bi že racionalizem in razsvetljenstvo dodala še nezanimanje za stvarnost. Opozarja na togost kačurske miselnosti, saj človek s takim načinom razmišljanja postaja duhovno samozadosten in se nikoli ne zmore povzpeti do

notranje moči. Komar meni, da prav od tod izvira tako razširjena nepozornost za dejansko stanje, "za vse, kar je od prej in kar ni naše /.../, ki jo spremlja zaverovanost v preureditve /.../, v prevrate..." (M. Komar, prav tam, str. 170). Tako nastaja umeten človeški red, ki se ne opira več na naravni red, ampak postaja tog in nasilen.

Opozarja še, da se ljudem ne sme oznanjati idealov, če "se ni poskrbelo obenem za trdo šolo življenjskega realizma, da se navadijo sprejeti dejansko stanje in delovati v okviru omejenih, a edino resničnih možnosti, ki so jim na razpolago, da se sprijaznijo z bedo ter nepopolnostjo in kljub temu ne izgube zaupanja v rast in napredek" (M. Komar, prav tam, str. 171).

Pri Kačurju je namreč idealizem povzročil notranjo razdvojenost - jaz, ki se istoveti z ideali, obračunava z jazom, ki je slaboten, ki vse skazi in ničesar ne spravi skupaj. Naprednost in razumnost si pri njem podajata roke z naivnostjo, ki ne zna ali noče pogledati resničnosti v oči, ker se boji, da bi s svojo ostrino raztrgala vzpodbudne sheme. Komar je prepričan, da se je Kačurjeva tragedija začela z odklonitvijo tragičnosti: "Najgloblja koreninina kačurstva je razsvetljsko zanikanje izvirnega greha." /.../ "Da od tam prihaja Kačurjeva nesreča, najbrže nista vedela niti Kačur niti Cankar", pravi (M. Komar, prav tam, str. 173).

V *Razmišljanjih ob razgovorih* pojasni pomen dialoga. Kot pravi, gre pri razgovoru za dia-logos, to je za "besedo v dvoje, misel v dvoje", in pojasnjuje, da razgovor kot tak razkriva notranjo besedo, "nevidni logos, ki tiči za govorjenim" (M. Komar, *Razmišljanja ob razgovorih*, Meddobje 1956/57, str. 237). Včasih ni mogoče "brati notrine", "razbirati v koreninah misli", včasih pa je to mogoče, čeprav na nepopoln način. Beseda budi besedo in misel misel, globina mika in v njej je resnica, ki jo v dialogu odkrivamo.

V stiku z ljudmi večkrat začuti nepristnost, ki ne vzbuja zaupanja, ter površnost in nered, ki po njegovem mnenju izvirata iz človekovega napuha.

Spregovori o tem, da je kritika temeljna človekova etična dolžnost, da moramo vsi biti kritiki svojih dejanj in svojega okolja, da moramo živeti brez utvar, rutin, pristranosti in sanjaštva... Vsakdo naj bi živel v duhu resnice, to pa ni mogoče brez kritičnega čuta. Izražanje kritike je "stvar kritične pameti, ki nam pogosto narekuje molčati, včasih pa tudi vpiti" (M.

Komar, prav tam). Opozarja na napačno razumevanje kritičnosti - za mnoge ljudi naj bi namreč kritični čut obstajal v neki splošni opreznosti, nezaupljivosti ali strahu pred lahkovernostjo, vendar pa nobeno teh čustvenih stanj ne izstopa iz okvira gole obrambe. Ta stanja hrome duha. Pri kritičnem čutu pa je potrebno veliko "opreznosti in drznosti, zaupanja in nezaupanja, zadržanosti in predanosti, kar nam pač narekuje dejanstvo, edini vir prave mere". Človek mora torej zavzeti držo učljivosti, saj se "dejansko /.../ odkriva le učljivemu človeku, čigar odprti in razpoložljivi um veselo sprejema dano resnico in se ne obnaša 'kot sodnik v izvrševanju dolžnosti, ki primora priče, da odgovarjajo vprašanjem, katera jim stavi' (Kant) /.../ Učljivost do stvarnosti, ki je prvotnejša kot učljivost do staršev ali učiteljev, ne nasprotuje kritičnemu čutu, ampak je njegova prva podlaga. Ker je človek razumno bitje, vedno sodi. Pri dobrohotnem kritiku obstaja nevarnost, da človek, ko vse razume, tudi vse odpusti in je tako kritike konec - toda le kritike, ki izvira iz gneva, 'krive agresivnosti'. Kritika je konstruktivna le, če hkrati sodelujemo z naravnim in božjim redom" (M. Komar, prav tam, str. 238).

Kritika ni zavračanje niti obsojanje; prava kritika že vsebuje apologijo: "Nekateri pojmovni slovarji navajajo kot nasprotni pojem kritike apologijo. Kritika nikakor ni zgolj zavračanje ali odkrivanje slabih strani. Prava kritika že vsebuje apologijo, če je sojena stvar apologije vredna. 'Moralisti' kakor La Rochefoucauld, Jacob Sprit, Vauvenargues vidijo, podobno kot mnogi sodobni globinski psihologi in pisatelji, v človekovih zadržanjih predvsem skrite nečedne nagibe ter nanje zreducirajo vse ostalo duševno početje. Takovrstna 'vseuničujoča' kritika je nekritična. Njen uspeh je pripisati le deloma kritični ostrini, največ pa 'pikantnosti', ki kot golo čustveno dražilo nima nič skupnega z umsko prodornostjo. Mahanje z 'uma svitlim mečem' je namreč na nek čuden način bridko in blago obenem." (M. Komar, prav tam).

Komar v družbi prepozna slabe kritike - na literarnem in tudi na drugih področjih - , "ki jim je bolj pri srcu slog izražanja ali razkazovanje svojih lastnih vtisov ter načitanosti, kot pa prava sodba" (M. Komar, prav tam, str. 237-243). Poudarja, da mora umetnik do občinstva vedno ohraniti razdaljo in iti svojo pot, saj se družba tudi uspešnega kmalu naveliča in se odpravi za novimi odkritji. Do družbe in njenih obveznosti je torej nujno zavzeti širše poglede in sproti začutiti, kaj je res prav in potrebno.

O volji pravi, da si jo človek privzgoji, da je volja "energija, ki se da kopičiti in nato uporabiti za kateri koli namen" (M. Komar, *Razmišljanja ob razgovorih, Meddobje 1956/57*, str. 239). Človek se mora torej naučiti hoteti, biti energičen in odločen.

V svojih zapisih opiše občutke, ki ga navdajo v velemestu - Buenos Airesu. V velemestnem življenju začuti močan občutek minljivosti: "Novica uniči novico, senzacija izvotli senzacijo, ime pokoplje ime. Aktualnosti so muhe enodnevnice /.../. Toda če pogledamo globlje, vsaka stvar pusti sled za seboj..." (M. Komar, *Zapiski iz velemesta, Meddobje 1961*, str. 127). "Da človek lahko mrzlično migota in živi v t.i. pospešenem ritmu, se mora olajšati in poplitviti: globlji odziv bi ga pri tem oviral. Brez globljega odziva pa ni pravega življenjskega patosa in tako pridemo do plitvosti in apatije." (M. Komar, prav tam, str. 127-130). Med ljudmi začuti ogromne duhovne razdalje: "Ni časa, ni ljubezni, da bi ljudem brali dušo." (M. Komar, *Vsakdanje glose I, Meddobje 1963*, str. 171-177). Opaža otopelost in moralno pasivnost ter globinsko odsotnost ljudi iz velemesta, iz okolja, kjer bi veselje do dela utegnulo celo motiti splošno funkcionalno anonimnost. O ljudeh, ki povečini prihajajo do družbene veljave, pravi: "Nikjer ni toliko parazitov kot okrog vrhov, vlad, vodstev, glavnih stanov, poslovnih središč..." Gre za ljudi, katerih morala uspeha naj bi največkrat bila "uspeh za vsako ceno". (M. Komar, *Vsakdanje glose II, Meddobje 1964*, str. 28-32).

V kulturnem življenju Buenos Airesa omenja tri šole dunajskega izvora: "V pravni filozofiji in splošni pravni teoriji kraljuje Hans Kelsen, mojster in vodnik našega Leonida Pitamica, s svojo čistopravno teorijo. Po tej tvori pravni sistem stvarnost zase, ki se mora osvoboditi vsake druge primesi: morale, gospodarstva, politike, sociologije. Pravne norme tvorijo čvrsto sklenjeno piramido, v kateri se sodba opira na zakon, zakon na splošni zakon, splošni zakon na ustavo, ustava na prejšnjo ustavo, prejšnja ustava pa na 'originalnega zakonodajca', ki tvori vrh piramide, dasi je zgolj podmena. V opiranju na višjo normo obstoja veljavnost prava, ta pa v zadnji analizi sloni na iluziji. Pot z vrha k osnovi je pot učinkovitosti. Ustava ni učinkovita, če se ne razlaga z zakoni, zakoni z dekreti, dekreti z upravnimi odločbami. Toda upravne odločbe in sodbe nimajo nič opraviti z dejanskim resničnim stanjem, ki je objektivno nespoznavno. Vrh in osnova piramide nista važna, važen je le strogi formalizem med njima. Kdo ne vidi v ozadju Kanta?

'Wiener Kreis' je prodril v Južno Ameriko iz Chicaga, kamor so se dunajski logiki in epistemologi preselili, ko se je bližal Hitler. Tu je znan kot 'Escuela de Chicago'. Carnap, Reichenbach, Schlick pa spet samo 'formalizirajo'. Objektivna stvarnost jih ne zanima, važna je le stroga točnost izpeljav, notranja skladnost znanstvenih sestavov. Osnova in vrh piramide ostaneta zunaj znanosti. Dóbro je bivati v notranjosti trdnega, skrbno stkanega predalčja; dana stvarnost je za formaliste prenaporna.

Kadar Freud govori o volji, pomeni ta pojem zanj kantovsko voljo, orodje apriornega kategoričnega imperativa, ki tlači instinktivne sile, a jih ne preobrazuje, ki dela v službi abstraktnih idealov in ti so po mnenju očeta psihoanalize sadovi samoljubja in ne ljubezni do idealiziranih predmetov. Nevrotičen človek si je po njegovi teoriji postavil visoke abstraktne ideale, njegova čustvenost pa je ostala na izredno nizki, primitivni stopnji, zaradi česar se pojavijo konflikti. Freud je bil oster kritik Kantove morale, kot jo je opazoval pri svojih pacientih, a iz njegovih miselnih kalupov se ni izmotal. Volja je zanj prej sila smrti kot življenja. Da bi mogla umna volja vršiti vlogo 'forme' čustvene 'materije' in biti tako gibalo edinega možnega razmaha osebnosti, tega nista znala umeti ne Kant, ne Freud." (M. Komar, *Razmišljanja ob razgovorih, Meddobje 1956/57*, str. 240, 241).

V *Razmišljanjih ob razgovorih II* (Meddobje 1959, str.3-9) in *Razmišljanjih ob razgovorih III* (Meddobje 1959, str. 120-125) med drugim razmišlja o tem, da so nove resnice skoraj vedno ponavljanja in odkrivanja starih, včasih že pozabljenih resnic - to naj bi zlasti veljalo za znanosti in vednosti o človeku, o smislu njegovega življenja, o filozofiji, o Bogu; da pa teh resnic še nihče ni izrazil na vseobsežen, dokončen način in je tako vedno mogoče kaj dodati ali prevesti v jezik druge dobe, drugih okoliščin, drugih ljudi... "Pravo ponavljanje že znanih resnic je enako oddaljeno od dveh skrajnosti: ne prikazuje stvari, ki so bile človeštvu že davno znane kot izvirna neobjavljena dognanja, po drugi strani pa jim spet v imenu preteklosti ne zanikuje neusahljive notranje novosti in jim ne krati njihovega vedno perečega značaja, samo zato, ker ne gre za strogo samonikla odkritja." (M. Komar, prav tam, str. 4). Za obema omenjenima skrajnostima naj bi se namreč skrivala ista zmota, češ, človek je zmožen popolnega, "angelskega" spoznanja. Če bi bilo to mogoče, bi izročila izgubila ves pomen. Tako je oče modernega racionalizma Descartes v filozofiji in znanosti drastično prelomil z vso preteklostjo in pričakoval,

da bo njegov nauk ostal trajen, nespremenljiv, Napoleon je presekala s pravnimi tradicijami preteklosti... Iz iste racionalistične togosti, meni Komar, izvirata tudi moderna pojava novotarstva, ki prelamlja s tradicijo, ter konservativnosti, ki tiči v svojih shemah (M. Komar, prav tam, str. 5).

Komar se v svojih esejih sprašuje tudi o smislu napornega kulturnega dela v izseljenstvu ob dejstvu, da le-to pogosto ne dobi odmeva. Vsak človek potrebuje odmev na svoje delo, njegov um je "žejen smisla". Obstajajo pa notranja duhovna gibalna ali razlogi za kulturno delo. V zvezi s tem Komar poudarja: "... kolikor manj duhovne jasnosti in zrelosti imamo, toliko bolj čutimo potrebo po čustveni opori" (M. Komar, prav tam, str. 5 in 6). To pa ne pomeni, da človek lahko dela brez vsake opore, ampak da je oporo treba iskati tam, kjer jo je mogoče dobiti. Poudarja, da človekove negotovosti ne povzročajo samo zunanji, ampak pogosto tudi notranji dejavniki - "kadar razlogi, ki nas gibljejo, niso dovolj pristni..., kadar naše odločitve niso dovolj korenite ali kadar se naša volja ne opira na trdna tla" (M. Komar, prav tam, str. 6). Delo torej mora izhajati iz duha resnice in ljubezni, saj le notranja moč lahko da tisto varnost, brez katere ni duhovnega ustvarjanja. "Delo, poštenje, posvečenje", je dejal Plečnik. "Drugo bo že samo prišlo, če je taka božja volja", dodaja Komar (M. Komar, prav tam, str. 6 in 7).

Opozarja, da se skupnost ne sme zapirati vase: "Kadar se ljudje ali skupnosti zapro vase, živijo zase, mislijo nase, se ves ostali svet spremeni v goličavo, zgubi raznolikost in mikavnost. Register vrednot se strahotno zmanjša; stvari že niso več vredne same zase, zanimajo le, kolikor služijo. V praznoti in suhoti se sliši samo nasilni glas samozadostnosti: 'Dobro je, kar je z nami; slabo, kar je proti nam; kar se dela brez nas, je brezpomembno ali pa nevarno in če je stvar nevarna, jo je treba uničiti; če ne drugače, pa z ignoriranjem, ki diha smrt.' Nevarnost majhnosti ne preti s strani majhnih položajev, bivanja v provinci, daleč od središč, pomanjkanja sredstev, ampak v srcu: 'Srčna skopost, nestrpnost do drugega in drugačnega, samozadostnost in iz nje izvirajoča nenasitna potreba po obrambi lastnega, to nam krči duha in nas dela tesne, zatohle, stare.'" (M. Komar, *Razmišljanja ob razgovorih, Meddobje 1956/57*, str. 243).

Milan Komar v svojih esejih poudarja zlasti nujnost človekovega nenehnega duhovnega izpopolnjevanja - to naj bi bila že težnja njegove narave, ki je ni mogoče zadušiti. V zvezi

s tem svari pred duhovno zaspanostjo, ki preprečuje razvoj in človeka potegne v pasivnost ter hlastanje za emocijami in izrednimi doživetji.

4.2 Zorko Simčič

Kdor hoče postati velik pisatelj ali vsaj zanesti v pisanje občuten preobrat, mora, kakor v politiki, najti plodna tla in zadeti pravo letnico rojstva. (Chamfort)

Zorko Simčič se je rodil 19. novembra leta 1921 v Mariboru. Že pred odhodom v emigracijo je bil priznan slovenski pisatelj. Pisati je začel že zelo zgodaj; svoje prve prispevke je objavljial v reviji *Dom in svet*. Že 21-leten je napisal avtobiografski roman iz študentskega življenja *Prebujenje* in zanj še kot študent prejel Prešernovo nagrado mesta Ljubljane. V domovini je pisal še humoreske in satire (*Tragedija stoletja*; 1943) ter leta 1944 souredil *Zbornik zimske pomoči*.

Svoje literarno delo je nadaljeval v izseljenstvu. Tam je med drugim napisal več radijskih iger in libreto *Krst pri Savici* (1953), tega je leta 1965 predelal v ljudsko igro. Druga, popravljena izdaja te igre je izšla leta 1967, igrali so jo v Kanadi in Argentini. Leta 1957 je v novem okolju napisal svoj najboljši ter po svoji problematiki in psihološki obdelavi enega najboljših slovenskih povojnih romanov sploh - *človek na obeh straneh stene* - zanj je pozneje, po osamosvojitvi Slovenije, upravičeno prejel nagrado Prešernovega sklada. V Argentini je soustanovil SKA, izobraževalno, ustvarjalno in založniško ustanovo slovenskih izseljencev, ter do leta 1967 sourejal *Meddobje*. V *Meddobju* je objavljial novele ter pisal eseje in članke o aktualnih kulturnih, moralnih in narodnih vprašanjih, pa ocene in publicistične ankete. Simčičeve kratke črtice in tudi daljše psihološke novele so raztresene tudi v *Koledarjih* in *Zbornikih Svobodne Slovenije*, *Nove setve* ter drugod. Pomemben je tudi kot pisec dram: v drami *Zgodaj dopolnjena mladost* iz leta 1967 je po Debeljakovi oceni revolucionarna zgodba projicirana v emigracijo v nekakšni četrti dimenziji; v njej nastopajo živi zemeljski ljudje in ljudje z onstranstva in gre za nekakšen "nadrealistični simbolizem" (T. Debeljak, *30 let zdomske emigrantske književnosti, 1945-1975. Argentina, v: Življenje in delo Slovencev v Argentini (po letu 1945)*, Ljubljana 1994, str. 63). Napisal je še dramo *Tako dolgi mesec*

avgust (leta 1992) ter izdal otroška in mladinska dela: *Trije muzikantje ali povratek Lepe Vide*, *Čarovnik začarane doline* (1980) in pesniško zbirko *Korenine večnosti* (1974) - kot prilogo *Vestnika in Tabora* - in sicer "mrtvima bratoma in vsem njunim mrtvim in živim soborcem v skromen spomin" (T. Debeljak, prav tam, str. 63). Po mnenju Leva Detele predstavlja Zorko Simčič enega od dveh konceptov leposlovja. V prvi tip literature sodi Ruda Jurčec, "avtor svetovljansko transformiranih romanov in novel z močnim katoliško-mističnim prizvokom", v drugega pa Zorko Simčič s "psihološko motivirano, v univerzalni kontekst sveta vključeno prozo, poezijo ali dramatiko, z značilno disonančnimi podtoni" (Lev Detela: *Slovenska zdomska književnost zadnjih let*, Dialogi 7, 1991, str. 91).

Simčičevi eseji v *Meddobju*

Kadar naletimo na naraven slog, se začudimo in smo očarani, zakaj pričakovali smo pisca, našli pa človeka. (Pascal)

Simčič je človek nemirnega, kritičnega duha, ki v svojih esejih nenehno odkriva in skuša odgovarjati na vsakokrat aktualna vprašanja, in to na globok miselni, filozofski način. Njegova miselna aktualnost je utemeljena v klasičnih vrednotah, te odkriva pri Platonu, Aristotelu in drugih klasikih. Ima svojevrsten pisateljski slog - je pravi besedni virtuoz, ki odkriva nekonvencionalne vsebine besed. V svojih esejih večkrat preskakuje z ene miselne ravni na drugo, vendar kljub temu ohranja njihovo notranjo povezanost in enotnost. V njegovem pisanju je mogoče odkriti posluš za psihološko poglobljeno analizo življenjskih dogodkov, tehnika esejev pa je izvirna, polna prepletov, stopnjevanj, premolkov in nenehne notranje napetosti.

Vsebinsko ga zanimajo aktualna vprašanja o tematiki pisanja in umetniškega ustvarjanja nasploh, kulturna in politična problematika doma in v izseljenstvu, slovenska polpretekla zgodovina, politični položaj Slovenije, vprašanje vrednot in še in še. Njegovo pisanje je pomembno tudi kot vzpodbuda pri razvijanju narodne zavesti med izseljenci.

V eseju *Iz zapiskov neznanega pisatelja* Simčič opisuje, kako je po dvanajstih letih spet zašel na paternalske ulice, na katerih je tedaj preživel svojo prvo noč v Buenos Airesu. Zagledal je

slepo ulico, zavil vanjo in obstal pred zelenkasto hišo. Poleg sebe je zagledal svojega dobrega starega znanca, staronaseljca Simona Preprosta, ki "se je tam leta dvajsetega prekobalil prek morja" in s katerim sta se zadnja leta večkrat srečevala (Z. Simčič, *Iz zapiskov neznane pisatelja*, Meddobje 1959, str. 58).

Simon Preprost je bil zanimiv človek: "Tudi če sem ga petkrat srečal v istem letu, dvakrat se ni ukvarjal z istim delom". Simčiča je s seboj odpeljal v majhno sobo, polno knjig, vseh podčrtanih, občrtanih, opremljenih z odobravanji in dvomi ter citati drugih piscev - naravnost "preglodanih". Po tleh so ležale ljubljanske revije. In Simčič je začel pregledovati liste, ki so govorili o doživetjih emigranta v letih od 1925 do 1935, in njegove zapise o prihodu "novih" v letih 1947 in 1948. Med zapiski so bili tudi časopisni izrezki o buenosaireski gradbeni družbi, "ki izrablja delavce pri gradnji železnice pod ulico Corrientes" (Z. Simčič, prav tam, str. 59).

Najbolj pa so Simčiča presenetili zapiski človeka, ki je vse življenje želel postati pisatelj. Ob branju njegovih misli je večkrat imel celo občutek, da je "mož delal sam s seboj to, kar mnogi radi delajo z drugimi: napisal je misel, ki bi naj predvsem - škandalizirala. Toda - koga? Njega samega?" (Z. Simčič, prav tam).

V svojem eseu se je ustavil ob čitljivih odlomkih s teh zaprašenih listov: "Danes zarana sem se prebudil z občutkom, da se mi prsi v spanju niso izpraznile. Vedel sem: zdaj bi lahko začel pisati, zdaj bi lahko začel postajati velik pisatelj. Toda moral sem si na hitro zlikati hlače in steči v službo. Vsega je bilo konec," na nekem listu piše Simon Preprost. In pove, da bi rad napisal besedilo za mikroopero o tolminskih upornikih.

Na nekem drugem mestu razlaga, kako je prebiral *Slovenski tednik* in v njem črtico pisatelja, ki ga imenuje T., literarnega avantgardista. Takole piše: "Ko sem ga zadnjič, dan po plesu na Paternalu, srečal na cesti in ga za šalo pozdravil, kakor sem slišal prejšnji dan druge pri njegovem omizju: 'Ola, avantgardist!', se ni nasmehnil, kakor sem pričakoval in kakor je to storil prejšnji večer. Dejal mi je samo: 'Žal nisem. Jaz živim danes in pišem, kar danes čutim. Ostal sem na vlaku, ki po voznem redu teče svojo pot. Tisti, ki je na postajici sredi pota skočil po časopis, pa ni pravočasno vstopil, lahko sicer reče, da mu je vlak pobegnil, toda zato potniki na vlaku niso nobena avantgarda.'" (Z. Simčič, prav tam, str. 59, 60).

Simon Preprost je včasih kar vesel, da ne piše in da še ni izdal nobene knjige, saj se je redno godilo, da so pisatelji v

zreli dobi hoteli uničiti svoje prvence: "Včasih je pisatelj hotel uničiti prvence, ker ga jih je bilo sram. Zaradi neizpiljenosti sloga, nedovršene oblike. Danes pa kak zrel pisatelj trpi ob branju svojih prvih knjig ne samo zato, ker so v literarnem pogledu nepopolne, ampak ker čuti, da danes pravilno gleda v svet, da pa njegove knjige še vedno širijo med ljudmi napačne nazore. Dokaz, da je današnja beletristika drugačna, kakor je nekoč bila, in to ne samo po slogu in vsebini, ampak tudi po neki moralni odgovornosti. Vsaj pri nekaterih piscih!" (Z. Simčič, prav tam, str. 60).

Razmišlja, da ne piše - ne zato, ker bi mislil, da nima pomena pisati, ne zaradi prihodnje "ne-slave" (bere namreč o minljivosti, o tem, kako bodo tudi Goethejeva dela čez deset tisoč let pozabljena...), ne zaradi slave. "Ne pišem, ker pač ne pišem", trdi (Z. Simčič, prav tam, str. 61).

In spet se vrne k pripovedovanju o svojem pogovoru s T-jem. Ta mu je nekega dne dejal: "Zadnje čase dosti premišljam o grehu, toda manj me boli, da z njim žalim Boga, kot pa to, da sem zaradi grehov razbit, neenovit in torej kot pisatelj ne toliko močan, kakor bi sicer lahko bil." (Z. Simčič, prav tam, str. 61). Ob tem pomisli, da marsikomu morda ni dano pisati, ker je prevelik grešnik.

Razmišlja o tem, kaj je estetika. Po njegovem mnenju je lepota v pravilnem medsebojnem razmerju oblik oziroma misli, v logiki. Pri mlajših pisateljih ga moti prav nelogičnost v zgradbi dejanja, stavka, misli. Ob tem omenja, da mu je zlasti dalo misliti pisanje "nekega mladega francoskega pisatelja, katerega knjigo sem pred kratkim dobil iz Evrope. (Neki Camus)". V *Filozofskem samomoru (Sizifov mit)* le-ta piše: "V tej dobi (za časa Plotina) je bilo nujno, da se razum prilagodi ali pa da umre. Prilagodil se je. S Plotinom se je spremenil iz logike v estetiko. Metafora je nadomestila silogizem." (Z. Simčič, prav tam, str. 62).

Glede razmerja med obliko in vsebino v literarnem delu trdi, da je vsebina "resnični ogenj", ali pa je vsaj enakovredna obliki v literarni umetnini. O pomenu oblike pravi, da oblika le pripomore, "da bodo nekoč ljudje z manjšim trudom in manjšim ne-užitkom glodali današnje 'moderne' in študirali doživljanja in miselnost njih junakov, to je vsebino." (Z. Simčič, prav tam, str. 63).

Po njegovem mnenju je dramatičnost v nasprotjih, in sicer v čim silnejših, pa tudi čim dalj trajajočih. "Višek dramatičnosti bi bil najsilnejše večno nasprotje", pravi Simon Preprost v enem svojih zapiskov (Z. Simčič, prav tam). Prav zato ga ne prepričajo sodobne tragedije - njihovi vrhunci so namreč npr.

"v tem, da žena še naprej živi ob možu, ki je ne ljubi; v tem, da dekle naposled le sreča svojo ljubezen, pa jo spet izgubi... Vse, kar pa se še konča s smrtjo junaka, je danes prav posebej opečateno s pojmom tragičnosti. Toda smrt ni najbolj tragična. Skoraj bi se upal napisati: vse, kar se res konča s smrtjo junaka, ni tragično." (Z. Simčič, prav tam).

Simon Preprost meni, da je vsa dramatičnost vsebovana v pojmu božje pravičnosti: "V čem je večje nasprotje, večja upornost proti drugi sili, kakor v tem, da človek ve, da niti začetek njegovega življenja ni od njega odvisen, niti da ne more končati c e l e g a svojega življenja? Tudi brez slehernega dejanja, brez sleherne napetosti - kaj je še bolj dramatičnega za človeka kot dejstvo, da ne more nič proti svoji večnosti?" (Z. Simčič, prav tam, str. 64).

Simona Preprosta Simčič imenuje tudi "rad-bi-bil-pisatelj".

Simon v zapisku iz leta 1940 ugotavlja, da so se vsi pesniki in pisatelji pri kom učili in zdi se mu, da je tako prav: "Ko pride trenutek dozorelosti, se ptič brez pomoči drugih spusti iz gnezda in njegov let je drugačen, kakor so bili leti tistih, ki so ga učili dvigovati perutnice. Toda pri mlajših piscih doma vidim, da se bojijo spustiti na lastno pot. /.../ Eni pišejo Scotta in je slabo, ker niso Scotti. Drugi pišejo Joycea in je slabo, ker niso Joyce. Toda ker je svet bližje Joyceu kakor Scottu, morda ta vendarle more kaj v njih prebuditi. Najslabše je s tistimi, ki so Scotti, pa pišejo kakor Joyce. Ostali bodo pedenjpisci tudi po času vaje...

Ko si je moj oče na sejmu kupil nov klobuk, si ga je poveznil kar prek starega. Toda samo za toliko časa, dokler ni prišel domov." (Z. Simčič, prav tam, str. 65).

V eseju *Nekaj misli ob sodobni književnosti* Simčič ugotavlja, da se je z novo dobo spremenila tudi umetnost - likovna, glasbena in literarna. Namesto prejšnje "harmonije" vladajo "disharmonije", drugačna zunanja oblika literature pa je le posledica hotenja obdelave novih problemov. Velikega dejanja v literaturi sploh ni, ampak pisanje sloni na duševnih vprašanjih, nastajajočih v odnosu umetnika s samim seboj, pa tudi med umetnikom in družbo: "Nekoč je človek opazoval svet, danes ta gleda posameznika. Pisec *Vojne in mira* je nekoč gledal svet in prek njega vzljubil posameznika, človeka, danes pisatelj gleda posameznika, človeka, in se mu prek njega dostikrat svet - zastudi. Sodobni avtor, katerega ena knjiga prav nosi naslov 'Stud' (Sartre), gre še dalje: ne samo svet, zastudi se celo sam sebi. Bistvo proble-

matike sodobne književnosti bi torej bil konflikt med dvema dušama (ki sta pravzaprav nosilki večne problematike), med dušama, ki ju nosimo v sebi, deloma, a že manj pa tudi konflikt med posameznikom in svetom. Zdi se, da je književnost že šla mimo zadnjega, čeprav ga današnji pisatelj še čuti, a le kot enega mnogoterih problemov, kakor so še: iskanje svojega poslanstva, ravnovesja, varnosti, miru, zlasti pa iskanje bolj intenzivnega življenja." (Z. Simčič, *Nekaj misli ob sodobni književnosti*, Meddobje 1954, str. 115).

Simčič ugotavlja, da je sodobni človek poln zapuščenosti in iskanja zadnjega smisla. Sodobna literatura opisuje zlasti njegovo duševno stanje, hkrati pa drzno posega v vsakdanje probleme: "človek v miru, doma, v tujini, v borbi ob Bogu in proti Njemu, premišljuje o pravilnosti ali nepravilnosti svojega dejanja, o namenu življenja, kateremu razni pisci ne vedo odgovora, pa celo s svojo negativno miselnostjo, ko kažejo obup samemu sebi prepuščenega človeka, nehote pozitivno vplivajo na sodobno, duševno že otopelo človeštvo, ker 'odkrivajo, kako velike in obupne so vrzeli v pogledu na svet, kadar manjka za njega prikaz gradeči čut krščanske filozofije'." (Z. Simčič, prav tam, str. 116). S tega vidika presoja Cankarja in Preglja: "Pregelj je šel naprej od Cankarja in čeprav je zadnji globlji mislec, je Pregelj v marsičem večji. Kdo more danes prebrati *Tolmince*, ne da bi ga pretresla usoda ljudi, ki iščejo pravico, predvsem pa svoje mesto na svetu, svojo pot med močjo, ki jim je dana, in nenapisanim zakonom, da je ne smejo uporabiti? Koga ne prestraši tista nerazumljiva sila, ki se vleče skozi celotno delo kakor nevidna nit, tista 'tretja sila', ki vodi napadalce in napadene do nerazumljivih in vendar nujnih zaključkov?" (Z. Simčič, prav tam).

V književnosti opaža veliko pomanjkanje sodobne problematike. Med vzroki ugotavlja strah pred tedanjo oblastjo, saj ta ne dopušča pisanja o žgočih človeških vprašanjih (dokaz za to je npr. njen odziv na Kocbekovo zbirko novel *Strah in pogum*). "Še uradnim pesnikom in pisateljem, onim na liniji, ne pustijo razgaliti duše, ker se zavedajo, da noben, tudi skrajni ideologiji pripadajoči resnični umetnik, ne more pisati samo s polovico srca. Dokaz med stoterimi, a za nas morda najbolj značilen je v domovini pisec *Straha in poguma*." (Z. Simčič, prav tam, str. 117).

Razmišlja o tem, kakšne so možnosti svobodnega umetnika doma: "Vodilnim krogom ne kaže pospeševati problematike v umetnosti, zato tolik poudarek na opisovalnih zgodbah, velika

gojitev folklornega jezika, zato celo v 'revolucionarni industriji filma' 'Svet na Kajžarju', 'Na valovih Mure', 'Jara gospoda'..." (Z. Simčič, prav tam).

V nekem drugem eseju o položaju pisateljev doma pravi: "Kdor ne poje po taktirki, mora molčati ali pa je potisnjen za zapahe... Cenzura je kot iz jeklenih palic spletena rešetka..., toda čas odžira, krha in iz železne mreže bo nekoč postala pajčevina. Pajčevina pa ustavi samo muho v poletu, lastovice ne. ... In ko bomo videli lastovico, bomo vedeli: ena sama sicer ne prinese pomladi, javlja pa jo le..." (Z. Simčič, *Iz zapiskov neznanega pisatelja*, Meddobje 1959, str. 58-59). "Resnični umetnik ne more pisati samo s polovico srca", ugotavlja in poudarja, da je za pomanjkanje sodobne literarne tematike krivo tudi ostajanje v preteklosti: "Včasih so pomanjkanja problematike krivi premočni literarni vplivi ljudi iz preteklosti, močnih osebnosti, včasih pa morda samo psihološko stanje človeka, živečega v tujini, in sicer v slabih ali slabših razmerah, kakor je živel doma, oziroma kakor zdaj misli, da je živel doma. Danes se zateka v daljno preteklost. Toda v večini primerov so temu vzrok osebnosti, ki v resnici ne živijo s časom, pa tudi ne črpajo zavestno iz preteklosti. Niso odsev časa in tega posledice se pokažejo prav v nepristnosti ustvarjanja. Človek v svetu dojema najrazličnejše nove vtise, srečava druge miselnosti, najde dotlej neznana čustva in jih kot Slovenec, kristjan, izseljenec prekvasi v sebi. Nujno na drug način prinaša v zavest druga vprašanja, kakor bi jih, če bi nemoteno živel naprej v domačem okolju." (Z. Simčič, *Nekaj misli ob sodobni književnosti*, Meddobje 1954, str. 117).

"V vsaki dobi je umetnik občutljiv človek, ki živi potopljen v vzdušje svojega časa", meni Simčič. Pomanjkanju sodobne literarne tematike pa je krivo tudi preveliko poudarjanje jezika in sloga na škodo literarne vsebine: "čeprav sta lepota jezika in slog važna, sta vendarle samo posoda, samo forma, del umetnine", ugotavlja. "Veličina besednega umetnika namreč ni odvisna le od daru, temveč še bolj od globine duha in širokega gledanja. Predvsem izseljenski literarni umetnik mora postati močnejši ne le od talenta, ki ga ima, ampak tudi od svojega lastnega trpljenja, ki ga doživlja zaradi narodove usode."

V eseju z naslovom *Pripisi k dnevom* (Meddobje 1964, str. 36-50) Simčič opisuje celonočni pomenek v ateljeju slikarja - domačina v enem buenosaireških predmestij. Razen Simčiča je gostitelj - neki baletni plesalec - gostil še neko Francozinjo, starejši židovski par - trgovca z umetninami - , mlado nemško

dekle, pianista italijanskega rodu in urednika umetniške priloge nekega tamkajšnjega časopisa; torej skoraj same priseljence. Ob pogledu na slike Snemanja s križa, ki vise na steni, in ob poslušanju Bachovega pasijona Simčič pomisli, kako je pravzaprav Kristus daleč od teh sten, kako je Bog dopuščen le še kot dekorativna zanimivost.

Pisanje nadaljuje daleč od mesta, sredi gozdov, pod starimi zasneženimi gorami. Zajameta ga domotožje in žalost zaradi smrti staršev: "Mlado drevesce poleg mene in siva stara skala nad menoj - oba sta leto dni starejša. Le jaz sem od lani mnogo starejši. Za dve smrti starejši, za smrti njiju, ki sta me spočela.

Toda različna so vina žalosti, ki pijanijo človeka...

Počasi odpiram priprte trepalnice, da se sinjina neba potaplja vame. Nebo je bolj sinje, kakor sem ga sanjal tam doli v mestu in drevesa nad mano so bolj stroga v svoji negibnosti, kakor sem jih slutil. Slapovi po stenah plapolajo v vetriču, bledijo, nenadoma se ob policah spet zgostijo, pa znova zdrknejo v globine, gora jih je igrivo stresla s svoje nagubane trde obleke. Kako se vse vrsti, ponavlja v večnost: sneg, led, voda, meglice ali morje in spet: sneg, led, voda, meglice... Pri srcu me stisne. Ne, ne dopoveduj si, češ: že, že, ampak stvari so mrtve! Ne tolaži se! Na dnu vsega ni drugega kakor zavist do narave, ki je lahko večna, ne da bi ji bilo treba za vedno zapustiti ta svet...

Pa še tretja žalost je v meni...

K leseni bajtici sem si prinesel kresilno gobo, jo posušil na strehi in ko sem jo privezal na žico ter jo tlečo zavihtel, je zadišalo po rumenini, po soncu, pirhih in pomarančah, po stanovanju starega župnika, kjer je ena soba dišala po jabolkah, druga po starih, dobrih knjigah...

Pa ni treba prižigati kresilne gobe, včasih je dovolj, da zavleče severni veter, pa sem bolan.

'Kaj delaš med temi gorami, pod tujimi drevesi, ki jim imena ne veš? Onkraj gora spravljajo tvoje brate ob življenje, drugim sploh ne puste do življenja, ti pa poležavaš. Snoči si sanjal o ženi, priklenjeni na zid, in o otročiču pred njo, ki ga je skrivnostna sila pred materinimi očmi neusmiljeno porivala proti smrtonosnemu žrelu. Žena je stegovala roke proti detetu, edino, kar je mogla gibati, toda ker so ji bile nad komolci odsekane, se je smešno zvijala in ni mogla doseči drobne glavice nad seboj... toda, kaj to tebi prihaja na misel? Ti si svoboden in življenje niso sanje. Kaj torej počenjaš?'

'Nič. Samo puščam, da se z menoj nekaj dogaja. Ne vem, če bom dozorel služil za hrano ali za kaščo ali za smeti, ampak...'

'Zoreti na tej zemlji? Na zemlji, ki nima preteklosti. Tod ne boš našel izkopanih jam, v pesku ti prsti ne bodo zadeli v izbrušene kamnite konice za puščice. Kaj moreš izsrkati iz zemlje, ki ni pila ne ljubezni ne sovraštva, kako ti bo mogla misel zreti v prihodnost, če pod tvojimi stopali ni kosti tistih, ki bi te spominjali minljivosti.'

'Sit sem postopanja po prsnihih koših živim in mrtvim. In potem: kakor da ne bi bil na pokopališču, če stopaš med grobovi? Ali moraš res stopati prav vrh gomile? Pusti me pri miru, jaz čakam novi svet. Kakor živalim pomladi se mi širijo nosnice, že čutim novi vonj. Kakor da me ne bi mogel ničesar naučiti kamen, ki ga je od začetka sveta prvič šele moje oko pobožalo, kakor da mi ne bi mogla govoriti zemlja, ki je prvič začutila gospodarjevo težo nad seboj?'

V led okovane gorske stene nepremično poslušajo. Ne trenejo. Kakor da so Bog." (Z. Simčič, *Pripisi k dnevom - Buenos Aires, Meddobje* 1964, str. 37, 38).

V sosednji dolini se zruši plaz in pokoplje vse njegove misli pod seboj. Nato mu ob spominu na majhne otroke pri srcu postane topleje: "Včeraj mi je Martinek razlagal, da ima ves čas, pa naj gre kamorkoli, za seboj angelčka in pa parkeljna. Parkelj mu šepče: 'Martinek, bodi lumpek! Ne ubogaj!' Angelček pa mu prigovarja: 'Martinek, bodi priden! Ubogaj!' Mali teolog mi razlaga, kako bi bilo dosti lepše, ko bi se onadva že prej med seboj pomenila, kako in kaj mu je storiti. Kako bi njemu bilo dosti lažje...

Ne vem, ali gre za prezgodnji pojav tega, kar imenujejo 'l'escapisme', ali pa se danes otroci že rodijo z željo po racionalizaciji dela..." (Z. Simčič, prav tam, str. 38).

Potem spet pomisli na slovenske pesnike v domovini, "ki ne morejo, še bolj pa na tiste, ki nočejo peti, kakor jim poje srce, ki se boje narezati žile - in /razmišlja/ o ujetem kondorju, ki so ga pred leti kazali v naši dolinici radovednim turistom: krasno kletko je imel in kasneje, ko so videli, da tudi svobodni kondor ne more vzleteti, če je enkrat čisto pri tleh, je smel celo hoditi semtertja. Nobene skrbi za hrano ni imel. Vse je bilo v redu - a ljudje bi ga radi videli leteti. Letati pa ni več znal, ker se je odvadil. Oh, čas je zdravnik, čas pa je tudi rabelj. Srce hromi, kakor hromijo mišice. Kakor ohromi jezik..." (Z. Simčič, prav tam, str. 38).

Bere prozo Vitomila Zupana: "Praznina". Literatura, ki je "tako strahotna, kakor so samo še domača pisma o obupu in brezcilnosti in cinizmu in pa znanstveno prikrojene brez komentarjev objavljene statistike o samomorih in o tem, kako mlade slovenske matere ubijajo dva od treh spočetih otrok." (Z. Simčič, prav tam, str. 39).

O Zupanu in "Zupanih" pravi, da ti hodijo še posebno nevarna pota. "Na srečo se redko oglašajo. Morda se sredi te hoje po ledu zavedajo, da tisto 'včeraj sem pal, jutri bom plesal po njem', zanje še more veljati...". /.../ "Ne boš se mogel braniti, ko te bodo prijeli za vrat, češ da tudi drugi hodijo po istih poteh. Ne bodo ti verjeli, ko se boš umikal, češ da si samo poskušal, kako bi Ionescove domislice zvenele v slovenščini ali da je vse skupaj bila le formalna vaja po vzorcu Camusovega 'Padca' - ne, ne, preveč ti izpuhteva iz kože, kar pišeš. Tvoja melodija je preveč izvirna, preveč resnična, da ti ne bi hoteli razbiti violine na glavi..." (Z. Simčič, prav tam).

Simčič ugotavlja, da je veliko velikih ljudi iz preteklosti spoznal iz knjig in pogovorov šele potem, ko je zapustil domovino in jih doma ob poplavi vsakodnevnih hrupnih ljudi in knjig morda nikoli ne bi srečal. Izselska usoda je težka, vendar daje tudi velika darila.

"Kako so mi vsak dan bližje ljudje iz preteklosti, kako so mi vsak dan bolj sosedje oni iz onostranstva - morda zato, ker se jim bližamo - toda kako se vsak dan bolj oddaljujemo s temi, ki danes živijo doma. Naši mladi! Vidim, da vedo več o črncih in njih življenju, kakor pa o nas v svetu. Da jih tudi bolj zanimajo kakor mi..."

In ker je lažje moliti za sovražnike, kakor pa za ljudi, ki te ne poznajo, je to oddaljevanje še bolj tragično." (Z. Simčič, prav tam).

Zaskrbi ga usoda slovenske Koroške. "... zadnje čase prihajajo iz žalostne Koroške žalostne vesti. Poleg starih brazgotin se odpirajo nove rane, odpira se rana, najgloblja od vseh.

Vsa naša zgodovina z domačih tal ali z ozemelj v tujini dokazuje, da ni konca slovenstva tam, kjer se še slovensko iz srca moli. Zdaj smo dočakali dan, ko nam hočejo zapečatiti usta tudi, kakor molimo v materinem jeziku. Dočakali smo dan, ko sta si v svojem poslu podala roke avstrijski duhovnik in beograjski potentat. Razlagajo nam previdno izbrane citate iz papeških enciklik, take, ki govore, naj se narodne manjšine ne borijo za svoje pravice, kadar bi to utegnulo škodovati verskemu življenju države, v kateri živijo...

Nekdo se potaplja v močvirje, pa obtožuje sosedo, ki se vzpenja v gore, češ da se zaradi njegovega vzpenjanja hitreje udara... Dobre nasvete nam dajejo v branje ljudje, ki ne najdejo besede obtožbe, kadar njih sonarodnjaki na skrivaj hodijo v sosednjo Tirolsko metat bombe na elektrarne in vodovodne naprave in ubijati ljudi! To citirajo našim bratom, katerih edina napaka je morda ta, da so premehki in da jim ne pride na misel pognati v zrak en sam spomenik sleparskemu plebiscitu.

Včasih smo mislili, da se je Avstrija zrušila, ker si je predolgo zakrivala oči; da je nekdanji blesk sicer ugasnil, a da so se ljudem odprle oči. Pa smo se motili. Še vse kaj drugega bomo brali v avstrijskih katoliških in nekatoliških revijah, kakor pa samo venomer se ponavljajoče obtoževanje mladine in ječanje nad vonjem smrti, ki veje prek dežele. Kdo ima pravico tožiti nad mladino, nad njeno ozkostjo, nad pomanjkanjem idealov, nad dejstvom, da ne vidi prek plotu?" (Z. Simčič, prav tam, str. 40).

Skrbi pa ga tudi usoda slovenskega jezika v domovini, saj že doma pišejo o problemu vdora srbohrvaščine. "Iz francoskega časopisa izvemo (Le Monde), da so v Parizu ukinili slovensko radijsko oddajo, 'ker Slovenci tako ali tako vsi razumejo srbohrvaščino...'

Stopiš v knjigarno, da bi kupil prijatelju-domačinu, ki odhaja v Evropo in ki bi rad spoznal tudi Slovenijo, knjigo, iz katere bi se naučil nekaj osnovnih rečenic. Pa vidiš (Flower-Grozdič: 'Essential Yugoslav for Travelers'), da v njej ni ene slovenske besede, to pa zato, ker 'they will also be understood in Slovenia', kajti 'in towns and resorts visited by foreigners the inhabitants speak good serbocroat'.

Beograjska setev rodi sadove..." (Z. Simčič, prav tam, str. 41).

In se sprašuje, čigavo maslo je to, srbsko ali komunistično. Simčič meni, da je vprašanje slovenskega jezika le en del velikega problema, drugi deli problema so še samomori, splavi, duhovno mrtvilo - toda "če se podre ta, nimamo kam več hoditi po rešitev za druge težave" (Z. Simčič, prav tam, str. 42).

Globoko čuti povezanost s Slovenci na vseh koncih sveta; prepričan je, da so na vsa otočja, v katerih živi slovenski človek, - npr. Trst, Buenos Aires, Cleveland, Sidney -, udi istega telesa in da bo samo zdravje vsakega posameznega uda pripomoglo, da bodo zdravi tudi preostali udi oziroma celo telo.

"Pred očmi mi je Slovenija, segajoča prek vsega sveta. Vem, da za domovino ni meja, vem, da smo vsi, ki še gledamo iz izgnanstva v Jeruzalem pod gradom s tesnobo, deli ene celote,

pa naj živimo na kateremkoli kontinentu. Mi smo res, kakor se včasih med nami omenja, diaspora, pa naj ta beseda koga še tako moti. Naj bo naša misel pogrnana v nebo pod temi ali onimi zvezdami - parabola vsake drži v deželo, kjer se je umirila kri naših pradedov. Če bo Tržačan mislil, da se trudi samo za slovenski Trst, če bo Clevelandčan mislil, da bo raje delal za ameriško kulturo kakor pa za našo, če bo Buenos-airesčan mislil, da ustvarja samo zato, da se s svojo kulturo lahko postavlja pred domačinom - ne bo samo kmalu konec nas samih, ampak nosimo klice smrti tudi tistim, med katerimi živimo. Kdor živi z odprtimi očmi in srka vase žive sile, ki burkajo krog njega, se ne boji besede gheto, ker ji bo znal dati nov temelj. Kdor je močan, se ne boji odpreti v svet, pa tudi ne zapreti se vase - vse ob svojem času." (Z. Simčič, prav tam, str. 42).

Bere o tem, kako bo Slomškov svetniški proces bolj zapleten kot Baragov, ker bo Slomšku težje dokazati herojsko stopnjo kreposti. "Ker smo kljub vsej tehniki in civilizaciji v bistvu vendarle romantiki, nam je dosti bliže Baraga: njegova pot v samoti, v zapuščenosti, tavanje za Indijanci, ko se boji za vsako ne najdeno dušo... Toda ali je res manjše trpljenje človeka, ki živi sicer doma in med štirimi stenami, a ki vidi, kako mu tujci z jezikom uničujejo tudi vero ljudi in kako se izgublja duše teh, ki so mu kakor lastni otroci?" (Z. Simčič, prav tam, str. 43).

Baraga in Slomšek Simčiču predstavljata simbol slovenstva in tedanjega slovenskega poslanstva. Slomšek zanj ni bil nikoli provincialist, zavedal se je mesta Slovencev v svetu; Baraga pa je deloval v tujini, vendar nikoli ni nehal moliti in pisati za svoje v domovini.

Sprašuje se, čemu pisatelji v domovini molčijo o narodnih problemih: "česa znak je torej, da danes pesniki doma in v svetu, pesniki s čistim srcem, govorijo o ljubezni do naroda, pojejo pa samo še o sebi ali pa o stvareh iz onstranstva, o naši besedi in o našem rodu pa ne. To ne more biti zavestno. Toda, če je podzavestno, če je to res samo iz krvi, ki sluti desetletja naprej, mar ni strahotneje, mar se odgovora ni še bolj bati?"

Domovina ne more biti ločeni malik, ki so ga včeraj opevali, danes pa počiva v muzeju? Je žena, ki so jo moški vedno ljubili, ji vedno peli.

Ko bi v preteklosti verjeli napovedim zgodovinarjev in logikov, kdaj bi že bili pod rušo. Toda kaj je v zraku, da je

zdaj umolknil tudi pesnik? Mu je čas prek krvi tako ukazal? Ali pa nam je vsem kri tako bolna, da ne odmeva več in bo treba čakati na nov rod?" (Z. Simčič, prav tam, str. 45).

O državi trdi, da ima ta vladarja, kakršnega si zasluži. "Narodi pa literaturo? Da, ker ustvarjalci ne živijo izolirani in ker ima družba nad umetnikom vpliv /.../ Vprašanje, ali imamo 'neresnično, nizko, nepristno literaturo' zato, ker jo naša publika hoče, ali pa morda ker literati hočemo tako publiko - položaja ne spremenimo. /.../ Mi pa literature ne bomo imeli, dokler poleg piscev ne odprejo oči tudi mnogi, ki sicer s književnostjo nimajo nič opraviti, so pa odgovorni za splošno duhovno in kulturno vzgojo množice." (Z. Simčič, *Literarni, potopisni in drugi zapiski, Meddobje 1965/66*, str. 159).

Zorko Simčič v svojih esejih pogosto razmišlja o svoji domovini in njenih ljudeh. Z žalostjo se spominja pobojev v Kočevskem Rogu in kot sam pri sebi pravi: "Da, tudi mi bomo nekoč imeli izkopanine. Bolj slavne in bolj žalostne, kakor so rimske. In dosti bolj tihe, kajti spet jih bo treba pokriti s prahom." (Z. Simčič, *Pripisi k dnevom - Buenos Aires, Meddobje 1958*, str. 56-58).

V njegovih esejih ni samoobjekovanja, tu in tam pa je zaznati rahlo melanholijo: "Vse je veter razgnal. Ljudi in knjige. Oboji imajo zato danes še prav posebej čudne usode. Morali smo priti prav v deželo, kjer se govori jezik Don Quijota, da imamo pravico sanjariti in biti odkritosrčni s seboj in drugimi. Včasih se res morda borimo proti mlinom na veter... A vedno trezni realisti izgubljajo realne vojske že vnaprej." (Z. Simčič, prav tam).

V svojem esej *Pripisi k dnevom - Buenos Aires* Simčič pove, da je na tleh našel popisano list, na katerem je bil zapisan pogovor med dvema moškima: " 'Leka, leka, čudodelnik!'

'Uredi svoje misli in življenje! Bodi skladen sam s seboj, živi vsega človeka!'

'O, poznam te, konjederec, poznam tvoja mazila. Vse svoje sile, dušne in telesne, naj skladno razvijam. Naj bom človek krepkih mišic, trdnih živcev, človek, ki ljubi, je in pije normalno, ki misli trezno, čuti pošteno ravna pravično. Nočem tvojega zdravila, zdravnik! Vem, da bom poginil za to boleznijo, pa jo ljubim kakor mati otroka. Ljubim ta večni nemir, čustveno razdrapanost, ljubim glavobol in besede brez zveze, svoje vse-

slutnosti bi ne zamenjal za tvojo vsevednost. Ljubim ga, ki me tepe in zaničuje, in še bolj ljubim sebe, ko se tepem in zaničujem. Bolj sem srečen v tem boju, večnem uporu in bolj zdrav kot zdravnik.'

Danes - po toliko letih - in ko Ti pisati ne morem, tudi če bi vedel, kje živiš, sam dobro veš, da sicer še nisi 'S poti', a da tudi nisi bolj zdrav kot zdravnik. Iz Tvojega jezika, nekoč bleščečega, a danes zmedenega, to vidim. Tudi srečen nisi več danes, niti ne več v večnem uporu. Samo v boju si še... Pa se sprašujem, ali se Ti kdaj vprašuješ: ali sem res imel pravico, ali še imam pravico...?" (Z. Simčič, prav tam, str. 56).

Verjetno gre spet za Simčičev notranji monolog, za fiktiven pogovor med emigrantom in njegovim znancem v domovini.

Kdaj je človek umetnik, pisatelj, in kdaj samo pisec ali kronist? Simčič ugotavlja, da je pridevkom, ki si jih ustvarjalci sami dajejo, dostikrat podlaga zaupanje, ki ga ima kdo vase - le-to lahko komu kdaj koristi, drugemu pa škodi. Zase pravi: "... če bi v sebe kot pisca imel samo polovico toliko zaupanja, kakor ga imajo nekateri drugi vase, ali pa kakor ga imajo nekateri drugi vame, bi postal soliden kronist, tak, ki životari in pisari na dvoru - drugih." (Z. Simčič, prav tam, str. 60).

Simčič se spomni na dom, ko prebira *Dom in svet*, ki ga je dobil iz ljubljanskega antikvariata: "Ležim na tuji zemlji in prebiram domača imena. Znana imena ljudi, ki so zašli v pozabo ali ki žive raztreseni po svetu. Ime nekoga, ki je ob svojem prevodu Slowackega pripisal nekemu s svinčnikom: 'Prosim, ko prebereš, vrni!', pa spet ime nekoga, ki sem mu še pred tednom dni pisal v Rim...

Zaprem knjigo, zaprem oči in poslušam tuje valove. Prste zakopljem v pesek, čutim, kako so se mi brazde na čelu strdile pod močnim soncem in poslušam, kako nekdo po angleško kliče otroka iz vode...

Kdo - in kdaj - bo prebiral to, kar danes pišemo? In ob kateri obali?...?" (Z. Simčič, prav tam, str. 61, 62).

Skuje nekaj novih "narodnih pregovorov": "Tudi vrela voda ogenj ugasí. - Turist ne verjame, da kondor razprtih kril meri tudi pet metrov. Raje ostane v dolini in živi v veri, da je kondor tak, kakor ga je videl v zraku: velik kakor vrabec. - Najdalje nese lok, ki ni ne iz pretrdega ne iz premehega lesa. - Tudi v najhujšem diru začne konj stopicati počasi, komaj stopi na ledenik. Pa čeprav je ledenik s kamenjem pokrit. - Izstreljena puščica se nikoli ne vrne, pa naj je zadela cilj ali

ne. - Laže je meriti padlo drevo. Samo na noge, da bi spet raslo naprej, ga ne moreš več postaviti. - Indijanček sredi pragozda premišlja: jaz živim v središču sveta. Tako češko kakor francosko ali nemško pivo, mi je dejal gospodar, potrebuje do sem enako število dni. - Gola sekira, ki leži ob nogah preplašenih in tesnobe polnih dreves, še ni diktator. Šele ko ji bodo drevesa sama dala toporišče, bo mogla začeti sekati po njih. - Sončna ura meri samo lepe sončne ure, toda zob časa žre tudi njo." (Z. Simčič, prav tam, str. 65).

Potem pa razmišlja ob misli Grahama Greena v *Izgubljeni mladosti*, da ima knjiga na bralca vpliv, dokler je ta še otrok, pozneje pa bralec v njej išče predvsem potrditev tega, kar že ve. Že samo iz tega razloga se mu zdi "vsak napuh neutemeljen, pri literatih pa še bedast povrhu" (Z. Simčič, prav tam, str. 68).

Ugotavlja, da imamo Slovenci kot pripadniki majhnega naroda večjo možnost pravične presoje svojega političnega položaja kot člani velikih narodov, ker smo se večkrat prisiljeni postaviti na stališče drugega. Kot majhen narod si ne moremo privoščiti, da bi gojili samozadostnost na umetniškem področju. "Bogve, ali nas ni prav dejstvo, da smo poznali tuje (če vzamemo za primer našo prevodno literaturo, vidimo, da je bila včasih že pretirana, in naši odri so v enem letu dali več tujih klasičnih del kakor trideset buenosaireskih gledališč skupaj) tudi na drugih področjih obdržalo v ravnovesju, zato tudi pri življenju? /.../ Kadar se nam Slovencem čudijo, da vsak izmed nas govori - bolje ali slabše - vsaj nekaj jezikov, ne vedo, da je to bil edini način, če nismo hoteli umreti od lakote, ali pa - od nevednosti.", še doda (Z. Simčič, *Pripisi k dnevom - Buenos Aires, Meddobje 1958*, str. 62, 63).

Slovenski značaj pa oceni tako: "Tista naša tolminska ponižnost vrh vse upornosti! Samo član majhnega, a vražje trdoživega naroda si bo upal v lastnih šolskih knjigah brati o samem sebi, kako mu je graščak na ramenih sekal drva in kako kljub temu ni črnil. Toda tudi samo tak tlačan iz majhnega naroda je zmožen stopiti pred graščaka in s klobukom v roki, potem ko je boječe vstopil v dvorano, ponižno povedati, da mu je zažgal grad... in da so tlačani hrib obkolili. Tista naša ponižnost morda le ni samo nemoč ali pa vera v zgolj onstranske vrednote, neka vdanost v božjo voljo. Ali ni morda tudi znak nikdar v popolno zavest prikopane zrelosti in smisla za realnost?" (Z. Simčič, prav tam, str. 63).

V *Literarnih, potopisnih in drugih zapiskih* (Meddobje 1965-66, str. 158-176) govori o ljubljanski knjigi *Razgledi v književnosti*.

Knjiga vsebuje izbor kritik in esejev v obdobju od 1918 do 1941, v katerem so "marksistični kritiki in esejisti pripravljali pot revoluciji". Ugotavlja, da je devetdeset odstotkov člankov angažiranih, avtorji pa se vrtijo okrog sociologije umetnosti, pesnikovega pomanjkanja svobode pri ustvarjanju - ta je enim okrnjena od zunaj (javno mnenje, vladajoča družbena struktura), drugim pa od znotraj, zaradi katoliškega svetovnega nazora. Simčič je do knjige kritičen: "Zanimivo je, da bi razen nekaterih malenkosti mi zunaj v svetu skoraj vse v tej knjigi podpisali; ti, ki so pisali (in ko bi bili še vsi živi), pa verjetno ne.

Drugo, kar mi je dalo misliti: ta knjiga ni sveto pismo ali zbirka filozofskih esejev, ki bi se sukali krog večnoveljskih in nespremenljivih človekovih sestavin in kar bi torej res v vseh časih moglo biti enako zanimivo. To je bojna esejistika, ki je nastopala proti škodljivim nazorom, predvsem pa proti pogojem, v katerih sta se tiste čase nahajala tako ustvarjavec kakor ves narod, in ki jih je bilo treba nujno preobrniti. Skratka: šlo je za podtalno pripravo spremembe družbenega ustroja, ki bi avtomatično pometla z napačnimi pogledi na umetnost, zlasti še z 'idealističnim spiritualističnim življenjskim nazorom'." (Z. Simčič, *Literarni, potopisni in drugi zapiski, Meddobje 1965/66*, str. 158).

Spominja se časov, ko je še v domovini sedel skupaj s peščico literatov - drug drugemu so prebirali pesmi, črtice, misli. "Dobro se spomnim: v hipu tišine smo spoznali, da visimo v zraku. Če bi stari in novi čas imela vsak svoj spol, bi čas, ki smo ga mi nosili v sebi, bil brezspolen. Samo nekje daleč, daleč smo slutili, da je svet, ki ga opisujemo, pravzaprav že pod debelimi plastmi prahu, novi pa da še ni v nas. Zase sem čutil, da nimam sveta, v katerega bi se mogel zasidrati, v meni samem pa je bila prevelika razklanost, da bi mogel v sebi kaj zagrabit. Daljna preteklost nas je lahko zanimala, celo bolela, a nas ni pretresla. Bilo je življenje v nečasu, v najpopolnejšem pospeševalstvu jalovosti.

Zadnjega četrta stoletja sém pa nas je prebodlo do zadnjega vlakna, nas zakoličilo sredi arene, z bleskom in bedo zalilo do vratu. Usoda našega naroda ali pa le usoda posameznika je polje, kakor ga slovenski umetnik doslej ni poznal. Dogodki zadnjih petindvajsetih let niso le pometli s ceneno romantiko, z zlaganostjo ali pa umetno otroško igračasto kompleksnostjo - pokazali so tudi odprtino, ki vodi v globlje, resničnejše gledanje. Morda bi, si včasih mislim, kakšna stara zgodba lahko celo ostala tako romantična, kakor je bila pred davnimi leti, a zdaj bi bila drugače zagrabljena, zdaj bi res lahko zaživela in se ostvarila za vedno. Ne bila bi več pohlevno branje tistih

nekdanjih let, danes pa fizična muka, ce bi jo moral še enkrat prebirati. Dogodki teh zadnjih desetletij so nas s trpljenjem postarali za stoletja, pa tudi očistili. Pridali so prodornosti našim očem in srcu - zdi se, da doslej nismo zrli, da smo le gledali - ker so nam z razgaljenjem pokazali, da nismo niti tako dobri, kakor smo o sebi govorili, niti tako slabi, kakor so drugi o nas mislili. Slovenski človek se je prikazal v drugačni luči. Slovenski besedni umetnik je kot človek dozorel, se razbohotil. Ne le umsko. Kakor da so se mu stene srca izboknile." (Z. Simčič, prav tam, str. 160).

Nato je Simčič kritičen do destruktivne politike, ki se jo gredo Slovenci na obeh bregovih - v domovini in izseljenstvu: "Oblasti v domovini ne skušajo med nami v zamejstvu podirati tega, kar je slabo (slabo za nas, in - če hočejo ali ne, verjamejo ali ne - končno tudi zanje), ampak kar je dobrega; in pri tem mislijo, da vrše veliko delo zase. In mi dostikrat, vsaj v mislih, delamo isto: ob, recimo, aferi 'Perspektiv' ali pa ko pride do kakšne ekonomske polomijade doma, zrase v nas občutek, da je *zato* naše tu zunaj postalo močnejše. Vse v slogu stare zgodbe o dveh sosedih in njunih drevescih, ko gre eno noč prvi na sosedov vrt, odreže vrh smrekici ter ima tako občutek, da je medtem njegova, ker je višja, zrasla, in ko naslednjo noč vrne drugi sosed obisk ter naskrivaj odščipne sosedu vrh smrekice, ponosen zdaj na svojo, večjo. Rezanje se nadaljuje noč za nočjo, dokler lepega dne...

V zapisniku Čehova najdemo stavek: 'Od tujih grehov ne postaneš svetnik.'" (Z. Simčič, prav tam, str. 164).

Poudarja, da je na Poljskem čisto drugače, da poljska vlada doma emigracijo v svetu podpira in ji še na misel ne pride, da bi jo rušila - meni namreč, da bi se tako osmešila pred svetom, pa tudi pred tistimi doma, ki bi za to izvedeli.

Poudarja nevarnost, da bi se Slovenci asimilirali z narodi, sredi katerih so se v svetu naselili. "Ljudstvo, sredi katerega živimo, bo postalo bogatejše, ce mu svoje vrednote dodamo, in ne, če se v njihovem svetu izgubimo", trdi (Z. Simčič, prav tam, str. 172).

Pri številnih Slovencih v Severni Ameriki ugotavlja, da ti skušajo čimprej pozabiti preteklost in "postajajo tipična severnoameriška brezosebna masa, od katere tudi Amerika ne bo nič imela, ker ima svoje dovolj..." (Z. Simčič, prav tam).

Prepričan je, da se morala v domovini znižuje, ker je narod iztrgan iz krščanstva, s katerim sicer po njegovem mnenju

sestavlja kar biološko enoto. "Kar se tiče izločitve vsega, kar diši po krščanstvu, najdemo pri raznih domačih kulturnih cenzorjih težnje, ki včasih mejijo na burko. Pač Bog pomagaj! Kako je neki mogoče, da ne razumejo, kako je celo Cankarjevemu 'antiklerikalizmu' in tudi Prešernovemu 'frajgajstvu' kripoganjavka krščanstvo, ali pa, da današnji politični veljak, ki kritizira ekonomske nerednosti v državi, omenjajoč žito in ljuljko, govori iz svetega pisma (če to ve ali ne), in da tudi, kadar pošilja religijo k 'vragu', govori iz krščanstva?" (Z. Simčič, prav tam, str. 172).

Leta 1963 objavi v *Meddobju* poročilo s sestanka PEN Cluba, ki je bil 3. X. - 10. X. 1962 v Buenos Airesu. Na razgovor so bili povabljeni "vidnejši ustvarjalci na tej strani železne zavese": Aldous Huxley, Graham Greene, Stephen Spender, Salvador de Madariaga, John Dos Passos, Ignazio Silone, Arnold Toynbee, Wladimir Weidlé, Alberto Wagner de Reyna, Jean Cassou, Michel Butri, Alain Robbe-Grillet, André Maurois in še nekaj drugih. Pogovarjali so se o vlogi kulture, pogojih za univerzalno kulturo, odnosih med kulturo in družbo, o kulturniku in njegovih dolžnostih do družbe ter o poslanstvu pisatelja v sodobnosti. Namen tovrstnih sestankov je bil zlasti razmišljati o vsakokratnih aktualnih vprašanih dobe. Simčič se v svojem članku *Pen club - Coloquio de Buenos Aires - 1962* (*Meddobje* 1963, str. 215-235), ne ustavlja ob celotni vsebini prispevkov in razgovorov, temveč samo ob vprašanih, ki so jih sodelujoči in občinstvo občutili kot najbolj aktualne. Tako je Huxley npr. označil razliko med znanstvenim in pesniškim izkustvom, Dos Passos je govoril o tem, da je pisatelj 20. stoletja predvsem dolžan govoriti resnico; Toynbee je govoril o potrebi univerzalne kulture - ta naj bi vsebovala religijo, ustvarjalno umetnost in iskanje spoznanja... Simčič v svojem eseju zgoščeno označi poglobljena predavanja udeležencev, nato pa predstavi še misli iz njihovih obrobnihi pogovorov.

Naj omenim še nekaj misli, ki so jih na sestanku povedali udeleženci. Weidlé je govoril o izumetničevanju in slepih ulicah pri uporabi jezika med literarnim ustvarjanjem. Beseda je zanj tisto, kar je v človeku najbolj človeškega, pisatelj pa je njen glasnik - njen gospodar in ne suženj. Opozoril je zlasti na dve skušnjavi, ki mučita tedanjega pisatelja: da bi imel svoj jezik za neučinkovit in starinski, ko ga primerja z jezikom znanstvenika, in pa, da bi se čutil samo umetnika, pisca "umetnin". Robbe-Grillet se v svojem govoru strinja s Sartrom, da je vsak pisatelj politik in kot tak pričakuje, da bo njegovo delo pripo-

moglo k rešitvi vprašanj njegove dobe. Meni pa, da je način njegovega dela drugačen in da je pisateljevo delo po svojem bistvu zunaj dobe; izraža se s simboli, ki kažejo v prihodnost.

Cassou poudarja, da je naloga pisatelja osmisliti svet, usmerjati ljudi, ustvarjati civilizacijo; razen tega pa "ima kot izobraženec še nalogo vrednotiti vse, kar temelji na soočenju idej, ki so gonilo človeškega ustvarjalnega stroja".

Madariaga označi umetnika kot človeka, ki zna materijo prisiliti, da izrazi njegovega duha. Po njegovem mnenju ima umetnik do življenja kontemplativen odnos ter ustvarja prost vseh moralnih in intelektualnih kriterijev. Zlasti opozori, da se je izmed vseh umetnikov pisatelj še najbolj dolžan udinjati - se pravi, da se tudi v dobi, ko je svoboda besednega izražanja v nevarnosti, ne sme zakrkniti in oddaljiti od dogodkov.

Butri pove, da je edina naloga pisatelja odkrito pogledati v oči moralnim problemom dobe; njegovo poslanstvo je v tem, da obravnava stvari, ki jih bralec morda še nikoli ni vzel v presojo.

Greene meni, da je poslanstvo pisatelja v tem, da pove resnico v vsem, kar je mogoče. Govoriti resnico pa je težak poklic.

Ta Simčičev esej je zelo zanimiv, saj pisatelj s kratkimi povzetki predavanj govornikov hkrati osvetli aktualna kulturna vprašanja tedanjega časa.

V svojih esejih o kulturi, morali in narodnih vprašanjih Simčič skoraj ves čas govori namišljenemu sogovorniku Simonu Preprostu oziroma samemu sebi. Gre za njegov notranji monolog oziroma nekakšen dialog, ki povzroča literarno-retorične učinke. Včasih lahko zasledimo tudi tako imenovano "interno polemiko".

Misli so večkrat le nakazane in nedokončane - v bralcu izzovejo občutje nedorečenosti in ga vzpodbudijo k razmišljanju. Kljub asociativnemu pisanju so eseji enotni in notranje sklenjeni.

Zorko Simčič je svoje eseje naslovil kot pripise k dnevom, kot literarne in potopisne zapiske, kot misli... Ob dogodkih, ki so se ga dotaknili, je razvijal svoja razmišljanja ali vodil samogovore, v katerih je izražal različne, včasih celo nasprotujoče si misli, mnenja in poglede, prepričanja, verske in filozofske resnice. Tudi zaradi teh značilnosti njegovega pisanja so njegovi eseji vselej živo, vznemirljivo in sveže branje.

Navadni dogodki iz vsakdanjega življenja so v njem zbudili nešteto novih misli, podob in asociacij. Dotaknile so se ga besede malega Indijančka, pomenek s slikarjem - domačinom v enem buenosaireških predmestij, Bachov Pasijon po svetem Mateju; dotaknila so se ga pisma iz domovine, knjige ter osebe iz knjig in pogovorov...

O Simčičevih esejih bi težko govorili kot o čistih esejih, po drugi strani pa to tudi še ni čista literatura, čeprav so ji eseji na nekaj mestih precej blizu. Od bolj osebnih literarnih ali polliterarnih vrst - spominov, meditacij, dnevniških zapisov - se besedila razlikujejo po tem, da je "jaz" samo izhodišče, s katerega Simčič raziskuje svet, ne pa tudi edina tema pisanja; čisti literaturi pa se bližajo po uporabi jezikovnih sredstev in slogu. Simčičeve trditve si ne prizadevajo biti dokončne in popolne, ampak vedno puščajo prazen prostor za dopolnitve z novimi pogledi.

V esejih je razvidna pisateljeva široka razgledanost po številnih področjih človeške ustvarjalnosti, predvsem umetnostne - literarne, gledališke, glasbene, a seveda tudi v splošnih družbenih in političnih vprašanjih.

Pisatelja Simona Preprosta (psevdonim za Zorka Simčiča) v svojem eseu *Pripisi k zapiskom neznanega pisatelja* (Meddobje 1959, str. 158-165) Rafko Vodeb označuje tako: "Simon že, Simon iz Cirene: kakšen križ, nositi vse življenje tisti trn v sebi! Preprost pa Simon ni: zavit kot ovnov rog, zamotan ko hodnična nit. A pisatelj po milosti božji; morda velik pisatelj, večji kot mnogi, ki izdajajo knjigo na knjigo in niso še svoj živi dan podvomili v svoj poklic; ki pišejo knjige navzven; Simon pa je pisal najprej navznoter, kakor je prav. Le do tega ni prišel (ali res ni prišel?), da bi jih napisal še za druge. Zakaj?" (R. Vodeb, prav tam, str. 158).

(Se nadaljuje)

MARIBORSKA KNJIGA - Pesmi, zgodbe in pričevanja

(Izbral in uredil Andrej Brvar)

Slovenska Matica v Ljubljani je leta 1999 izdala obširno (na 432 straneh) zbirko razprav, literarnih in zgodovinskih prispevkov o preteklosti, razvoju, etnoloških posebnostih mariborskega mesta in njegovih prebivalcev. Knjigo poživlja trideset slikovitih barvnih prilog, umetniških del, ki nam živo predstavijo mesto v teku razvoja in vzdušje, ki je še vedno značilno za to mesto ob Dravi, v osrčju dežele med Pohorjem in goricami, med ločnico proti nemškemu življu na severu in težnjo po združitvi z brati v središču slovenstva. Med prozo so nanizani tudi prirčni pesniški prispevki mariborskih rojakov.

Zgodovinski nastanek mesta Maribor opisuje Rudolf Gustav Puff. Prirčno in živahno govori o legi mesta, potem nas popelje skozi prostore mestnega gradu in govori o zanimivostih posameznih prostorov. Pripoved nas izredno pritegne. Opisuje predmete, njih nastanek, lastnike in okoliščine, v katerih se je grad oblikoval. Kratek opis nam pove več kot bi nam mogel povedati celodnevni sprehod po gradu. Prispevek je iz nemščine prevedel Franc Vogelnik.

Leposlovni prispevek Zlate Vokač nas povede v svet alkimistov, takrat v oblasti judovskih družin. Maribor je opisoval tudi Josip Jurčič, ki je v svojem kratkem bivanju v tem mestu vzljubil ljudi in je opisoval njihovo življenje. Lirični pisatelj Branko Rudolf je prispeval priredbo stare pesnitve o prodajalki zelišč. Anton Šantel obuja spomine na svoje sprehode in doživetja v Mariboru v prejšnjem stoletju. Braco Zavrnik opisuje mesto in prihod škofa Slomška v novo škofovsko prestolico lavantinske škofije Maribor. Slomškov prvi nagovor mariborskim vernikom 1. septembra 1859 navdušuje in vabi k sodelovanju v preprosti in prijetni pridigi. Janko Glazer, navdušen borec za severno mejo, je imel leta 1832 govor na proslavi sedemdesetletnice prve slovenske manifestacije. Prijetno nam pokaže razpoloženje v Mariboru med obema vojnama. Kako je živel in delal Josip

Jurčič v Mariboru, nam opisuje Josip Vošnjak. V zgoščeni pripovedi spoznamo težek položaj navdušenega urednika, ki je štiri leta urejal v Mariboru Slovenski narod. Isti avtor nam opisuje tudi politične razmere v času mariborskih volitev leta 1869. V Mariboru se je šolal v bogoslovju Anton Aškerc. Tukaj je objavljeno pismo, ki ga je poslal prijatelju Lovru Požarju. Ta pisma so dragoceno zgodovinsko odkritje. Stanko Majcen, rojen Mariborčan, obuja svoje prve spomine in med drugim podaja sliko mesta v njegovem času. Tudi Jaro Dolar opisuje romantične dele Maribora, kjer je preživel svoja otroška leta, pa tudi leta pred drugo svetovno vojno. Spominja se generala Maistra. Dve pesmi generala Rudolfa Maistra potrjujeta, da je bil mehke narave. Dolar v pripovedi omenja, da je imel general topel in mehek glas. Maistra opisuje tudi Makso Šnuderl, spominja se vročih dogodkov 1. novembra 1918. Janko Glazer, Maistrov borec, je v Rušah opeval svoj Maribor. Tukaj so objavljene tri njegove pesmi. Marijan Kramberger pesnika strokovno obdela v sestavku *Genius Loci*.

Tudi Ruda Jurčec obuja svoje spomine v sestavku *Med Mariborom in Ljubljano*. Bratko Kreft piše o dogodkih v viharnih dnevih ob plebiscitu. Edvard Kocbek poda v dveh pesmih bežno sliko iz mariborskega življenja. Filip Kalan v odlomkih govori o življenju družbe, ki se je vzpela nad povprečje in z zaničevanjem gleda svet pod seboj. Tudi Anton Tranc se je vživel v stisko tistih, ki so se borili za preživetje. Milan Šega piše o Rusinji, ki jo je življenje vrglo v naše kraje. V knjigi najdemo tudi nekaj najbolj značilnih odlomkov daljšega dela. Drago Jančar se spominja let pred vojno in prispeva nekaj odlomkov iz dela *Severni sij*. Jože Snoj je preživel mladost na Teznu in nam zaupa nekatere predrznosti mladeničev iz njegovega kroga. Anton Ingolič je poznal trdo življenje splavarjev in nam je naslikal njihovo življenjsko usodo. Tudi Smiljan Rozman opisuje borbo teh ljudi, borbo z reko za košček kruha. Josip Vandot nam obudi spomine na tiste temne dneve, ko so nas kot živino gnali v pregnanstvo. Ivan Potrč postavlja duhovni spomenik Slavi Klavora, junaški talki. Edvard Kocbek v kratki črtici poda dogodek ob bombnem napadu na Maribor. Jaro Dolar naniza vrsto zanimivosti v času obnove. Žarko Petan je poslal v zbirko šest pisem; Tone Partljič opisuje razmere po vojni. Taras Kermauner izprašuje Jožeta Pučnika, kako se je prebijal skozi gimnazijska leta in skozi zapore. Franček Rudolf v *Sandolinu* obuja spomine na očeta Branka, s teto pa v Cipresi

govorita o letih takoj po vojni. Zorko Simčič je prispeval odlomek iz romana Človek na obeh straneh stene. Iz daljne Japonske pošilja spomin na domači Maribor Vladimir Kos, pesmi prepevajo tudi Kajetan Kovič, Slavko Jug in France Forstnerič. Marijan Kramberger nam pove, da je Gosposka ulica srce Maribora. Drago Jančar se v odlomkih sprehaja po Mariboru in odkriva njegovo bogato kulturno sivino.

Ob koncu knjige nam urednik Andrej Brvar najprej zapoje o pobegu namesto v šolo in jo ureže čez mesto, ki je polno privlačnosti. Mesto spodrezanih korenin. Temeljito opisuje zgodovinski razvoj mesta in ljudi, ki so odločilno vplivali na njegov razvoj v usodnih trenutkih.

Likovni portret Maribora je podan na tridesetih kvalitetnih reproducijah. Od neznanih avtorjev iz sedemnajstega stoletja do modernih umetnikov zadnjih let nam objavljene umetnine podajo živo sliko Maribora. Najprivlačnejši so deli ob Dravi, spoznamo tudi nastarejše zgradbe v sredini mesta, ozke ulice in hiše z majhnimi okni, bogat grad in nekatere gosposke hiše, na vseh slikah je tudi čutiti bujno naravo in venec okoliških zelenih hribov.

Iz knjige diha prijetna domačnost in otroška ljubezen sodelujočih do njihovega mesta.

V zvezi s člankom *PISMA TREH UREDNIKOV MEDDOBJA* izpod peresa dr. Jožeta Ranta, objavljenega v Meddobju št. 3-4 leto 1999, kjer je komentar treh pisem **Toneta Brulca**, so objavljeni na strani 212 nekateri citati, bolj rečeno Brulčevi protiklerikalni izbruhi, med katerimi namiguje v svojem –včasih neuravnovešenem in hujskaškem stilu– na razne duhovnike in njihovo dvomljivo obnašanje. V redakciji nanizovanja teh kratkih citatov nastaja dvom ob omembi kolegija v Adroguju, kateremu sledi citat o “nosečih kuharicah”, ki pa jih Brulc nikakor ne omenja v zvezi z Adrogujem temveč z razmerami nekoč v Ljubljani in tudi takoj zatem nadaljuje: “Ljublanica teče naprej, kot da se ni nič zgodilo..”

Glede verodostojnosti Brulčevih izbruhov je avtor v omenjenem članku dovolj jasno opredelil njegovo psihotično neuravnovešeno naravo, polno bolesne domišljije, ki pa je pri Brulcu obstajala vzporedno z mnogimi drugimi osebnimi kvalitetami.

Uredništvo Meddobja in dr. Jože Rant

RAZJASNITEV

30. novembra 1999

Pismo uredništvu Meddobja

Ker se nerad kitim s tujim perjem, bi rad dodal nekaj opazk oz. pripomb k obširnemu članku z naslovom *Vokalna skupina Karantanija v Meddobju* (štev. 3-4, letnik XXXIII, str. 237 do 284).

Med pevci Mešanega mladinskega zbora (včasih smo ga poznali kot “s Pristave”, kar je razvidno tudi iz nekaterih časopisnih zapisov, npr. v *Svobodni Sloveniji*, štev. 27 in 28, leto 1970, stran 4) je tudi moje ime (str. 241), kar odgovarja resnici. Nikdar pa nisem vedel, da smo bili začetek nečesa drugega, kot je zapisano v podnaslovu. Zato mislim, da podnaslov “Začetek Karantanije” pravilneje spada k poglavju o nastopih Komornega mladinskega mešanega zbora (str. 242). To bi bilo razvidno tudi iz podatka, navedenega na isti strani, da je veliko pevcev odšlo in je prišlo tudi do zamenjave imena zbora.

Ker bodo bodoči analisti glasbene dejavnosti slovenske skupnosti v Argentini poleg vseh dosedanjih virov lahko uporabljali tudi te vire v Meddobju, se mi zdi umestno dodati to pojasnilo za jasnejšo in verodostojnejšo sliko o tem, kar članek opisuje.

Gregor Batagelj

POPRAVKI v Meddobju št. 3-4 1999

Stran 288, 9. vrsta: namesto **moralni mora biti normalni.**

Stran 334, v 19. vrsti: namesto “Zamislila...” mora biti “Zasmilila...”

ENTRESIGLO Kulturna Revija - MEDDOBJE

med
dobje